

TANULMÁNYOK

A

BOSNYÁK-DJAKOVÁRI PÜSPÖKSÉG

TÖRTÉNETÉBŐL.

**

Dⁿ. HODINKA ANTALTÓL.

Olvastatott a Magyar Tud. Akadémia II. osztályának 1897. nov. 15-iki ülésén.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1898.

Tanulmányok a bosnyák-djakovári püspökség történetéből.

A bosnyák püspökség multja a magyar egyház történetének egyik legérdekesebb lapját tölti be. Érdekességét, fontosságát az a körülmény adja meg, hogy nincsen egyetlen püspökségünk, sőt az egyetemes egyházban is alig ismerünk olyat, a melynek története annyi rendellenességet tüntetne föl, mint éppen a bosnyák püspökségé. A hogy az adatok s a jelenségek mutatják, már az alapítása, ha ugyan alapításról szó lehet, visszásan és szabályellenesen történt. Természetes, hogy a fejlődése is rendellenes, hogy ne mondjam kánonellenes vala. Egészen ráül IX. Gergely mondása: quae malo sunt inchoata principio, vix bono exitu potiuntur, rosszul kezdett dolog ritkán sikerül jól.

A török hódítás, a mely az összes balkáni népségek fejlődését megakasztotta, Bosznia egyházi viszonyait s a püspökség ügyeit is úgy összebonyolította, hogy kiüzetésük után a kibonyolítás alig leküzdhető nehézségekbe ütközött.

A bonyodalom főleg két kérdés körül forgott; az egyik a püspökség betöltésének a kérdése, a másik a tizedszedés joga s ezzel kapcsolatban az egyházmegye határainak a megállapítása volt. Az elsőre nézve a magyar király a pápával került ellentétbe, az utóbbi körülményeket illetőleg a bosnyák püspök a szomszédaiival, a szendrő-belgrádi s főleg a zágrábiival keveredett pörbe. Az érdekelt felek mindannyian a multa hivatkoztak, ámde azt éppen rendellenességei miatt nem értették meg, sőt gyakran teljesen félre is magyarázták.

A nehézséget növelte az a körülmény, hogy a püspökség multjára vonatkozó adatok akkor még csaknem teljességgel

hiányoztak. Miklós bosnyák püspök már a pör folyamán fölhozta, hogy a püspökség levéltára réges-régen eltűnt, elveszett.

Az adatoknak ez a régen tapasztalt hiánya még ma is sok gondot okoz, pedig újabban a hazai s főleg a római levéltárakból tekintélyes anyag került elő. Bizonyára ebből a körülményből magyarázható az, hogy a püspökség történetével eddigelé oly keveset foglalkoztak. Minálunk csak Csánki Dezső és Fraknoi Vilmos méltatták figyelmükre, a horvátok közül éppenséggel senki.¹⁾

Csánki a püspökség pozsega- és valkómegyei birtokát, vagy jobban mondva magyarországi területét határozta meg.²⁾ Fraknoi »A magyar királyi kegyúri jog« történeti fejlődésének a tárgyalása folyamán fejtegette az említett első kérdést.

Mi ezúttal a rendelkezésünkre álló adatok alapján kifejtjük röviden a püspökség keletkezésének és fejlődésének a történetét; szólunk további alakulásáról a török foglalás óta s végül föltüntetjük újabb fejlődésének Plumbensis (olovoi) Ogrami Miklós püspök idejébe eső érdekesebb fejezeteit.

I.

A bosnyák püspökség keletkezése és fejlődése.

A bosnyák püspökség multjára vonatkozó adatok beható tanulmányozása azt a meggyőződést kelti bennünk, hogy az a tömörked fonákság, a mi e püspökség történetében jelentkezik, csakis a püspökség rendellenes alapításából magyarázható meg. Ha tehát a multat, a szabálytalanságoknak ezt a szövevényét meg akarjuk érteni, tisztában kell lennünk az alapításával.

Arra a kérdésre, hogy mi szükségeltetik az alapításhoz, vagyis mikor van egy püspökség megalapítva, megadja nekünk a feleletet sz. István királyunk példája, a ki tudvalevőleg első püspökségeinket alapította.

¹⁾ Nem számíthatók ide a forenzezes iróknak rendjük történetére vonatkozó művei, mert a püspökséggel csak mellékesen foglalkoznak. Ezek: Fra M. V. Batinić, Djelovanje Franjevacah u Bosni i Hercegovini. Zágráb, 1881, 1883, 1887, 4 füzet; St. Zlatović, Franovci i hrvatski puk.

²⁾ Boszniai püspökség Magyarországon. Századok, 1893. 467—477. l.

Ezt — mint életírója beszéli — akként vitte végbe, hogy megalkotta az egyházmegyéket, fölépítette a székesegyházakat, ellátta őket arany, ezüst edényekkel, ruhákkal, könyvekkel, szóval mindennel, a mi az istentisztelet végzéséhez szükséges volt; mindennekfölött azonban gondoskodott a püspökök ellátásáról, dús jövedelmet adván nekik.¹⁾

Sőt ennél még közelebb eső példákön tanulmányozhatjuk az alapításhoz megkívántató kellékeket, jelesen a kún és a szerémi püspökségeken.

A kún püspökség megalapítására, ha szükség volna reá, 1227. július 31-én adta meg a pápa az engedélyt az esztergomi érseknek.²⁾ 1228. márczius 31-én pedig már tudomásul vette, hogy az érsek Tódor dömést püspökké tette meg.³⁾ A szerémi püspökséget 1229. márcz. 3. és 1230. márczius 20-ika között⁴⁾ állította föl a pápa engedélyével Ugrin kalocsai érsek. Mind a kettő tehát csaknem egy időben alapított a bosnyákkal, azért az alapításukból levonható tanulság is közvetlenebbül alkalmazható.

Ugrin először az új szerémi püspökség felállításának a szükséges voltát iparkodott kimutatni, hivatkozva arra, hogy sok hívő gondozás nélkül marad, mert ő nem győzi a megyéjét kellőleg gondozni, azután székhelyéül a kői kolostort, fentartására pedig a kolostor és a saját jövedelmének egy részét ajánlá fel. A pápa megbizta a esanádi püspököt, vizsgálja meg, igaza van-e Ugrinnak, hogy a föllállítás szükséges s csak miután a püspök igazolta azt, s Ugrin személyesen ment Rómába, adta meg az engedélyt, de már ekkor inté őt, hogy a szükségességekkel szerelje föl, mert a méltóságnak árt a vékony mód.⁵⁾

¹⁾ Hartvik, I. fej.

²⁾ Az oklevél Theinernél, M. H. H., I. 86 l. . . . ot locandi episcopus.

³⁾ Az oklevél i. m. 88. l. »jamque in illis partibus . . . Theodericum de ordine fratrum praedicatorum in episcopum praefecisti.« E ténynt a dömésrend magyarországi főnökehez írott levelében is fölemlíti, i. m.

⁴⁾ V. ö. Egyházunk küzdelme a boszniai bogumil eretnekkel ez. tanulmányunkat, 85. l.

⁵⁾ Theiner, i. m. 20 l. prudenter attendens, quod episcopalis dignitas facile quidem ex tenuitate vilescit, episcopalem sedem studeas rebus necessariis congrue stabilire.

A kún püspökség fölszerelésére IV. Béla vállalkozott. A pápa öt évvel a püspök felszentelése után, 1234. okt. 25-én felszólítja őt, hogy a püspökséget ígérete szerint constituálja és dotálja, azaz építse föl az egyházat és adományozza meg dúis jövedelmekkel.¹⁾ E példákból is eléggé látható, hogy csak a kellően felszerelt püspökség van megalapítva. Ezek a fölszerelések, megkivántató alkotó részek: mindenekelőtt a püspök ellátására s a püspökség fentartására szolgáló jövedelem, a székhely, a székház, a székesegyház és a káptalan.

Ha már most azt vizsgáljuk, mikor és hogy látták el ezekkel a nélkülözhetlen alkotó részekkel a bosnyák püspökséget, azt a paradox tényt találjuk, hogy mintegy 30—40 évvel előbb van püspök, mint püspökség.

Nevezetesen a mi a *jövedelmet* illeti, IV. Béla 1244. július 20-án kelt levelében²⁾ megerősíti a püspökség összes addigi birtokait. Ezek:

1. Kálmán szlavón herceg adománya. Ezt már IX. Gergely is megerősítette volt 1239. decz. 7-én.³⁾ Kálmán 1235. aug. 9-én kapta atyjától Boszniát,⁴⁾ előbb tehát semmiféle jószágot nem adományozhatott ottan.

2. Ninoszláv bosnyák bán adománya. Nem tudjuk ugyan, mikor lett Ninoszláv banná, de mert Kulin 1215-ben még bán,⁵⁾ ennél az észtendőnél előbb semmi esetre sem tehetett adományt.

3. Az a jószág, a melyről Ninoszláv és bojárai elismerték, hogy a bosnyák egyházé. Úgy látszik, hogy ez a püspökség régi törzsvagyona. Mikor és hogyan jutott a birtokába, nem tudjuk, mert ennél több adatunk nincs róla.

¹⁾ I. m. 131. l. Cumanorum ecclesiam . . . sicut coram I. Praenestino electo suae apostolicae sedis legato, prout ex relatione . . . episcopi Cumanorum accepimus liberaliter promisisti, construere debeas et dotare . . . ecclesiam ipsam construere ac dotare studeas amplis possessionibus et dotare.

²⁾ Csak XI. Gergely pápa 1275. okt. 31-iki átiratában ismerjük. Theiner, Mon. Slav. mer., I. 276—77 l. L. I-ső sz. mellékletünket.

³⁾ Theiner, Mon. Hung. hist., I. 172. l.

⁴⁾ Theiner, i. m. I. 133. l.

⁵⁾ V. ő. III. Incze levelét. Theiner, Mon. Slav. mer., I. 62.

4. A sói, uszoraí, alföldi¹⁾ (partes inferiores, a szláv-bosnyák oklevelekben említett dolnim krajem) és más zsupákbeli tized. Az oklevélből nem vehető ki, hogy 1244-ben IV. Béla adományozta-e, vagy pedig már előbb is bírta a püspökség. A pápa 1238-ban írta a kún püspöknek, hogy a tizedet osztsa el a püspök, a káptalan és a papság között.

5. Az úrtized, a bán élésének (zsolozsmájának, zaluzina) nevezett és más egyéb collecta (illeték), miket maga IV. Béla adományozott a püspökségnek.

Ebből az oklevélből látjuk, hogy a bosnyák püspök jövedelme, a törzsbirtokon kívül, újabb adományokból folyt be. A törzsbirtok természetével, adatok hiányában, nem vagyunk ugyan tisztában, de illuzorius voltát bizonyítja az, hogy az oklevelek egyre a püspök nagy szegénységéről beszélnek. 1238-ban a pápa, hogy a szegénységén segítsen, felszólította a magyar főpapságot, hogy a súlyos szegénységgel küzdő (*paupertate nimia praegravato*) bosnyák püspöknek némi segílyt juttassanak. Írt a váradi apátnak, hogy a keresztfölvételi fogadalom megváltásából begyűlt pénzeket (cruciata) s azon összeget is adja ki neki, a melyet néhai Gyula bán hagyományozott volt bosnyák egyházi célokra. Ezekon fölül az a körülmény, hogy a bosnyák püspöki birtokot és jövedelmet csak 1244-ben szabályozta és erősítette meg a király, szintén csak azt mutatja, hogy ez a kellék, a melyre a pápák olyan súlyt fektettek, egészen 1244-ig nem volt meg. De még ha ettől eltekintünk s megengedjük, hogy a püspöknek volt is ellátása, egész biztosra vehetjük, hogy a többi kellékek: székház, káptalan, székesegyház, hiányoztak.

1238-ban decz. 22-én utasítja a pápa a pécsi döméseket, hogy azt a pénzüsszeget, a melyet az eretnekségbe visszaesett bosnyák bán (Ninoszláv) katolikus korában tett le oly czélből,

¹⁾ Só és Uzsora nem tartozott Boszniához, noha a bosnyák oklevelekben felsorolt méltóságok között mindig szerepelnek sói és uszoraí vlasztelinek, mert a velük egy magasságban Szana megye déli határán fekvő Klynec vára úgy említették, mint a mely in continis Bosniae fekszik. Az Alföld, a mely a Hrvatinić (Horvátinics) család ősi birtokát képező Zemlenik, Vrbanja, Banicza zsupákat foglalta magában és közvetlenül az említett déli vonalon alul fekszik, már boszniai terület volt.

hogy azon a bosnyák részeken *székesegyházat* építsenek, adják ki e célra a bosnyák püspöknek.¹⁾ IV. Béla imént idézett 1244. július 20-iki levelében azt mondja, hogy a székesegyház Berdóban, Vrhbosna zsupának egyik helységében már *fundálva* volt. Ebből csak annyi vehető biztosra, hogy az építés meg volt kezdve, nem pedig, hogy be is volt fejezve (erre a *constructa* a szokásos kifejezés). Ki is épült-e aztán valójában, arra nézve nincsenek adataink.

A *székeskáptalant* is csak 1238. ápril 26. és 1239. december 11-ike között állította föl a pápa meghagyására és fölhatalmazásából a kún püspök. 1238. április 26-án t. i. azt írja neki a pápa, hogy Kálmán herceg Boszniát az eretnokségtől kemény munkával visszatérítette a katolikus vallásra, ennél fogva meghagyja neki, hogy egyebek között állítsa föl a prépostságot és a káptalant és szabja ki a tizedilletéküket. 1239. december 11-én már megerősíti azt az adományt, a melyet Kálmán a püspöknek és a sz. Péterről nevezett káptalannak a javára tett volt.

Mindezek a tények azt mutatják, hogy a bosnyák püspökség csak 1238—44. között szereltetett föl, tehát csak ekkor volt valamiképp megalapítva. Csakhogy a mily bizonyossággal áll ez, éppen olyan biztos az is, hogy már a század elején léteztek, s ki tudja mennyivel előbb létezhettek bosnyák püspökök. Casemario János pápai követ ugyanis már 1203-ban Rómába küldött jelentésében azt írja a pápának: »Azt tudja, sz. atya, hogy Boszniában egyetlenegy püspökség van, a melynek püspöke most halt meg. Nagy hasznára lenne az egyháznak, ha olasz lehetne ott a püspök és pedig kettő, akár három, mert a tartomány tíz, sőt több napi járásra terjed.«²⁾ Ha a püspökök sorozata csak a Casemario jelezte püspökkel kezdő-

¹⁾ Pro cathedrali ecclesia *construenda* in Bosnac partibus... Theiner, M. H. H., I. 169. l.

²⁾ Theiner M. Sl. M., I. 20. l. Nincs ugyan keltezve, de azt mondja a szövegben: olvégezván a bosnyákok ügyét (l. az ápril 8-án Babinopoljén kelt levelüket, Theiner. i. m. 20. l.), néhány napig Magyarországon voltam. (A lemondó levél záradéka kelt: Nyulak szigetén ápril 30.) Ottléte alatt jöttek a bolgár követek. *Sequenti die, quod erit festum b. Barnabae* (jun. 10.) *incipimus iter*, tehát jún. 9-én kellett írnia ezt a jelentést.

dött is, hebizonyított tény az, hogy jó negyven évig voltak püspökök püspöki megye nélkül. Már ebből is eléggé kitűnik az alapítás rendellenessége. De még jobban kiderül, ha egyéb fontos körülményeket, azokat, a melyektől a felállítás lehetősége és szükségessége függött, veszszük tanulmányozás alá.

IX. Gergely pápa 1238. ápril 26-iki leveléből, a melyben a kúnok püspökének meghagyja, hogy Pousa dömést »terrae Bosnae« püspökévé tegye s további rendelkezésig Halom földjét (terrae Hlm) is alája rendelje, egészen világosan kitűnik, hogy »terra Bosnae« volt a diocesis, tehát a megye Boszniát foglalta magában, Halom földje kivételével.

Ennek kellett volna tehát a bosnyák püspöki megyének lenni! Ha azonban tényleg az is lett volna, még abban az esetben is rendellenes alkotással lenne dolgunk, mert a mint Alciano bíbornok az 1573. aug. 23-án tartott titkos consistoriumban megjegyezte: »Új dolog egy tartománynak, nem pedig egy határozott város vagy egyháznak creálni püspököt«.

Észrevette ezt már maga Casemario is, a mikor azt ajánlotta a pápának, hogy Bosznia egyetlen püspökének halála után jó volna oda kettőt vagy hármat is kinevezni, mert a tartomány tíz, sőt több napi járásra terjed; de tudta a pápa is, mert 1233-ban azt írta praenestei Jakabnak, hogy ha üdvösnek látja, állítson föl kettőt, hármat vagy négyet.

A bosnyák tartománynak ez a javaslatba hozott szervezése tehát egyházzogi szempontból, a mely szerint tartományok élén metropoliták állanak, okvetetlenül szükséges, de a hit emelésére is üdvös lett volna, hisz egy tíz napi járó földre terjedő olyan hegyes területen, mint Boszniában, két-három ember csak többet tehetett a hit emelésére mint egy, főleg mikor az eretnokséggel is annyi volt a baj! Mégis csak kellett valami okának lenni, hogy elmaradt. Elmaradt pedig azért, mert épp oly lehetetlen volt a megvalósítása, a mily szükség-telen és lehetetlen volt maga az egyetlen püspökség is, még pedig azon egyszerű oknál fogva, mivel Bosznia soha sem volt katolikus. Bizonyosság rá, hogy 1233. óta a dömések térítési működésének színhelyévé lett, a mi egyúttal mutatja, hogy *papsága* sem volt. Az új püspökök is az ő soraikból kerültek ki s csak ezek az új szerzetes püspökök alakították

meg a püspökséget. Freiburgi János el is fáradt a munkában s 1238-ban lemondott róla. Utódja Ponsa székhelyet választ, hozzáfog a székesegyház építéséhez és dotatiót is nyer. IV. Béla király 1244. július 7-én kelt adománylevelében több templomot is említ föl; 1247-ben mégis maga a pápa írja a győri püspöknek, hogy a bosnyák egyházmegye teljességgel eretnekké lett s hogy azt a földet nem lehet az igaz hitben megtartani. Rómából egyre is buzdítják a püspököket, hogy térítsenek: Kálmán szlavón herceg, a király és a magyarok támogatják őket, sőt olykor Ninosláv is, legalább színel, segédkezik nekik és évről évre új meg új szerzetesek jönnek a térítés munkáját folytatandók. Már most²⁾ éppen ez a szakadatlanul folyó térítés mutatja a legjobban, hogy a hívőket úgy kellett fogni, puhítani, megnyerni. Amde az olyan püspökség, a melynek nincsenek hívői, kiket úgyszólván keríteni kell, a melynek nincsen papsága, csak kívülről küldött szerzetesei, a melynek csak papíron s ott is csak jogellenesen létező megyéje van, a hol még csak térítik az embereket, a helyett hogy gondozzák őket, csak amolyan missio-féle hybrid szervezet lehetett.

Nem is volt a püspököknek maradásuk abban a tartományban, a mely az ő megyéjük lett volna, s már a XIV-ik század elején, sőt talán már a XIII. századnak második felében Djakovárra, Valkó megyébe húzódtak vissza. Ez időtől kezdve tehát a püspökség, a mely kezdettől fogva inkább supponált, mint tényleg létező valami volt, immár a nevének sem felelt meg többé; s hogy egyáltalán létezhetett, csupán a magyar király adományának köszönhetett.

Az a körülmény, hogy a püspökség 1234-ig a raguzai érsek alá tartozott, arra vall, hogy alapításának az eszméje nem a magyar királytól indult ki. Mindamellet ez nem akadályozta meg őt abban, hogy ne gondoskodjék a fentartásról. IV. Béla 1244-ben megerősíti és újra adományozza Kálmán halicsi királynak régebben tett adományát, a valkó megyei *Djakovár* és *Bleзна* birtoktestet. Sőt még azt a szivességet is megtette a bosnyák püspököknek, hogy oklevelében kimondta: »hogy a mondott birtokokban egyedül a püspöknek legyen teljes és valóságos *lelki* és világi joghatóság».

Volt-e joga *lelki* joghatóságot is adni, azt nem tudjuk,

de ha nem is lett volna, tény, hogy sem a pécsi, sem a zágrábi püspök nem tiltakoztak ellene s a pápák is rendben valónak találván, megerősítették. A bosnyák püspökök erre a kiváltságra támaszkodva, birtokuk fölött püspöki joghatóságot kezdték gyakorolni. Lassanként oda is vitték a dolgot, hogy egyházmegyévé fejlesztették dominiumukat, de azért bosnyák címöket fentartották. E birtokból lett püspökségük révén a magyar főrendek sorába is bejutottak s e módon tulajdonképeni egyházmegye nélkül, de mint főrendek és egy megyével is fölértő uradalom birtokosai éltek tovább a nélkül, hogy csak egy is megkísérelte volna, boszniai címének megfelelőleg, Boszniáért tenni is valamit. Nem is fordulnak elő soha a bosnyák bánok és királyok leveleiben, s ha néha szükség lett volna rájuk, akkor is mások végeztek helyettük a földadatot.³⁾ Hogy viszont a bánok sem törődtek velök és soha semmit sem tettek értük, természetes folyamánya a helyzetnek.

A bosnyák, illetőleg már djakovári püspökök sorsa és helyzete tehát nem változhatott és nem is változott Boszniának török kézre való jutásakor. Megváltozott akkor, a mikor djakovári birtokukat elveszítették.⁴⁾ Ekkor az addig is csak névleg bosnyák, a valóságban pedig eredeti rendeltetésétől eltérőleg djakovárivá lett püspök még mint ilyen is megszűnt létezni s kettős című címzetes püspök lett belőle.

Még mint ilyen is magyar főrend levén, kettős címét a király, kegyúri jogára támaszkodva, a pápa és főleg a propaganda folytonos ellentmondása daczára, a XVII. század óta rendszerint továbbra is adományozta.

A püspökség fejlődésének ezek az egyházjog tanaival ellen-

²⁾ Pl. 1396-ben a tinini püspök, Datum in nostrae aulae residentia Sutescha, per manus dni Michaelis de Ragusio electi Tininiensis cancellarii etc. Fermendzin, Act. B., 48. l. Egyetlenegyszer történt kivétel, Tvardikó mondja 1374-ben Józsefről, hogy sok szolgálatot tett neki. Perm. i. m. 41. l.

³⁾ Plumbensis Miklós azt is állította pörében a folyamán, hogy előde hadat vezetett a mohácsi csatába, a melyet Djakovár vidékén kellett gyűjtenie, mert Bosznia akkor már régóta török kézben volt. V. 3, alább 112. l. Bosznia elvesztését ugyan ő 1463-ra teszi. U. o. 113. l. Bosznia, mondanunk sem kell, elveszett, a nélkül, hogy ez valami különös befolyással lett volna a püspökségre.

kező jelenségei hibás kezdetének egyszerű, természetes folyamánnyai. Az első hibát Casemario követte el. A pápa 1202. nov. 21. Boszniába küldte őt s 1203. ápr. 8. ott is volt, sőt tárgyalt is a bogumilokkal. Volt tehát alkalma meggyőződni, megvannak-e a püspökség kellékei, szükséges-e a felállítás? Ő mindazt nem tette. Volt püspök, a többit hozzá értette. Jelentése Rómát arra a föltevésre vezette, hogy Bosznia katolikus volt, annak kellett lennie, ha püspöke volt. Ebből önként folyt a következmény, hogy tehát vissza is kell azt vezetni az eredeti katolikus vallásra. E szigorú következetességet tartva szem előtt, nem vették észre a hibás alapot s a hibás folyamányokat, noha — mint láttuk — e jelenségek rendellenessége szembeszökő. IX. Gergely rájött ugyan, hogy rossz kezdetnek ritkán van jó vége, de még sem a szerint járt el. Az ő sorai, a melyekben leírja az »eretnek« bosnyák püspököt,¹⁾ lehetetlen, hogy katolikus püspökre vonatkozzanak. A vizsgálat tényleg eretneknek találta s a pápa mint eretneknek el is ítélte. A ki tudja, hogy Boszniában éppen abban az időben emlegetik a bogumilok djed-jét, a bosnyák nemzeti egyház presbyterét, rögtön láthatja, hogy ez adhatott, ennek kellett adnia okot a félreértésre.²⁾ Így érthetővé lesz mind az a szabálytalanság, a mit az alapítás körül észleltünk s a mit másképp megfejtteni nem bírunk. A magyar király csak javítani akart a helyzeten, a mikor oly jogot gyakorolt, a mely őt meg nem illette.

II.

Bosznia mint missio.

A bosnyák püspökség még meg sem alakult Berdóban, máris Djakovárra kellett áttenni, a mely eredetileg a pécsi püspökség területén feküdt.³⁾ Ott azután egy új püspökség fejlődött ki belőle.

¹⁾ V. ő. a II. sz. mellékletet.

²⁾ Már »Egyházunk küzdelmei stb.« ez. munkámban e nézeteknek adtam kifejezést.

³⁾ VI. Kelemen 1347. márczius 21-én megengedi a ferenczeseknek, hogy két monostort építsenek, unum in civitate Punta Stagnensis, et aliud in *Diacono Quinqueecclesiensis diocesis*. Theiner, Mon. Hung. hist., I. 736, l.

Ennélfogva önként fölmerül a kérdés, ki vezette hát a régi megye, a Boszna föld térítését s megtérített kat. hívóinak lelki ügyeit? Ezzel a fáradságos munkával szerzeteseket bíztak meg és pedig előbb döméseket, utóbb ferenczeseket. Ők alkották ott a papságot.

A szerzetesek ugyan alkalmasabbak voltak a térítésre mint a világiak, de szerzetes létükre a bosnyák püspök papságát nem pótolhatták. A püspökök nem is kérték, hanem a pápák és a rendfőnökök küldték őket; azért aztán nem is a püspökök rendelkeztek velük, hanem a pápák és rendfőnökeik. Mikor és hogyan történt a dömések visszahívása, nem tudjuk. IV. Incezo 1247. aug. 26-án a győri püspökhöz intézett levelében azt mondja, hogy a megye Ugrin kalocsai érsek erőfeszítései daczára teljesen elveszett a katholicismusra nézve. E szavakat a dömések működése fölött mondott ítéletnek vehetjük. S csakugyan már a következő 1248. év márczius 27-én a zenggi püspököt és a *ferenczrendiek* dalmáciai tartományának ministerét bizta meg a pápa, hogy őt Ninoszkív bosnyák bán életéről informálják.

A ferenczrendi irók maguk sem tudják, mikor jöttek az első ferenczesek Boszniába. Wadding azt állítja, hogy a rendnek 1260-ban Norbonneban tartott gyűlésén, a melyen a rend összes tartományait felsorolták, már előfordul a bosnyák vicariatus. Ezt az állítást elfogadják Hueber, Čevapović, Lastrić, mások: Gonzaga, lissaboni Márk, Greiderer, azt állítják, hogy a vicariátust csak 1340-ben állította fel Gerard rendfőnök. Tény, hogy az 1273-ban említett András püspök még dömés volt és az első két ferenczrendi inquisitort csak 1291-ben küldték oda a szlavin tartományból.¹⁾ A dömések azonban ez időtől még nem védekeztek, úgy a hogy kellett volna, s ez hiba volt. Szebeni Rufin XXII.

¹⁾ István szerb király kérte IV. Miklóst, hogy küldjön hozzá néhány franciskánust, a ki tud szlávul olvasni és érti a beszédet, mert az alája tartozó bosnyák részekben sok az eretnek. Ebből látjuk, hogy Dragutin István volt a kérelmező. A pápa 1291. márcz. 23-án azt feleli, intézkedni fog, hogy Dalmáciából küldjenek oda kettőt. Ugyanarról a napról kelt rendeletben meg is hagyta ezt, de a *szlavin* rendtartomány főnökének. — Wadding tom. V. 260. és Theiner, M. Hung., I. 378.

János magyarországi adószedője, a ki 1317-től 1320-ig szedte a megüresedett javadalmak után járó jövedelmet, azt írja jegyzékében, hogy Boszniában e három év alatt semmi sem üresedett meg. Ez ügyben több szigorú vizsgálatot tartott s úgy találta, hogy az a schismaticusok közelében van és csaknem teljesen elpusztult.¹⁾ Talán ezen vizsgálatok révén értesült a pápa a bosnyák egyház állapotáról, mert 1319. júl. 18-án Brebiri Mladenhez intézett levelében még sötétebb színekkel festi, mint előbb IV. Incze.²⁾ Ezen a helyzeten javítandó, a ferences Fábiant több szerzetes társaival inquisitorokul Boszniába rendelte³⁾ s 1325-ben úgy Károlyt, mint a bosnyák fejedelmet felkérte, hogy segélyükre legyenek. A dömések most aztán védték magukat, de már késő volt, XXII. János 1327. júl. 1-én kelt levelében megtiltotta nekik, hogy az inquisitiót gyakorolják Boszniában, mert IV. Miklós⁴⁾ és VIII. Bonifác a ferenczrendieket bízták meg vele.

Annyit mégis kivittek, hogy a pápa 1330. márcz. 16-án meghagyta a ferenczeseknek, hogy mutassák be az inquisitióra vonatkozó összes kiváltságaikat.⁵⁾

Ezt könnyen megtehették, mert IV. Miklós és VIII. Bonifác tényleg őket bízták meg vele, s meg is tették. Ekként Bosznia az ő birtokukba került s ők értették a módját, hogy lehet ebben a katolicizmuzra nézve elveszítettnek mondott tartományban a katolikus hitet megtartani.

Hogy a katolikus vallás Boszniában nem terjedt, hanem úgyszólván stagnált, annak nem az ő buzgóságuknak a hiánya volt az oka, hanem a pápák intézkedései; ezek t. i. mindig abból a föltevésből indultak ki, hogy Bosznia katoli-

¹⁾ Vatik. okm., Tizedjegyzékek.

²⁾ Theiner, M. Hung., I. 464. l.: *ibi desolentur ecclesiae, clericalis ordo sit extirpatus radicibus. . . non ibi crucis reverentia ipsiusque baptismi . . . nomen in plerisque partibus ignoratur a gentibus.*

³⁾ Fermedžin, Acta Bosniae, pag. 21.

⁴⁾ IV. Miklós fent idézett levele Dragutinhoz és a szlávón tartomány főnökéhez, VIII. Bonifácé Theiner, M. H., I. 318.

⁵⁾ Theiner, M. H., I. 515.

kus volt,¹⁾ következéleg azt visszatéríteni kötelesség. Ezért küldték az inquisitorokat. Az pedig nagyon is világos, hogy ezeknek működése csak gátolta a térítők működését.

XII. János utóda, XII. Benedek 1336. decz. 9-én leveiben Lóránd Lőrinczet, az új bosnyák püspököt, nemcsak Róbert Károlynak, a kalocsai érseknek és a bosnyák káptalannak, hanem a bosnyák papságnak és népnek, úgyszintén a bosnyák fejedelemnek is ajánlotta. Ugy látszik, hogy kezdetben nem ismerte oly jól a bosnyák viszonyokat, mint elődje.

A következő 1337-től fogva már az inquisitorokat ajánlotta, sőt aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy Gerard, a ferenczrendiek rendfőnöke, az ő intézkedése következtében jött személyesen hazánkba. Mit végzett itt, nem tudjuk, de aligha nincs igazuk azoknak az íróknak, a kik a bosnyák vicariatus felállítását az ő működésével hozták kapcsolatban. 1347-ben ugyanis Peregrin atya már vikariusnak nevezetik, holott előbb mindig csak inquisitorokról van szó az oklevelekben. Abban a mértékben, a mint az ő működésük tere tágult, szorult összebb a püspök névleges, de legalis joghatósága. Ezt igazolják a következő tények.

A XIII. század közepe, illetőleg a XIV. eleje óta egyetlen egy esetben történt, hogy a pápa a bosnyák püspököt a népnek ajánlotta, azonkép csak egyetlen egyszer történt meg az is, hogy a bosnyák püspök törvényes jogának a védelmére kelt az új vicariusokkal szemben.

VI. Kelemen az időközben antiókiái patriákvá kinevezett Gerard tanácsára megengedte, hogy a bosnyák tizedet a ferenczesek szedjék és templomok építésére, javítására és felszerelésére fordítsák. A bosnyák püspöknek ellenben megtiltotta, hogy ez ügyben másutt mint a pápai szék előtt pört kezdjen.¹⁾ Ez mutatja, hogy papi tizedről volt szó, a mely bármi csekély volt is, a püspököt illette volna.

Lőrincz püspök 1344-ben Avignonba utazott, hogy az ügyét személyesen vezesse. Annyit sikerült is elérnie, hogy a

¹⁾ IX. Gergely 1238. ápril 26-án többször idézett levelében is azt mondja: *Plantata ibi de novo christiana religio.*

²⁾ Theiner, M. Hung. Hist., I. 670. Slav. Mer., I. 211.

pápa kimondotta, hogy nem a püspöknek járó tizedet értette. Tehát kétféle tizedről van szó. A püspöké illuzorius volt, szüksége sem lehetett rá. Szedték tehát a szomszéd püspökök. 1344-ben a pápa azt írja Kotromanics István bosnyák bárnak, hogy a *makarszakai* püspököt, a kinek a megyéje az ő földjén van, védelmezze meg. 1346-ban pedig megparancsolja neki, hogy a *kattarói* püspököt ne akadályozza »de Chelmia, de Save, de Lipnich et ultra fluvium Save, Danubii et Drine versus Rasciam« tehát csaknem az egész Boszniára terjedő joghatóságának gyakorlásában és a tized szedésében. A vizsoki (a dalmát határon) vártartomány tizedét a *tinini* káptalan foglalta le. IV. Jenő ugyanis 1446-ban okt. 23-án meghagyta a lesinai püspöknek, hogy ez ügyben vizsgálatot tartson. Vojszlavics Pál, a vár ura (castelli Vyssuchi in regno Bosniae sine eius confinio constituti) az egyetlen katolikus azon a vidéken, felpanaszolta neki, hogy noha elődei, következőleg ő is a vártartomány gyümölcs- és állattizedét, valamint más jövedelmeket emberemlékezet óta a hitetlenek közelében fekvő vár erődítésére és védelmére fordították, a tinini káptalan mégis hamisul azt állítván, hogy a tizedt őt illeti, egy pápai levelet eszközölt ki, mely György szebenikói püspöknek szólt s a melynek alapján a püspök őt maga elé idéztette s kevésbé szabályosan járván el, el is ítélte, sőt utóbb, mert az ítéletben meg nem nyugodott, ki is közösfette. Az ő elődei egyesek állítása szerint a tized visszatartása fejében hébe-hóba egy 15 aranyat érő lovat adtak a káptalannak, ezt ő is kész fizetni. A pápa azt is megírta a püspöknek hogyha ez igaz lenne a vizsgálat során, Pál tartozik a tizedet fizetni, még ha a vártartomány idegen püspökség területén feküdnék is.

Ezek az adatok arra mutatnak, hogy a szomszéd püspökök Halom földjére, sőt azon túl Boszniára vagy legalább egy részére is kiterjesztették tizedszedési jogukat, a mi csak úgy képzelhető, ha joghatóságot is gyakoroltak ottan.

Rómában nemcsak türték ezeket az állapotokat, de olykor szentesítették is. Ha követet küldtek a bosnyák királyhoz, sohasem a bosnyák püspököt bízták meg a követséggel. 1447. óta csaknem állandóan a lesinai viselte ezt a tisztelet. Midőn később kereszties hadat hirdettek a török ellen, soha sem

bízták ezt a bosnyák püspökre. Sőt annyira mentek, hogy a bosnyák falukat »nullius dioecesisnek« tekintették.¹⁾

Ellenben annál nagyobb kiváltságokban részesítették a szerzeteseket, a kik lassanként megkapták mindazokat a jogokat, a melyekre a lelkészetek önálló vezetése végett szükségök volt.

Első kiváló emberük, a ki, mint a dömések Freiburgi Jánosa, szintén német volt, a szász Peregrinus már 1346. körül oly hatalmas befolyásra tudott szert tenni, hogy a velencei követ utasításához képest előbb vele tárgyal s a hatalmas köztársaság 100 aranyat küld neki ajándékba 1347. ápril 3-án maga a bán fordul a pápához s többféle kiváltságot kér a részökre. Ez volt a kiváltságok hosszú sorozatának kezdete; az az alap, a melyre egyszer ráhelyezkedve egyre több, messzebb és mélyebb menő jogokat igényelhettek.

Messzire vezetne e kiváltságok ismertetése, azért csak általánosságban annyit említünk, hogy a pápák Bosznián kívül Rác-, Oláhországokra, Bulgáriára, Moldvára is kiterjesztették a buzgó atyák hatalmi körét, megengedvén nekik, hogy Dalmáciában, Szlavón-, Horvát- és Magyarországon, a hol külön vicariatusok voltak, kolostorokat építhessenek. Ez a terjeszkedés surlódásokat okozott a bosnyák anya-, és az említett fiók vicariatusok között. Ez volt az oka, hogy erejüket nem központosíthatták Boszniára, de még a fegyelem meglazulását is maga után vonta.

Bennünket az egészről a világi papsággal való rendelkezésre kapott kiváltságaik érdekelnek.

Már 1347-iki folyamodásában a bán azt kérte a pápától, engedje meg, hogy a vikarius világi papokat is alkalmazhasson, mivel kevés a munkás.²⁾ S már XXII. János megengedte volt nekik 1321-ben »fundandi de novo ecclesias«,

¹⁾ V. Miklós 1447. jún. 18-án búcsút ad a templomnak, melyet István Tamás Vranduk alatt nullius *d. in regno Bosniae* épített, épp így nevezi a jezeróit, a virbenit, a verlauit. Fermedžin i. m. 204. 205.

²⁾ Fermedžin i. m. 28. quod idem vicarius praedicta auctoritate vocare et recipere et tenere valeat sacerdotum et clericorum saecularium.

hogy új egyházakat alapíthassanak és azokat rektorokkal elláthassák.¹⁾

A vikáriusoknak mindezen kiváltságok mellett is kötelességeik voltak a lelképásztorkodás gyakorlatát illetőleg, mert azt csakis a püspök megbízásából lehet gyakorolni. 1373-ban tehát a vikarius Rómába fordult és előadta az ő kötelességeit, nevezetesen: szabad-e keresztelniök az odavaló papoknak, a kik készek, ha mindjárt jutalékért is, a kat. egyház inteniója szerint keresztelni, bár nem katolikus, hanem az ottani szokás szerint, tehát nem kánonilag fölszentelt, schismaticus papok?

Szentelhetnek-e olajat a görög püspökök?

Bosznia határain belül és kívül sok oly vidék van, a hol sem pap nincsen, sem pedig lelkészségek nincsenek kibocsátva, szabad-e tehát papok hiányában a szerzeteseknek kiszolgáltatni a szentségeket?

Megakadályozhatják-e az oda jövő vagy a szomszéd püspököktől oda küldött papok a szerzeteseket a szentségek kiszolgáltatásában? stb.

Ezek a kiváltságok elég világosan mutatják, hogy a szerzetesek, ha kiváltságos uton is, a bosnyák katolicizmus önálló gondozására törekedtek. És ezt teljesen el is érték, mert IV. Jenő 1433. évi kiváltságánál fogva, a melyben megengedte nekik, hogy mindazon falvakban, a melyekhez a püspök kétnapi távolban van, püspöki functiókat gyakorolhassanak, magát a püspöki hatalmat is megadta nekik.

Igy állottak a viszonyok a törökök foglalásáig.

A török uralom a szerzetesek helyzetére annyiban volt hatással, hogy kiváltságos állásuk szükségszerűvé lett s ennél fogva *törvényes* szint öltött. A püspökök most már ha akarták volna, sem érvényesíthették többé püspöki jogaikat. A szerzetesek tehát, a kiket előbb csak a térítésszülte kiváltságos helyzet fedezett, most már teljesen biztonságban voltak.

Az utolsó három püspök, Polnár, Keserű, Palisnai, úgy látszik már nem is székelt Djakovárt. Palisnai clesvén a

¹⁾ Ferencz püspök még 1588. évi jelentésében is azt mondja: »Ne in tutto il regno di Bosna si trova altra religione, che di Francesco. »e prete ne chierico secolare eccetto in Posega dove sono insieme 12 preti.

mohácsi csatában, néhány évtizedig keveset tudunk a djakovári püspökökről. Az ország trónjára jutott új dinasztia keveset törődött a cím adományozásával, Rómából pedig nem sürgették. A mohácsi csatára következő három évtizeden át, körülbelül 1570-ig, három püspökről van tudomásunk, de épen arról tudunk a legkevesebbet, a mi leginkább érdekelne, hogyan és miképen lettek püspökök.

A szerzeteseknek a körülmények jobban segítségükre voltak, mint valaha. A Dalmáciában, déli Horvátországban és észak Albániában levő püspökségek, főleg a melyek a szárazföld belseje felé terjedtek, a XV. század elején, a mikor e részek a törökök alá jutottak, részben megszűntek, részben másokba olvadtak.¹⁾ A püspök nélkül maradt vidékek katolikus lakosságának lelki gondozását is nekik kellett átvenniök. És ezzel aztán be is telt a mérték. Következett a visszahatás.

Az igaz, hogy 1433. óta püspöki hatalmat is gyakorolhattak, de csak ha két napi járóra nem volt rendes püspök. A pápák ennek daczára sem hagyhatták azt a rengeteg területet, a dalmát partoktól föl a Tiszáig, rendes püspök nélkül, 1530-ban tehát fölelevenítették a régi szendrői püspökség címét. Szendrő hét katolikus lakossal bíró nyomosult kis hely volt, a püspöknek semmi jövedelme,²⁾ megyéjének határai nem voltak kijelölve, és messze vidéken ő volt soká az egyetlen főpap.

Más hiányában, Boszniában is ő gyakorolhatta a főpásztori teendőket, ha igénybe vették, de hogy hivatalos adminisztrator lett volna, a hogy azt a ferenczes frók állítják, nem látszik igazolva. Utóbb kénytelen is volt átmenni Belgrádba: s már akkor e részekben a duvnoi, stagnói és scardonai püspö-

¹⁾ Az 1524-ik évben vakált a scodrai, 1558-ban a duleignoi, 1526-ban az ottoesácsi, 1520-ban a makarszakai, 1530-ban az ozerói, 1550-ben a modrusi, 1537-ben a szerémi; megszűntek a risanoi, a scardonai etc.; újból föléledtek a szendrői, a duvnoi, prizreni, szófiai, stagnói. V. ö. Gams id. művét.

²⁾ 1580. decz. 15-én írja a stagnói püspök, a ki ama részeket meglátogatta: Samandria e citta nobile, ma possessa dalli imperiali in essa non vi sovo altroche sette case delli catholici ne in essa puo viver un vescovo, Fermand. I. m. 231.

kök átveették volt a teendőket. Még nagyobb változást hozott létre az ottani viszonyokban a trienti zsinat. A pápák azóta egyre-másra küldték a pápai visitatorokat, a kik nagy ügyel-bajjal elmentek oda is, a hová ezek a püspökök nem juthattak vagy nem akartak eljutni, mert a megyéik határai nem voltak pontosan körülírva. V. Pius 1571-ben már Bonifác stagnói püspököt bizta meg a boszna-argentinai tartomány meglátogatásával. Ez volt az első látogatás s a ferenczesek zúgolódtak is ellene.¹⁾

Bonifác 1580-ban azt írja, hogy a pápa rendeletéből Boszniát és Hercegovinát meglátogatta,²⁾ de sajnos, bővebb jelentését nem bírjuk. Mindössze is a szegénységgel küzdő stagnói püspök ügyében tett előterjesztést. Mihály pécsi pap 1581-ik évi leveléből látjuk, hogy Bonifác megbízatása kiterjedt a Duna és a Dráva közre is és eljutott egész Temesvárig, a hol 1582-ben meghalt.³⁾ Kétségtelen, hogy az ő jelentéseinek a következménye a bosnyák püspökség betöltése.

Ez az ügy az 1573. augusztus 26-iki titkos consistoriumban került elő.

Az ülés jegyzőkönyvének kívül nincsen erre a fontos eseményre vonatkozó más adatunk, a jegyzőkönyv pedig rövid és főleg az esemény okairól semmi fölvilágosítással sem szolgál.⁴⁾

Moroni bíboros rövid előterjesztésére csak két bíborosnak volt kifogása. Az egyik azt mondta, jobb volna valamely szomszédos püspököt bizni meg Bosznia adminisztrálásával, mint püspököt kinevezni, a kinek sem jövedelme, sem székesegyháza, sem székhelye. Alciano bíboros új dolognak mondta, hogy egy tartomány részére püspököt nevezzenek, holott egy püspök valamely város vagy egyház részére szokott kineveztetni. A pápa ez ellenvetésekre azt válaszolta, hogy a provinciális könyv szerint e tartományban volt valamikor egy Boszna nevű, romokban heverő

¹⁾ Formendžin i. m. 310. és 312. l.

²⁾ Trovandomi per ordin et mandato di vostra beatitudine in quest regni et provincie visitator et delegato. A levél kelt da ouria Bani Formend. i. m. 313. l.

³⁾ Mihály levele Formend. 318., a temesvári hitközségé U. O. 320.

⁴⁾ Formendžin i. m. 311. l.

város,¹⁾ tehát lehetséges a püspökséget fölállítani. Ebből a válaszból látható, hogy itt a régi székről volt szó, a melyet Djakovára vittek át s így két püspökség lett belőle, mert a püspökök új székhelyükön új megyét alkottak de régi címüket fenntartották. És ez adta meg a ezimzetes püspökségek betöltése ügyében a pápa és a magyar király között röviddel utóbb fölmerült vitának fontosságát és különös súlyt a bosnyák püspöki székeknek.

A szentszék nem annyira a felállítás jogi oldalát nézte, mint az új püspököknek a proviszióját, az ellátását. Ez sokkal fontosabb kérdésnek látszott előtte.²⁾ Új dolog, hogy a pápa odavaló embereket és szerzeteseket nevezett ki. Pázmány követte a példáját, a mikor Marnavics Tomkót ajánlotta a királynak. Érdekes, hogy ez a második kísérlet is Berdóban, illetőleg Boszniában állítani föl a széket, azzal végződött, hogy a püspökség Olovoi Miklós idejében Boszniából megint csak Djakovára került vissza. A másodszor is magára maradt Boszniában csak napjainkban XIII. Leo pápa állította föl a hierarchiát külön érsekkel, tehát úgy, a mint azt már 1203-ban ajánlotta Casemario, de a djakovárinak még mindig meghagyta a bosnyák címét.

III.

A ezimzetes bosnyák püspökök eltartása.

Természetes folyománya a helyzetnek, hogy a mint a pápa gondoskodott a bosnyák püspökök ellátásáról, kiket ő nevezett ki, úgy kellett a királynak is eltartani az általa kinevezett bosnyák ezimzetes püspököket, annál is inkább, mert ezek »ipso facto« magyar mágnásokká is lettek. Gondoskodott is róluk s a magyar kamarával adatta meg a költségei-

¹⁾ Ebből világos, hogy téves a Fraknoi állítása, hogy itt új püspökség felállításáról volt szó.

²⁾ Ferencz püspök (IV. sz. melléklet) írja, hogy erre nézve a pápa külön brévében intézkedett, de csak annyit említ föl a tartalmából, hogy a lakását a fojniczai kolostorban kellett vennie. Az ő jelentése a legrégibb Boszniából és érdekes az összehasonlítása a Maravic püspökével, a melyet Form. i. m. 475. l. közölt.

ket. Csakhogy nem oly mértékben, a mint a püspökök ohajtották. Nem is szüntek meg folytonosan kéregetni.

Ujlaki Lajos címzetes bosnyák püspök 1600. márczius 17-én a zalavári és a kapornoki apátságokat kapta azzal a föltétellel, hogy e várak fenntartásáról gondoskodjék, azt az élelmet pedig, a mi az ő szükségletén felül megmarad a kani-zsai élelmezési hivatalba szállíttassa be.¹⁾ A mellett királyi tanácsossá is kinevezték. Ez a méltóság pedig akkor még 400 arany fizetéssel járt. Utódai közül Ergely²⁾ és Tomkó szintén megkapták a tanácsosságot, de míg Ergely a zágrábi nagyprepostságot is megtartotta, Tomkónak ezen kívül nem volt egyéb jövedelme. 1633. május 15-én,³⁾ és 1634-ben is kéri Lipótot, hogy a tanácsosi fizetése fejében járuló 400 aranyat utalványoztassa ki, a mi mind a kétszer meg is történt.⁴⁾ Tomkó úgy látszik ismerte a kamara pénzügyi állapotát s tudta, hogy akkor se igen fizet, ha van pénze, azért mind a két folyamodványában egyenesen kikérte, hogy a pénzt a

¹⁾ A Mátyás 15hg nevében a pozsonyi kamarához intézett rendelet fogalmazványa a bécsi közös pénzügyminiszteri levéltárban (Kpül.), Hung. A rendeletnek utóírata is van, a mely így szól: *addita his est informatio quaedam de administratione proventus praedictarum abbatiarum per priorem provisorum gesta.* Ez a két apátság történetére nézve jelentős irat nincs meg.

²⁾ Ergely 1605. június 5-én köszöni meg a kinevezést, a melyet a király *die hesternae (= juu. 20.) publicari fecit* Ered. u. a. lev. Mellette van Mátyás rendelete a Bécsben maradt kamarához és ezé a pozsonyihoz, hogy a tanácsosi fizetést jún. 20-tól kezdve utalványozza.

³⁾ 1633-ban írja *Cum inter alios Vngariae coronae praefatos ego neque residentiam exinde habeam neque ullum omnino proventum.* Folyamodványainak kelet nélküli eredetije és Ferdinánd resol. a fogalm. Bécs. Kpül. Hung.

⁴⁾ 1634-iki folyamodásának csak a másolata van meg ugyanott. Februárban adhatta be, mert a bécsi kamara márcz. 20-én leír Pozsonyba (fog. u. o.), tudassák vele, vajjon a tavalyi utalványozást a felség az ő tudtak nélkül tette-e, mert ők nem találják a resolútiót. A pozsonyi ápril 2-án válaszol (eredetije u. o.) és mellékli az 1633-iki folyamodvány másolatát (u. o.). A válaszban kéri a fizetésnek további folyósítását, *cum non gaudeat tali beneficio unde pro conditione et dignitate sua comode rebus prospicere possit.* A bécsi kamara fölterjesztését (fog. u. o.) a felség május 5-én elfogadta, bár már lement Pozsonyba a resolútió (fog. u. o.).

nedeliczi¹⁾ harminczadnál utalványozzák ki s Rauch Dániel szlavón főharminczados mind a kétszer azt az utasítást kapja, hogy az ottani harminczadból fizesse ki őt *ad quietantiam suam pro tempore in perceptoratu camerae nostrae Hungaricae loco parata pecunia acceptanda.* Utódai, Maravié, Benlié és Plumbensis Miklós már salariumot, vagyis inkább évi segélyt kaptak, s ezt a járandóságukat a kamarától követelték, *no de attól kérhették!* Az évi járulékot III. Ferdinánd adta 1653-ban²⁾ Maraviénak. 1654-ben alamizsnaképpen külön 100 aranyat is utalványoztatott neki,³⁾ de ez hiába mutatta be a királyi rendeletet, a kamara csak 25 aranyat fizetett ki. Maravié 1654. okt. 18-án, 1656 és 1660-ban megújította kérelmét. 1654-ben a *ratione salarii episcopi Bosnensis* elrendelt salarium consuetumot és azonfelül a *per modum elemosinae* utalványozott évi 100 aranyat, a két utóbbi esetben a residuumot kéri.⁴⁾ Halálakor a kamara, saját számvevőségének a kimutatása szerint, 1354 frt 15 grssal tartozott neki, Miklós püspök pedig

¹⁾ Nedelicze kettő van a Muraközön, az egyik a régi esáktoruyai uradalomhoz tartozott.

²⁾ 1654-iki folyamodványában azt kéri Maravié, hogy a kamara *tum hujus tum elapsi anni* alamizsnát fizesse ki.

³⁾ Sajnos, sem az évi járulékot, sem az alamizsnát elrendelő végzések nincsenek meg. Maravié 1654-iki folyamodványában (u. o.) azt mondja, hogy mind a kettőt a magyar kamaránál nyújtotta be. A király okt. 21-én ismételtlen elrendeli, hogy *tum restans salarium quam dietos 100 imperiales sine mora* adják ki neki (fog. u. o.).

⁴⁾ Az 1654-iki folyamodványában az áll, hogy a két mandátum egyike *sonabat salarium consuetum*, a másik *per modum elemosinae 100 imperiales eruentos.* A király végzésében azt mondja, hogy *non solum salarium ejus consuetum, verum etiam annuos 100 imperiales* fizessék ki. Az alamizsna tehát évről évre szólt. Ép így az 1656-iki végzés is *annualis*, évenként valónak mondja az alamizsnát. (Fogalmazv. u. o. Hung. 1656. márcz. 6. A püspök folyamodv. nincsen.) Az 1660-iki végzés nem tesz különbséget, minimum *restantiae illae ex assignatione sibi quondam a Ferd. III. penes cameram isthic Hungaricam facta.* (Fogalmazv. u. o. Eanél sínes meg a folyamodvány.) A király egyúttal meghagyta a magyar kamarának, hogy az ügyről véleményes jelentést tegyenek. Hogy a salarium nem a tanácsosi fizetésre értendő, világos az 1654-iki folyamodványból, a hol áll: *cum duo mandata obtulerim cam. Hung. ratione salarii eppi Bosnensis.*

1504 frtra számította azt fel.¹⁾ Benlic 1662. elején úti költségül, denec ad propria redeam, csak alamizsnát kér. Hivatkozik arra, hogy a bosnyák püspökség elnyerése ügyében már kétszer járt kíséretével az udvarnál, a mi sok költségébe került.²⁾ Lipót febr. 17-ikén pro ellemosyna et sustentatione 300 frtot utalványoztatott neki,³⁾ de a kamara egyiket sem fizette meg. Benlic tehát áprilban azt a furesa kérelmet intézte a bécsi kamarához, fizesse ki őt s aztán hajtsa be a pozsonyin.⁴⁾

IV.

Olovoi (Plumbensis) Ogramić Miklós püspök. † 1701.

Származásáról nincsenek adataink. Vitanović József atya 1664. márcz. 8-án azt írja felőle Alberiti Marionak, a propaganda titkárának, hogy Nápolyból a salamancai vagy az alcalai egyetemre szeretne menni; dicséri a tehetségét, mondván, hogy nem fog szégyent hozni a bosnyák provinciára.⁵⁾ 1668-ban a laibachi rendházban a theologia tanszékén találjuk.⁶⁾ Önnét került 1669-ban a bosnyák püspöki székbe.

Hosszú, harminczkét éves püspökösködése folytán a püspökség ügyei szakadatlan küzdelem árán gyökeres változáson mentek át. E küzdelemben első sorban mint igazgató tűnt föl a lobbanékony természetű, de a mellett szívós és munkabíró ember. Heves vérmérséklete gyakran kemény kifakadásokra ragadja, sokszor nem fontolja meg kellőképen a mit mond s a mellett kiméletlen és összeférhetetlen. Szívósságát, amibár 1692-ben súlyos beteg is volt⁷⁾ sem a kincstárral való örökös perpatvar-

¹⁾ V. ö. alább a 25. l.

²⁾ Eredeti folyamódványa kelet nélkül ugyanazon levéltárban.

³⁾ Fogalm. u. o. a kamara előterjesztésével együtt.

⁴⁾ Eredeti u. o. kelet nélkül két példányban, hátlapjára rá van vezetve 1662. ápril 23. A kamara utasítása hiányzik, de ott áll, hogy: haec est causa pia et ideo proponenda.

⁵⁾ Fermendžin, i. m. 507.

⁶⁾ Fermendžin, i. m. 513.

⁷⁾ Quem modo graviter infirmari audio, írja róla Imbrissinović 1692. ápril 4-én, U. o. 520.

kodásának, sem a zágrábi püspökkel folytatott hosszú és elkésredett pörének az izgalmai nem törhették meg. Ügyes-bajos dolgainak fáradhatatlanul utána járt, folyton kért, könyörgött, folyamodott, panaszkodott, vádolt, ostromolta a hatóságokat, jelesül a pénzügyit... a kamarákat, pártfogóit, az udvart, a hol már 1670-ben szinte félték az izgága embertől. Ez a nyughatatlan természete sok kellemetlenségbe sodorta. Annál végzetesebb volt ez részére, mert a törökök kiűzetése új helyzetet teremtett, a mely az ő megyéjére is kihatással volt. Sok nehézséggel kellett megküzdenie az igaz, de hogy csaknem minden ügyében vesztes volt, abban saját személyiségének volt része.

Püspökösködésének úgyszólván egész idejét A) a kincstárral és B) a zágrábi püspökkel folytatott pörlekedése vette igénybe. Ezeknek rendben való méltatása élénk világot vet az akkori viszonyokra, ez okból tételes tárgyalásukat adjuk.

A) Olovoi Miklós püspök és a kincstár.

A kincstárral az ellátása miatt pörölt. Ennek az ügynek három mozzanatát kell megemlítenünk.

a) Az első 1669—1684-ig tart, a mikor az elődjének hátralékát szorgalmazza a kincstártól. Nyolezszor folyamodik érte, mindig hasztalanul. Noha ezt a pénzt semmikép sem tudta kikapni, annyit mégis elért, hogy a saját évi segélyét rendesebben fizették s e czímen 1669—1677-ig 1050 frtot szorított ki a kamarától. Mindjárt püspöksége kezdetén 1669-ben arra kérte a királyt Lipót, hogy elődjének hátralékos 1504 frtnyi követelését fizettesse ki neki.¹⁾ A pozsonyi kamara számvevősége jogosnak ismerte ezt a hátralékot, de nem teljes összegében, hanem csak egy részét, 1350 frt 15 dénárt.²⁾ Lipót ez okból utasította a pozsonyi kamarát, hogy a kezelé-

¹⁾ Folyamódványa Lipót okt. 4-iki resolútiója mellől hiányzik.

²⁾ *Certis liquidis restantias esse vigore computus officinae rationariae camerae illius nostrae Vugaricae hic Viennae apud cam. nostr. aulic. originaliter producti ad 1354 fl. et 15 grossos extendentes. L. n. 28. lap.*

sére bizott jövedelmekből fizesse ki de az udvar költségeire szükségelt összeg legesekélyebb hátránya nélkül.¹⁾

1670. év végén Miklós püspök másodszor is folyamodott. A pozsonyi kamara erre decz. 14-én azt a rendeletet kapta, hogy minél hamarabb elégtse ki, mert ha nem adják meg a követelését, folyamodványaival és gyakori kihallgatásaival folyton zaklatni fogja a felséget.²⁾

A püspök személyesen is lement Pozsonyba, de megjelenésével csak annyit ért el, mint a folyamodásaival, mert hat hónapi ott tartózkodása alatt csak 150 frtot kapott: a követelésének az első részletét. Ő természetesen a többi 904 frtot is sürgette; hivatkozott az életveszélyes és költséges útra, a melyet hazulról Pozsonyig tett, de mindhiába. A kamarától csak azt a feleletet kapta, hogy ezt a maradékot is részletekben fogja majd megkapni. A püspöknek ez a fölhuzása, hozzá ott tartózkodása természetesen pénzbe került s most még a visszautazásra is költség kellett. Szorult helyzetében 1671. elején harmadszor is folyamodik a bécsi kamarához.³⁾

Csak hogy a pénzéhez jusson, ugyanazt a módot hozta javaslatba, a melyet elődje Benlic is megkísérlett; azt kérte tudniillik, hogy fizesse ki őt a bécsi kamara, aztán hajtsa be a pozsonyin a követelését. A bécsi kamara ezt természetesen nem tette meg, hanem újból ráírt a pozsonyira, hogy ha lehetséges, fizesse ki már egyszer 2—3 részletben, de visszautazhatására a már adott 150 frton felül mindenesetre adjanak neki még valamit.⁴⁾

Adtak-e valamit, nem tudjuk, annyi bizonyos, hogy 1673-ban kapott 300, 1674-ben 150 és 1677-ben 600, azaz 3 részletben összesen 1050 frtot, a mely összegbe az 1671-iki 150 frt nincsen betudva. Ez az 1050 frt több a hátralékos 904 frtnál, s ebből az látszik, hogy nem a hátralékos összeg értendő alatta.

¹⁾ Fogalmazv. 1669. mart. 4. Bécs, K. p. ű. l. Hung.

²⁾ Quoniam alias smatem snam indesinenter libellis supplicibus implorabit ac frequentioribus audientiis molestabit. Fogalm. Bécs, K. p. ű. l. Hung., kivonatos másolata az 1671. resolútióhoz csatolva.

³⁾ Eredeti fog. az 1671. május 14-iki resolútióhoz mellékelve.

⁴⁾ 1671. május 14-én kelt fogalm. Bécsben n. o.

1671-től ő maga is élvezett évi 150 frtos segélyt. Nem tudjuk ugyan hogyan osztotta meg követelése között az eddig kapott összegeket, de 1678-iki negyedik folyamodásában az ő segélye hátralékáról nem szól, kolott régi tartozásából hét év alatt — úgymond — csak 80 frtot tudott megkapni, ő azért mégis 1350 frt 15 garasnyi követeléséből csak a még hátralékos 904-et kéri.

A bécsi kamara erre 1678. április 14-én újból elrendelte ez összegnek a kifizetését,¹⁾ csak hogy erre aztán a pozsonyi kamarának is elfogyott a türelme s a következő felvilágosítást küldte fel:

A püspök 904 frt hátralékot sürget. Ez igaz, de ebből a saját bevallása szerint kapott 80 frt, tehát saját beismerése alapján csak a maradékot: 824 frtot követelhetné. A kamara azonban a számvevőség kimutatása szerint mindent kifizetett, s így a püspöknek még e maradék összeg iránt támasztott követelése is alaptalan. A hivatolt kimutatás²⁾ azt mondja, hogy Miklós püspöknek »tenore resolutionis die 13. Martii 1671.» emanatae« évenként 150 frt fizetendő. Az az évi átalány a resolútió évétől, 1671-től 1677-ig, vagyis hét éven át 1050 frtot tesz. Ez összeget azonban, a már fentemlített részletekben, 1673. szept. 20-án 300, 1674. július 4-én 150 és 1677. december 23-án 600 frt kifizették neki, tehát nem tartoznak semmivel.³⁾

A válaszból és a hozzá mellékelte kimutatásból az is kitünik, hogy itt vagy szántsándékos vagy pedig rendetlenségéből eredő tévedés történt. A püspök mindig elődjének ki nem fizetett évi segélyösszegét kérte, a saját évi járulékának hátralékát még csak meg sem említette. A kamara Lipót királynak 1669. okt. 4-iki resolútiójából nagyon is tudhatta, hogy

¹⁾ Fogalm. n. o.

²⁾ 1678. ápril 28-án kelt ered. pozsonyi a kamara ápr. 29. feliratához mellékelve n. o.

³⁾ Ez a res. nincs meg.

⁴⁾ A pozsonyi kamara 1678. ápril 29. az 1678. ápril 15-iki leirathoz mellék. n. o. Ebből kitetszik, mondja . . . a kamara — qualiter ipsius deputatum ad praesentem usque annum totaliter exolutum sit et neque ullae annualis deputati sui restantiae inexolutae resultent.

miről van szó. Abban a resolútióban ugyanis az foglaltatik, hogy az a hátralék épen az ő kimutatása alapján tesz 1350 forint 15 garast és hogy azt a kamara tényleg nem fizette ki.¹⁾ De ha nem is tudta volna e körülményt, a bécsi kamara leirataiból is rájöhetett volna. Mindennek dacára a püspöknek csak a saját évi átalány-hátralékát fizette ki. Ez alatt a püspöknek is elfogyott a türelme s ötödször is folyamodik. Most már nem panaszkodik, hanem vádol.

Elmondja, hogy a felség 1669-ben átengedte neki azt az összeget, a melyvel a magyar kamara az ő elődjének adósa maradt. A bécsi kamara háromszor — 1670., 1671. és most pedig 1678-ban — utasította is a pozsonyit, hogy ezt a hátralékot fizesse ki s háromszor csakugyan fizettek is, de mióta — úgymond — a bécsújhelyi püspök, Kollonics Lípót a kamara elnöke, semmit sem kaphatott. Hosszú ideig bámulatot keltő hitegetésekkel tartották s elvégre is a saját évi átalányából akartak neki előleget adni. Ebből azt látja, hogy nem azért nem elégítik ki, mintha nem volna rá pénzök, hanem, hogy követelése elvüljön. Ez azonban az ő egyházának a felségtől megítélt jogos tulajdona lévén, jogtalanul akarják elharácsolni. Még az esetben is, ha a fizettséget csak elodázní ohajtanák, nagy kárára cselekszenek, mert Pozsonyba való feljövetele sok kiadással jár.²⁾

Mit tett erre a bécsi kamara, megújította-e most is rendeletét, nem tudjuk, s ha meg is tette, ezúttal sem volt több eredmény mint előbb. Legalább a püspök 1684-ben ismét csak megújítja a követelését,³⁾ ezúttal a hadi tanács útján, mint-

¹⁾ *Certis liquidis restantias, sese vigore computus officinae ratiocinariae camerae illius nostrae Ungaricae hic Viennae apud cameram nostram aulicam originaliter producti ad mille trecentos quinquaginta quatuor florenos et quindecim grossos extendentes quae restantiae quondam fratri Mariano Maravich praecedenti episcopo Bosnensi piae memoriae in suo annuali victus deputatu quondam ab imp. aug. Ferdinando III. gl. rec. benigne concessio acceverunt et defacto apud dictam cameram nostram Vngaricam insoluto haerent* l. felebb a 23. l.

²⁾ Kelet nélküli foly. ered. az 1678. ápril 15-iki foly. mellékelve ugyanott.

³⁾ Ezúttal hatodszor. A király 1684. május 15-iki res. hivatkozik rá, a folyamodás hiányzik.

hogy a kitörendő háború révén összeköttetésbe lépett a hadsereggel. Most már hangsúlyozza, hogy elődje és a saját hátralékaról van szó s a király is ebben az értelemben rendeli a pozsonyi kamarának, hogy a horvát bán kezeihez szolgáltatassa át a követelést,¹⁾ de ennek sem volt sikere.

Még ugyanazon évi október havában ugyanis újból, ezúttal hatodszor megszorgalmazza restantiáit.²⁾

A bécsi kamara Miklós püspöknek egy ugyanakkor más ügyben beadott folyamodásából³⁾ megtudta, hogy Bosznia el lévén zárva tőle, a telet minden anyagi segedelem nélkül lesz majd kénytelen itt tölteni. Erre való tekintettel tehát újból utasítást ad, hogy elégítsék ki, nehogy a télen át szükségét szenvedjen.⁴⁾

A háború szükségletei azonban annyira igénybe vették a pozsonyi kamarát, hogy ha akart volna, sem tudott fizetni. A püspök tehát, mert a telet Bécsben töltötte, személyesen sürgette ügyét.⁵⁾ A bécsi kamara nov. 4-én ugyan talán hefédszer is elrendelte a fizetést,⁶⁾ de nem valószínű, hogy a püspök ezt a követelését valaha megkapta volna.

A pozsonyi kamara, a mely eddig vonakodott fizetni, aligha változtatta meg ezt az álláspontját, mert egyrészt jobban igénybe volt véve, mint előbb, másrészt pedig a püspöknek 1688, sőt már 1686-tól kezdve is lényegesen javult a helyzete. Ezért aztán ő sem sürgette többé ezt a követelését, úgy hogy ez a nov. 4-iki leirat utoljára szól ez ügyről, minek az lehet az oka, hogy a püspök elvégre is átlátta, hogy még annyi kitaratással sem juthat eredményhez s úgy ez mint az ellátása és a tizedügyében ujonan keletkezett porlekedése s kudarcza nagyon elkedvetlenítették. Meglehet az is, hogy

¹⁾ 1684. május 15-én kelt fogalm. u. o. Eredetiye Budapest, O. L. kinest. o.

²⁾ Ered. fogalm. kel. nélkül az 1684. okt. 28-iki resol. mellékelve Bécs, ugyanott.

³⁾ Ered. u. o. h. a 31. l. 2. jegyz.

⁴⁾ 1584. aug. 29. fogalm. u. o. Ered. Bpest, O. L.

⁵⁾ Lamentatur in aula, írja a király 1684. november 4-iki resol., folyam. pedig nem említi.

⁶⁾ Fogalm. u. o. Ered. Budapest, O. L.

ez új küszködése miatt ideje sem volt és új pörökre való tekintettel nem akarta a kamarákat még ezzel az ügygyel is tovább zaklatni. Számítania kellett egy kis jóakaratra is, a melyet eddig örökös alkalmatlankodásával annyira eljártzott, hogy utóvégre a bécsi kamara is, a mely pedig új bajaiban is védőleg viselkedett iránta, később kénytelen volt őt elejteni, sőt állást is foglalt ellene.

b) 1684-től kezdve 1688-ig Miklós püspök ellátásáért huzakodik a drávántúli kincstári tisztviselőkkel. Ez a veszekedés a kincstárral folytatott pörlekedésének a második fázisa.

1683-ban megkezdődött a tizenhat éves sikerteljes török háború. A püspök 1684-ben átjött Boszniából, hogy — mint mondja — a császári sereget oda bevezesse.¹⁾ Ezt a mondást alig lehet komolyan venni. Mert kijött ugyan, de vissza sem meptöbbé. A bosnyák püspökség, mint a hogy a XIII. században történt, ismét csak áthelyezkedett Djakovárra, hogy azután végleg is ott maradjon. A bosnyák püspök nem látta többé Boszniát.

A Dráva mellékére küldött Lesslie tábornok nagy foglásokot tett ugyan, de Bosznia occupatiója még a messze távolba esett; s hogy 1684-ben odáig nyomuljon, arra gondolni sem lehetett. A püspök tehát itt magyar földön rekedvén, arra kérte a királyt, adjon neki Horvátországban, a Varasd vidékén fekvő kincstári jószágokon, a Zrinyiek esáktornyai birtokán, menhelyet a *telen át*.²⁾ A bécsi kamara a pozsonyi utján utasította is Érdek esáktornyai provisor, hogy adjon a püspöknek, a míg ott marad, a esáktornyai jószágból élelmet, ha pedig jövő tavasszal a katonaságot követi, egy társzekeret, a melyen sát-

¹⁾ Kelet nélkül. ered. foly. az 1684. október 28-iki resol. mellékelve Bécs, ugyanott.

²⁾ Az ügy további folyamán nagy szerepet játszott a lakás kérdése. A püspök erről nem tett említést a folyamodványban. Kérése ez: dignaretur mihi providere, unde immineat hieme cum propria familia subsistere possem. Et cum talem provisionem optarem fieri alicubi in Croatia prope Varadinum, benigne dignaretur M. V. ex aliquibus bonis pertinentibus ad cameram ibi vicinis sicuti sunt Zriniana Chacaturni, ordinare ut mihi illa fiat ex fructibus.

rát és egyéb holmiját elszállíttathassa.³⁾ A püspök Bécsből Csáktornyára menvén, betért Pozsonyba, a hol a kamarával megállapította élelmezésének részleteit.⁴⁾ Hogyan tartotta be ezt a megszabott rendet Érdek, nem tudjuk, de a püspöknek már alig egy hónap mulva kifogásai voltak ellene. Decz. 4-én ugyanis Dietrichstein Ferdinánd főudvarmesternek keservesen panasolja a baját. A gazdatisztek semmibe se vették, Érdek napokon át csak egy falatka sajtot, olyan fekete kenyeret, a melyet a eselédek sem ehettek, és hozzá hasonló bort adatott neki, lovainak pedig egy szál széna sem jutott. Hogy ilyen körülmények között jószágával együtt el ne pusztuljon, kénytelen volt abban a rossz időben a francziskánusok patiesből épült házikójába vonulni s élelmet, melyet részben a szerzetesek könyörületből adtak neki, saját pénzén venni meg. Mindennek az oka a megátalkodott és keményfejű provisor, a ki köztudomásúlag a leggonoszabb isztájú ember. Egyébként az is, meglehet hogy a kamara nem elég komoly utasítást adott neki. A jószág mindennel bővelkedik, nem érti tehát, miért kell neki a felség oly kegyes rendelete ellenére ily kegyetlen büntetést szenvednie.⁵⁾

E levelében protectorának mondja Dietrichstein herceget s megköszöni eddigi kegyét. Hogyan jutott ehhez a pártfogáshoz, nem tudjuk, de bizonyára régebből kellett ismernie a herceget, a ki mindig közbenjárt az érdekében. Most is bizalmasan átírt a kamara elnökének,⁶⁾ hogy adja ki újból a ren-

³⁾ A magyar kam. intézett rendelet így szól: ut nomine nostro provisorii praetact. bonor. Schaktrwnensium injungatis quatenus nempe praerogativo eppo Bosnensi, quamprimum ad partes illas Croatiae pervenerit et quoad usque ibidem locorum exiterit, pro *dicta suo* praememorataeque familiae suae *alimenta* necessaria de bonorum illorum preventibus suppeditare et in casu subsecuturi campi ductus de curru quodam . . . providere debeat. Fogalm. 1688. okt. 28. u. o. Ered. ápril 10. Bpest. O. L. Lakásról tehát nincs benne szó.

⁴⁾ Erre hivatkozik Göhlinger id. jelentésében: quantum ad victualia optime constat, quod omnino eadem . . . exacte secundum huc Posonii per inclit. camerale consist. factam *limitationem*. 1692-ik évről megvan, l. alább a VI. mellékletet.

⁵⁾ Ered. sine dato a kamara 1685. jan. 4-iki leiratához mellékelve u. o.

⁶⁾ Ered. 1684. decz. 21-iki kelettel a kamara ugyanazon leiratához Bécs, mellékelve u. o.

deletet közvetlenül Érdekhez, úgy azonban, hogy a püspök mellékelt leveléről említést ne tegyen benne.

A csáktornyai uradalmat 1686. óta a budai inspectoratus alatt egy administrator kezelte, a kinek a jogköréhez négy praefectusság: a pécsi, a pozsegai, a verőcei és az eszéki tartoztak. Csáktornya 1684-ben még csak praefectusság volt és a buccarii administratushoz tartozott. A kamara 1685. január 4-én tehát nem csak Érdeknek, hanem a főnökének, *Szombati buccarii administrator*nak is átfirt, hogy a püspöknek elegendő élelmet, lovainak kellő szénát és zabot adjanak, az ügyről pedig jelentést tegyenek.¹⁾ A rendeletnek lett is hatása, mert a deputatum mennyisége ellen a püspöknek nincs többé alapos kifogása, hanem a minősége nem volt inyére. 1686. márczius vagy április havában föl is szólalt e miatt és követelte, hogy az a hat adag, a mi naponként kijár neki, jó holmi legyen.²⁾ Azonkívül panaszkodik, hogy az elmúlt 1685. évben sem szeret, sem lakást nem kapott, pedig mind a kettőt úgy rendelte a kamara.³⁾ Ezek a követelések nem csak túlzottak, hanem jogtalanok, vagy legalább is rendeletellenesek valának. Püspök ugyanis 1684-iki, első folyamodásában csak arra az egy tételre kért menhelyet. Ebből az látszik, hogy a következő nyáron visszatérni szándékozott remélve, hogy a hadsereg megnyitja neki az utat Boszniába. A királyi rendelet sem világos. Sem azt nem mondja hogy a püspök ellátása, csak arra az egy tételre szól, sem azt, hogy a jövő évekre is kiterjed,⁴⁾ hanem azt, hogy

¹⁾ Fogalmazv. u. o. An herren Zombati Buccarensischen Guetter-Administrator rá vezetve: Insimili An praefectum honorum fiscalium Érdek auf Chacaturu.

²⁾ Rebus bonis ac perfectis vel aere, qua in patria ac bonae et perfectae constant mihi suppeditentur.

³⁾ A püspöknek ez állítása nem felel meg a tényeknek, mert lakásról a rendeletben szó sem volt s a székér is csak akkor járt ki neki, mikor a hadat követte. Az eredeti levél, sine dato, a bécsi kamara 1686. aug. 19-iki leiratához mellékelve u. o.

⁴⁾ Így fogták föl a kamarai tisztek. Göhlinger pl. kérdést is intézett a kamarához: »Gratiosè incl. cam. consistorium recordare dignabitur qualiter adhuc anno praeterito (1685.) ad instantiam praefati rindissimi dñi eppi quam apud me ratione victualium fecit ac quarterium quod in arce Chactorn. habere voluit incl. cam. consupplicaverim pro assequanda practica ordinatione, an et anno praesenti ad normam anni 1684. victu-

míg a püspök végre a magáéhoz jut s megyéjében a töröktől való félelem és zavar nélkül békességben élvezheti rendes jövedelmét. Ez mindenesetre több, mint a mennyit a püspök kért, de nagyon határozatlan engedmény, azonkívül lakásról szó sincs benne. A bécsi kamara mégis mindezek daczára ápril 8-iki rendeletében nem csak az élelmezés, hanem a lakás ügyében is intézkedik¹⁾ s a püspök újabb panaszára még azon hónap 29-én ismétli²⁾ rendeletét. A pozsonyi kamara még az első leirat vétele után kérdőre vonta az épen ott időző csáktornyai ellenőrt, Göhlinger Ferencz Antalt, a ki ezeket felelte. A püspök a mult őszön (1685.), a mikor a katonaság visszatért téli szállásaira, élelmezése ügyében folyamodást adott be hozzá. Ő akkor kérdést intézett a kamarához, adjon-e neki élelmet, mint 1684-ben, s tartozik-e lakást adni a várban? A lakásra nézve ugyanis már akkor jelentette volt a kamarának, hogy a várban lehetetlen kvártélyt adnia, mert egyetlen üresen álló zuga sincsen, a mint azt a püspök is jól tudja. Az egész kincstári szárny mindössze két konyhából áll; az egyikben a parancsnok lakik, a másikban a kincstári tisztek, a püspök pedig magának egyedül kíván egy szobát. Élelmet minden huza-vona nélkül pontosan megkapta, úgy a mint azt a kamara Pozsonyban megállapította volt. Az élelmezés mértékét akkor az ott jelen volt püspök is elfogadta, de a mikor Pozsonyból Csáktornyára került, többet követelt, ezt pedig a saját káruk nélkül nem teljesíthették. A székérre vonatkozólag elismeri, hogy 1685-ben a püspök nem kapott, de azért nem, mert senkitől sem kért. Arra nézve pedig, hogy adjon-e neki az idén, várja a kamara utasítását. Nekik sem

alia sint saepéfato dno eppo administrando. Sőt maga a püspök is elismerte, a mikor újból kérte Göhlingertől a járulékot.

¹⁾ Fogalm. u. o. Eredet. Bpest, O. L.

²⁾ Fogalm. Béc, u. o. Nagy administrator 1688. július 13-iki replikájában erre hivatkozva szintén azt mondja: Si quidem decretum... sine dubie propter angustiam locis, propter quam neque antea attactus dñus redimus ad quarterium eo per praedecessores meos admissus fuisset, in se non continuisset, ut eotum ipsum in arce constitutis in unum angulum officialibus cameraticis accommodassem, sed ubi potuisssem ibidem quarterium eidem assignassem.

olyan szekerük, a melyet a püspök alá adhatnának, sem lovaik nincsenek, pedig hat ló kell egy szekér elé. Vagy venni kellene tehát vagy a jobbágyoktól requirálni. Nem hiszi, hogy a jobbágyokat rá lehetne venni, hogy egész nyáron a saját költségükön járjanak a sereg után, a mi egyébként az uradalomnak is kárára volna.¹⁾

A kamara elfogadta Göhlingernek a magyarázatát s a saját jelentéséhez csatolva eredetiben fölküldte Bécsbe. A maga részéről csak azzal az ajánlattal toldta meg, hogy ha a püspöknek csakugyan kell a szekér, nehogy a mindenéből kifosztott jobbágynépet zaklassák vele, inkább adjanak 100 frtot vagy legföljebb 100 tallért a püspöknek, vegyen magának azon a pénzen.²⁾

A bécsi kamara megelégedett a fölvilágosítással és el is fogadta az ajánlatot, csak az összeget szabta meg 150 frtban. A fölterjesztésre Lipót placettel felelt³⁾ s augusztus 19-én rendelet ment Pozsonyba, hogy a püspöknek lakás és szekér fejében évenként 150 frtot adjanak.⁴⁾ E szerint most már évi 300 frtot húzott a kincstártól, mert annak daczára, hogy élelmet is kapott, az 1671-ben resolvált évi 150 frt segélyt is folyton élvezte.⁵⁾ Ezt az évi járulékot és a hátralékos 1050 frt részleteit úgy látszik rendesen is fizették nem panaszkodik többé. A pozsonyi kamara 1688-ban megbagyta volt Prassenszky horvátországi főharminczadosnak, hogy az évi segélyt az ottani jövedelmekből fizesse. A püspök is beleegyezett, de követelte, hogy Prassenszky nem magyar, hanem horvát értékű forintokat számítson.⁶⁾ Nagy László György,

¹⁾ Eredeti a pozsonyi kamara 1686. ápril 26-iki felterjesztéséhez mellékelve u. o.

²⁾ Eredeti a bécsi kamara 1686. aug. 19-iki leiratához mellékelve u. o.

³⁾ Az eredeti felterjesztés az aug. 19-iki leirathoz mellékelve u. o.

⁴⁾ Fogalm. u. o. Ez idő óta tehát lakás és szekér nem járt ki neki, mégis folyton panaszkodott miattuk.

⁵⁾ Ez az 1671. márcz. 18-iki rendelet nincs meg.

⁶⁾ Eredeti levele kelet nélkül a bécsi kamara 1688. aug. 18-iki leiratához mellékelve u. o. A püspök ugyan azt mondja benne: annuum 150 fl. hungaricium deputatum quod incl. cam. Hung. hactenus eppo Bosnensi pendebat hacc defectu pecuniarum ut asserit a pluribus annis mihi persolvere nequit.

az új esáktornyai administrator, a kívül a bécsi kamara véleményezés végett közölte a püspök folyamodását, ennek a különös kívánságnak azt a magyarázatát adta, hogy az eddig fizetett forint 20 garasával számíttatott, Horvátországban pedig 25 garasával számítják, a püspök tehát nyerni akar, ez okból azt javasolta, hogy a kamara ne teljesítse a kérelmét.¹⁾ A kamara el is fogadta az indítványt s utasította a pozsonyit, hogy a fizetés a régi módon történjék.²⁾

Lipót seregei 1687-ben mindenütt diadalokat arattak a törökön. Lothringeni Károly herezeg, a fővezér, magát a nagyvezért is döntőleg megverte Mohácsnál s a futó ellenség fűzésére Dünewald tábornokot küldte a Dráva-Szávaköz vidékére. Dünewald egymás után vette be Eszéket, Valpót, Pozsegát, szóval mindazt, a mit a Szerémségből és Szlavóniából Lesslie tábornok még vissza nem foglalt volt. A kamarák a megszerzett területek miként való berendezésének a tanulmányozására egymás után több embert küldöttek a helyszínére; Pécs, Siklós, Kaposvár, Dombó bevételé után (1687) egy Kössler nevű biztost, a ki jelentette, hogy 137 falut talált s részletezte, mit fizettek s hogyan éltek a török uralom alatt;³⁾ ugyanakkor nyugati Szlavóniába Tomissichot és Nagy L. Gy.; az egész Dunántúlra 1688. elején gróf Schallenberg Kristóf haditanácsost, 1689. elején báró Tullio Miglio udv. kam. tanácsost Melmeck titkárral.

A esáktornyai uradalmat 1686. május 5-ike óta Nagy László György igazgatta mint administrator.⁴⁾ Miklós püspök

¹⁾ Ered. jel. u. o. 18. leirathoz mellékelve.

²⁾ Fogalm. 1688. aug. 18. kel. Bécs, K. pül. Hung., Ered. Bpest O. J. kam. oszt.

³⁾ Gleich Anfangs nach der Eroberung Fünfkirchen, Siklós, Kaposvár und Dombó die Einrichtung des Cammerwesens in Abgang einiger Offizier von selber löbl. Stell dem Com. Köszler anvertraut und von ihm ein ordentl. Beschreibung verfasst worden, lauth welcher zu diesen 4 Örthen sich damals 137 bewohnte Dörfer mit einer guten Vorspan gehörig befanden. Schallenberg 1688 febr. 4. Eszékről küldött jelentésében. Eredetiye Bécs, Kpül. Hung. a kamara febr. 26-iki rendeletéhez mellékelve.

⁴⁾ Bécsben 1688. július 13-án kelt replikájában mondja: Siquidem ante tempus installationis meae ad administratoratum Esáktornya i. e. 5. Mai

még annyira sem fért meg vele, mint előbb Érdekkal. 1687. novemberében, tehát ismét a tél elején, a bécsi kamarához intézett panaszlevelében szörnyűséges dolgokat ír felőle.

Roppant meglepetéssel hallotta — úgymond, — hogy a kamara az ő egyházmegyei helységeknek a birtokbavételével éppen a csáktornyai administratort bizta meg, mert ha a kamaránál senki, de Horvátországban mindenki tudja, ő maga pedig elégszer tapasztalta is, hogy ez az ember nagyon is durva, követelőző, sértő, kegyetlen, vad természetű, mindjárt kész a nép elnyomására és nyúzására, a papokat és püspököket megveti s hozzá még vallástalan is. Mindezeknél fogva általánosan megvetik és gyűlölik. Ennek az embernek a zsarnoki üldözését, a mely rettentő kárára volt, immár két év óta elszánt türelemmel viseli. Mikor a múlt télen (1686.) teljesen megtörtén, a hidegtől és éhségtől elesigázva hazajött a táborból, nem tagadta meg ugyan tőle a lakást, de a Volaria (ököristálló?) nevű, elhagyatott helyen fekvő épületben, a melyben a farkasok sem teleltek volna ki, jelölte ki azt. S a mikor ő arra kérte, hogy legalább a lovainak adjon hát helyet a maga istállójában, azt üzentette vissza a plébánostól, hogy ha hozzá küldi őket becsületére fogadja, szolgálival együtt kidobolja a hóba, hogy ott »dögöljenek« (ut ibi crepent). Ezért azután ő (a püspök) kénytelen volt a lovait, pedig nagy szüksége lett volna rájuk, olesó pénzen elpredálni és egész télen át Bécsben másokat tartani a saját költségén. Ennek az embernek az átkozott makaessége miatt egyéb holmiját is, addig hányták-vetették míg elveszett. Az annyszor elrendelt szekeret egyszer megtagadta, másszor meg akkorára ígérte, ha mennie kellesz. Mikor aztán mennie kellett volna, csakhogy utitárs nélkül maradjon, megtagadta. Kétszer is megesezt vele, hogy elmaradt a seregtől s a törökök majd hogy el nem fogták. Néhány száz tyúk helyett, a mely a kamara mértéke szerint kijárt volna neki, mindig a legkisebb, verébnagyságú csirkéket adatta neki, sőt több héten át, épen betegsége idején, azokat is megtagadta. Borjúhúst, a mely szín-

1686. Zemlyák, Bécs 1697. július 19-iki információjában, már halottnak mondja tempore administrationis defuncti quondam dñi Georgii Ladislai Nagy etc. l. alább a 64. l.

tén hetenként dukált volna neki, csak néhanapján adatott, azt mondván, hogy nem tartozik vele, mert a kincstári mézszárszéken nem vágnak borjút, holott a Zrínyiében mindig van. A boron kívül, egyéb holmiból mindig a legrosszabb fajtáját juttatta neki. Fát soha sem kapott s mert fát, mióta a kincstár megtiltotta a favágást, nem is árultak, arról soha sem volt fája s hidegben volt kénytelen kínlódni. Bár a kamara annyszor megparancsolta s az elnök szavára fogadta, hogy mindent pontosan fog kapni, az administrator, noha tehette volna, hogy kiadja az illetékét, még sem tette, sőt fenyegetődzött, hogy a jövőben sem teszi. Ha találkozik vele, nem köszön, hanem hátat fordítva, neveti, hogy püspök létére gyalog jár. Számítalan ilyes bosszantásait tetézi azzal, hogy alantasainak megtiltotta, hogy eljöjjenek hozzá, hanem követeli, hogy ő, a püspök, menjen hozzá s nem elégszik meg hogy szolgáitól kérjen valamit. Ha már vele a püspökkel szemben ilyesmiket enged meg magának, mit nem tesz a szegény néppel?! A nép eléje ment a hadseregnek, kalauzolta, lakást adott és nap nap mellett együtt volt vele; nem szabad tehát az ilyen vad ember sanyargatásainak kitenni. Azért ajánlja, hívják őt vissza s küldjenek helyébe megbízhatóbbat, szelvidebbet és jobb erkölcsűt, a ki aztán megtéríti az ő hátralékait és kárait, a melyeket az administratortól szenvedett.¹⁾

E panaszlevél hangja — mint mindig — szenvedélyes, árulkodó és nyers, hogy ne mondjuk, durva. Erről nem tudott leszokni Miklós püspök s egyszer a bécsi kamara is fölingerült szerénytelen kifejezésein (impertinenten scomatibus). A szerkezete azonban ügyesebb. Látszik, hogy már belegyakorolta magát. Egyetlen pozitív tényt sem hoz föl, szóbeszéd minden vidja. Rabulistikus okoskodása és furfangos észjárása minden vidja kirí. A kincstár érdekét tolja előtérbe, de a maga hajáról beszél; látszólag a nép s közvetve a kincstár javáért kíván más embert, de ki egyttal az ő érdekét is kielégítse. S mindezt voltaképp azért, hogy Nagytól megszabaduljon. Az 1686. nov. 9-iki leirat a lakás és a szekér megváltására évi 150 frtot rendeli a mely:

¹⁾ Eredetije kelet nélkül, a kamara 1687. nov. 24-iki rendeletéhez mellékelve Bécsben, a k. p. ú. l. Hung.

csakugyan sem lukás sem szekér nem járt neki. Erre vonatkozó panaszai tehát tárgytalanok, az adminisztrátort e tekintetben semmi vád sem érheti. A többi pont pedig olyan, hogy egy kis jóakarattal minden félreértést könnyen ki lehetett volna egyenlíteni.¹⁾ Nagy tehát szintén aligha nézte jó szemmel a püspököt. Széles hatáskörű állásában nagy vagyont szerzett magának s a fiából már báró lett, Schallenberg, a ki ép ez időben vizsgálta fölül az új részeket, 1688. febr. 4-én²⁾ és ápril. 19-én³⁾ súlyos vádakat emelt ellene, de ő keményen replikázott⁴⁾ s a kamara csak annyit tett, hogy a budai inspektorátus alá rendelte. Sokkal hasznavehetőbb ember volt, sem hogy a kamara ilyen általánosságokat tartalmazó vádakra, minőket a püspök emelt, czélszerűnek látta volna eljárást indítani ellene. Mindössze annyi történt, hogy 1687. november 24-én ráírt,⁵⁾ hogy az egyházi személyek fitymálása botránnyokat szül, legyen tehát tisztelettel és jóakarattal a püspök irányában, a hátrálékot adja meg neki, a néppel pedig, a mennyire lehet, kiméletesen bánják.

Éppen ekkor kezdődött a püspökök küzdelme a tized ügyében. Ezért, nem pedig a népért kellett püspökünknek szelidebb ember. Nagy kemény ellenfél volt s azért minden áron el akarta őt onnét távolítani. Csakhogy ezt a célját ezzel a folyamodással nem érte el. Neki ment tehát újra s a vádak özönét zúdítja rá. Nem beszél többé általánosságokban, hanem konkrét tényeket hoz föl. Rögtön egy másik panaszlevelet nyújt be, a melyben elmondja, hogy Nagy erőszakal feltörette a szobáját és az ingóságait kidobatta belőle.⁶⁾ A kamara, talán mert tudta már vagy csak sejtette, hogy

¹⁾ Ilyen pl. a lukás. Nagy azt mondja, hogy a Volariában jelölte ki, mert a vár teljességgel le volt foglalva. Igen ám, de a püspök panaszából tudjuk, hogy ez a Volaria egy mértföldnyire volt a vártól s ha el is fogadja, előáll az élelmiszerek naponként való szállításának a nehézsége.

²⁾ és ³⁾ Mind a kettőnek eredetije — Eszék, február 4. és Pozsega ápril. 19. — a kamara febr. 26-iki leiratához mellékelve Bécs k. p. ü. l.

⁴⁾ Vödekezései u. o.

⁵⁾ Fogalm. u. o.

⁶⁾ Nincs meg. A bécsi kamara decz. 15-iki rendeletéhez mellékelve Nagynak küldte meg.

vele is összeütközésbe jön majd a tized miatt, mint a pécsi püspökkel, most is épp oly enyhén járt el, mint előbb.

Decz. 15-iki rendeletében csak arra utasítja Nagyt, intézkedjék valamiképen, hogy a püspök ne károsodjék s a szükségeseket, mint előbb, ezután is megkapja.¹⁾ A következő (1688.) év elején a püspök újabb tényekkel állott elő. Rögtön megtudta, ha a kincstári tisztek bármilyen hibát követtek el. Otthon maga kísérte figyelemmel a működésüket, a vidékről értesítették a papjai. Így Lukács atya, a pozsegai plébános, már két jelentést küldött hozzá²⁾ »a mi szegényke keresztyénségünk jelen állapota ügyében«. Január 18-án a harmadikat intézi hozzá.³⁾ Elmondja benne, hogy az oda szállásolt katonaság annyira kirabolta a keresztyéneket, hogy úgy tetszik, mintha csak újból törökök alá jutottak volna. Az elmenekült törökök annyi gabonakészletet hagytak hátra, hogy ügyes gazdálkodással az egész sereg élelmezésére rablás nélkül is beérhették volna vele. Így pedig elmondhatni, hogy a tatárok is illedelmesebben viselkedtek. Valami Nagy György nevű kamarai inspector lelkiismeretlenül kínozza a népet. Azt a kevés eledelre valót t. i., a mit a nép végső szükségletére Pozsegán a templomban, Velikén pedig az ő konventjükben összehordott, tisztjeivel lepecsételte. Most aztán senki sem meri azt a csekélységet sem, a mi a családjának kellene, kivenni a templomban heverő készletből.⁴⁾ A pozsegai vásáron nagyobb szigorral hajtattja be a tizedet, mint az előtt a törökök. Az ilyen eljárás aztán a helyett, hogy a föld népét a keresztyén ügylőz való csatlakozásra bírná, épen az ellenkezőt eredményezi. De ellenkezik ez a felségnek ígéreteivel is, a ki a háború kitörése előtt biztosította a lakosságot, hogy semmi bántódása sem létszen. Kéri tehát a püspököt, eszközölje ki a felségnél az ilyen kemény bánásmód megszüntetését. Ezt a levelet a

¹⁾ Fogalm. u. o.

²⁾ Plures meas ad Vram Duem Illmam praesertim binis vicibus Caproneza direxi.

³⁾ Ered. Pozsega 1688. jan. 18. a bécsi kam. márcz. 27-iki rendeletéhez mellékelve Bécs u. o.

⁴⁾ Ebből az következnék, hogy a készlet ott hevert, pedig a katonák között osztották szét, l. alább a 47. a kamara ítéletét.

magáéhoz¹⁾ mellékelve eredetiben küldötte föl, de a kamara erre sem teljesítette a püspök ohajtott célját. Nagy ezután is megmaradt állásában s csak egy újabb utasítást kapott, hogy a püspöknek a lakásából elhurczolt ingóságait vitesse vissza, lakás és éléspénzének a hátralékát pedig egyenlítse ki.²⁾

Ez év elején a püspökök ellenállása a praetendált tized ügyében nagy mérveket öltött. A pécsi püspök, kinek a megyéje hamarabb szabadult föl, mint Djakovár, már márczius 4-én föllépett a követelésével s csakhamar követte a bosnyák püspök is. Nagy, engedélyt kérve, hogy replikázhasson, Schallenbergnek, azt mondja, hogy a püspökök — köztük a bosnyák is — a felséghez intézett hizelgő beadványukban arról vádolták őt, hogy a Tomissich-féle kiküldetés alkalmával százezreket préscelt ki a népből. A bosnyák püspök irataiban nincs nyoma, hogy ezt állította volna. Ismerjük már mult nov. 24. és decz. 15-ike előtt beudott folyamodásait s hogy kemény — bár többnyire alaptalan — vádakot emelt Nagy ellen, de azt nem mondta. Ugy látszik tehát, hogy Nagy ezuttal tévedett. A püspök, mikor deczemberi folyamodásával sem érte el a célját, a következő évi (1688) ápril vagy májusban panaszkodott ismét, még ügyesebben, mint az utolsó alkalommal. Tapasztalván, hogy bár tényeket hoz fel, de mert minden egyes vádját külön folyamodásban mintegy odadobja a kamara elé s ezzel a zaklatással inkább csak magának árt, újabb folyamodásában nyolcz pontba foglalja össze panaszait.³⁾

Kevés újat hoz föl, de a régieket jobban részletezi, azért, bár általánosságban ismerjük már őket, mégis jónak látjuk ezt a folyamodást is ismertetni.

Az első pontban a lakás ügyéről beszél. A mikor két év előtt (1686.) félholtan jött vissza a táborból, Nagy megtagadta a lakást, ő tehát kénytelen volt lakás hiányában a telet Bécsben tölteni. Követeli, hogy ezen bécsi tartózkodásának a költségeit térítsék meg. Elismeri, hogy Nagy ugyan

¹⁾ Nincs meg.

²⁾ Fogalm. er. péld. 1688. márcz 27. Bécs u. o.

³⁾ Kelet nélkül. ered. a bécsi kam. 1688. aug. 9-iki ítéletéhez mellékelve Bécs u. o.,

jelölt ki neki lakást a Volarában, de erről jobb volna nem is beszélni. Az teljesen megrongált nyílt egy ház, a melynek sem ablaka, sem ajtaja nem volt, a fűtőt nem is említve. Tavasszal sem lakhatott volna benne, nem ő, de még csak egy paraszt sem. *A vártól egy mértföldnyire levén, ugysis lehetetlen lett volna az élelmét naponkint áthordogatni.* Mikor Bécsbe készült, arra kérte Nagyt, hogy legalább a lovaíró gondoskodjék a télen, de ez azt felelte, hogy kidobhatja őket a bóba. Ezért aztán, hogy Bécsben ne legyen kénytelen annyi lovat tartani, 80 frton vett lovait 13 frton kellett el kótyavetyélnie. E vesztegnek is kéri a megtérítését.

A 2-ik pontban a szekérről szól. Azt, hogy a törökök kétszer majd elfogták, nem említi, hanem egészen új részleteket hoz föl. Az első évben (1686) a Zrínyi használta szekeret adták oda neki, a mely annyira korhadt volt már, hogy a mikor 6 akó bort, 2 zsák zabot, 40 kenyeret, meg néhány font vaját rá rakatott, alig hogy Csáktornyát elhagyta, e csekély teher alatt is összeroskadott. Kocsisul egy tolvajt adatott melléje, a ki sokáig ült tömlőczben s mihelyt erdőbe értek, megszökött mellőle. A második évben (1687.) szekeret nem adatott, csak négy gebét, oly aprókat, hogy kisebbeket az egész uradalomban sem találhatott volna. A lovak mellé akkor is egy ismert tolvaj suhanczot állíttatott, a kit az első éjjel lopáson értek a táborban s az ő szegényére, boszúságára és kárára kivertek onnan.

3. A magyar kamara több ízben meghagyta Nagynak, hogyha lakást nem adhat a püspöknek, azért és az ebből származó káráért kárpótolja őt pénzbelileg. A kamara elnöke számára fogadta, hogy ezt a pénzbeli kárpótlást pontosan megkapja. Nagy azonban ennek daczára sem fizette ki, sőt dicsekedett vele, hogy majd könyeket sajtol ő ki a püspök szeméből.

A 4-ik pontban az élelmezési misériákat panaszolja föl, hogyha Tyúkok helyett hitvány csirkéket adatott neki Nagy. Épp így libák és kacsák helyett is. Borjúhúst csak néha napján küldetett. Azt felelte, hogy ezzel nem tartozik, mert nincs a mézár-székükben. Ezen az alapon aztán pénzbelileg sem kárpótoltatta őt. A széna mindig dohos és rothadt volt, azt adta neki Nagy, a mit sem eladni, sem máskép nem tudott értékesíteni. Ettől a lovai egytől-egyig megbetegedtek. Kerti szénát soha sem

kapott, sem pedig fát. A fa hiánya miatt, mert venni sem lehetett, roppant sokat szenvedett.

5. A bírót és néhány polgárt rávett, hogy esküjük ellenére a pénzben megváltandó dolgok fölbecslésénél hamis árleveleket állítsanak ki. Ezt a kezénél levő igazolványokkal tudja és kész is bizonyítani.

6. Mikor ő a pozsonyi dietán volt, Nagy kifordította a sarkaiból az ajtót és betört a szobájába s mindent, a mit benn talált, elszedett. Ezért az erőszakért nemcsak teljes elégtételt kér, hanem követeli, hogy a szintén Bécsben időző Nagy írásbeli nyilatkozatot adjon arról, hogy a szobából semmit el nem vitt.

7. Megakadályozta, hogy az ő pozsegai prépostja az egyház birtokait kezébe vegye, és díeskedett vele, hogy ez ugyan nem tartozott hozzá, mégis kivitte.

8. Az ő egyházi javait annyira tönkre tette, hogy a jobbágyok éhen halnak. Véneiket a szakálluknál fogva ránczizgáltatta s annyira kínozta őket, hogy a törököktől sem szenvedtek annyit. Ezt az állítását kész az illető keresztények irataival igazolni. Mindezeknél fogva kéri a kamarát, szorítsák reá, hogy még itt Bécsben kárpótolja őt minden veszteségeiért és káraiért, a mit tőle szenvedett.

A kamara május 15-én meg is hagyta Nagynak, hogy a püspököt haladéktalanul kárpótolja és ennek a megtörténte után az egész ügyről tegyen jelentést.¹⁾

Ennek a látszólagos szigorúságnak az volt az oka, hogy Nagy ellen az év eleje óta egyre-másra jöttek a panaszok.²⁾ Igazolására személyesen jött föl Bécsbe és július 5-én benyújtott védíratában egyszerre hat vádirat ellen replikáz: 1. Schallenbergnek ápril 5-én ismételt vádjaira; 2. a kamarának a bosnyák püspök ügyében nov. 24., decz. 25. és május 15-iki leirataira; 3. a kamarának ápril. 5-én kelt rendelésére a pozsegai és a velencei francziskánusok panasza ügyében; 4. a kamarának febr. 11-iki átiratára a Skergaticch praetensio ügyében; 5. május 5-én a szerémi püspök és a battai apát

¹⁾ Fogalm. Bécs, K. p. ű. 1.

²⁾ Schallenberg két vádját l. előbb 38. l.

panasza ügyében kiadott intézkedésére; és végül 6. a budai inspectoratus panasza ügyében ápril. 12-én kelt rendeletére.

A püspök vádjait illetőleg különösen kettőt emel ki, hogy *a)* a hátralékait nem fizette s különösen az élelmi szerekben megrövidítette, s hogy *b)* a lakását feltörette, a mely tetteivel a püspök méltóságát sértette. Ezekről azt feleli, hogy ő e tettekkel nem sértette meg a püspök iránti köteles tiszteletet, mert a püspök nem is tudja, hogy mit beszél.¹⁾ A püspöknek járó deputatumot, a mint azt a felség rendeletére a magyar kamara tételenként megállapította s még az ő elődjének leküldötte volt, a mióta csak Csáktornyára jött, az alantas tisztviselők szolgáltatják ki naponként, ha otthon van, vagy természetben vagy a megfelelő pénzértékben, a minthogy két szolgáját és a lovait most is Csáktornyán éllemezik. Hogy pedig annyi száz szárnyas közül, a mennyi neki évenként kijár, nem mindig egyforma nagyok jutnak s a bor sem mindig a legfinomabb — már pedig ő püspöki méltóságának megfelelően csak a legjobb akarja — abban sem ő, sem a tisztjei nem hibásak, hanem a szárnyasokat illetőleg az idő, mert különböző időben költenek a tyúkok, meg az allodiumoknak, a honnét beszerzik őket, az elégtelensége; — a bort illetőleg a gazdálkodás érdeke, a mely megköveteli, hogy a legjobb borokat, mert a tőborokban igen nagy áron adhatók el, a kincstár a maga részére tartsa vissza: közepeset vele együtt amnyit ihatik a püspök, a mennyit akar, a gyengébbjét pedig kimérik. Hogy mindent, a mije kijárt, nem pótolhatták neki, annak is ő maga az oka. Ő, t. i. Nagy, az új szerzemények összerásására volt ugyan kiküldve, de azért nem érti miért nem fordul hozzá vagy tisztjeihez ez ügyben? Ha akár személyesen, akár meghatalmazottak útján hozzájuk, nem pedig a kamarához fordul, bizonyára rég megkapta volna a követelését. A szobára, a mikor Rigoni báró oda jött, szüksége volt, hogy lakást adhasson neki. Más szobája, ha főbb tisztek jönnek, a kiknek lakást kell adnia, nincsen. Ez különben is a vár nagynak járó lakás, a melyet a püspök önhatalmúlag foglalt le magának s a mikor Csáktornyáról elment, bezárta s így

¹⁾ Ered. Bécs, ű. o. a kamara február 28-iki leiratához esatolva. Címe: Replica ad puncta et litteras infrascripto modo me tangentes.

megakadályozta, hogy oda bejárjanak; ő ezért engedte meg, hogy a vár kulcsával vagy más valami módon a hites várnagy jelenlétében fölnyissák s a püspök holmiját abba a szobába hordják a melyet ő jelölt volt ki neki lakásul. Egyébként ő jelen sem volt s a püspök holmiját is, a mely az ottlevők állítása szerint nagyon csekély, a hites ügyvéd jelenlétében vitette át. A püspöknek az a vádja, hogy ő ezt a holmit ellopatta, már azért sem lehet igaz, mert az áthordás óta sem ő, sem semmiféle megbízottja azt nem látta, tehát nem is mondhatja, hogy hiányzik belőle valami.

Nagynak ezt a védekezését a kamara, bár ennek nyoma nincs, vagy tán ő maga sem tartotta kielégítőnek, mert még ugyanazon év július hó 13-án egy másik, bővebb feleletet¹⁾ nyújt be a védelmére, a melyben pontonként felel a püspök vádjaira.

1. A lakást illetőleg azt mondja, hogy ő 1686. máj. 5-én foglalta el az állását, következésképp a kamarának előbb, ápril 29-én kelt azon rendelete, a melyben a püspök lakásáról intézkedik, tényleg a provisornak, neki pedig csak közvetve szólt. A rendeletben, valószínűleg a helyszűke miatt, a melynek folytán már elődje idejében sem volt ott lakása a püspöknek, nem volt határozottan és egyenesen megmondva, hogy a lakás okvetetlenül és éppenséggel a várban legyen, a hol a lakások úgy is zsúfolva voltak s a kamara tisztsége maga is szorongott, hanem ott, a hol lehet. Ő tehát tetszésére bízta a püspöknek, hogy akár a vár alatt fekvő, szintén Csáktornyáinak nevezett falu közepén álló Volaria kastélyban, azaz a gazdasági épületben, a melyben a kincsári magtár is volt s a hol ennélfogva a kisebb-nagyobb raktártisztek is — de legalább is egy — állandóan laktak, a kiktől ő ezúttal a püspök részére elvette, — vagy pedig a városban levő vendéglőben vegyen lakást. A lovait és a szolgálait már előbb . . . befogadta az uradalmi istállóba. Ő tehát nem tehet róla, hogy a püspök az ő elődei

¹⁾ Replica ad octo puncta rudsani domini episcopi Bosnensis, de dato Viennae, 16. Jul. 1688. Eredetije két iven a bécsi kam. aug. 9-iki tételéhez mellékelve u. o.

²⁾ L. fentebb a 34. l. 3. jegyz.

iránt táplált ellenszenvét és gyűlöletét ő rá is átvitte, s hogy ennélfogva inkább akart Bécsben lakni, mint az ottani viszonyokhoz alkalmazkodni. Járandóságait egyébiránt bécsi tartózkodása alatt is pontosan kiszolgáltatta. Más kárpótlással nem tarthatatik, mert a bécsi tartózkodásnak nem ő az oka, hanem a püspök maga.

2. A szekér 1684-ben Bosiakov tábori utazásaira készült. Ő 1686-ban a püspök számára — a Tomissich-féle bizottság szemeláttára — kijavíttatta, s a bizottság jónak találta. Akkor a bizottság előtt a püspök nem kifogásolta sem a szekeret, sem a kocsis. Hogy aztán a nagy teher alatt összetört s hogy a kocsis, mert a püspöknel folyton éhezett, lopni volt kénytelen s utoljára is megszökött tőle, annak ő maga az oka.

3., 4., 5. A püspök járandóságát, szolgálai és lovai élelmét a két kamara utasítása szerint, ha a püspök ott tartózkodott, természetben adatta ki, ha pedig távol volt, esküdt esáktornyai polgárok esetről esetre történt fölbecslése szerint készpénzben fizettette meg, a mint hogy ebteli hátraléka, illetve követelése törlesztésül a püspök, mielőtt a pozsonyi diétára fölutazott volna, három- vagy négyszáz forintot vett föl a számtisztól. És ha azóta maga vagy fölhatalmazással ellátott megbízottja által a számtiszthez fordult volna, és attól — ő maga az összeírás ügyében távol levén, — az élelmezésért járuló pénzbeli hátralék kifizetését kéri, időről időre követelésének nagyobb részét már megkaphatta volna. Hogy ez meg nem történt, annak ismét a püspök az oka, mert egyenesen a kamarához fordult és azt zaklatta. Hogy pedig nagy és kövér szárnyasok helyett kiesiny és sovány állatokat, továbbá, hogy rothadt szénát kapott volna, nem állíthatja, mert a megállapodásban nem volt részletezve, hogy ilyen és ilyen, ennyi meg ennyi hónapos vén szárnyasokat kapjon, hanem csak általánosságban volt megmondva, hogy szárnyast is; szénát pedig, a mennyire ő tudja, a megkezdett készletből mindig kapott s nem is az az oka a lovai betegségének, hanem az, hogy az éhezés miatt folyton, csaknem óránként váltakozó szolgálai az istállót soha sem takarították ki kellőleg; a lovai sokszor lábnyi magas trágyában feküdtek s ezért kórosodtak el; ezért a rosz gazdálkodásáért is a püspök magára vessen s ne őt okolja.

6. A szoba kinyitását illetőleg már felelt az első replikában. A püspök nem meri megvallani, hogy az ő akarata ellenére, két egymás mellett levőt foglalt le, holott egy szobával untig megelégedhetett volna. Ő a hibás tehát, a mikor egyet bevall, egyet meg elhallgat.

7. Kinevezett pozsegai prépost soha sem létezett, tehát nem is akadályozhatta meg az egyházbirtok kézhezvételében, hanem a püspök, minden királyi parancs és kamarai rendelet nélkül, valami Petkovics Gergely nevű embert ültetett be a török birta káptol nevű birtokba, hogy azt, a kincstár jogainak mellőzésével, az ő részére kezelje. Ezt az embert ő elmozdította onnan, de egyúttal a pozsegai tisztartói hivatalban alkalmazást adott neki.

8. A nép nyuzását illetőleg kijelenti, hogy ha alárendelt hivatalnokai úgy az ő jelenlétében mint távollétében egy polturányit elvettek, vagy az ő tudtával a püspök híveinek a szakállát rúngatták, vagy ha ő a rendes munkákon és az ottani vámon beszedett 9 forint 6 dénáron kívül a keresztényektől pénzben vagy egyebekben valamit a kincstár részére lefoglalt vagy a saját javára fordított, ő kész nemcsak a kár kétszeresét megtéríteni, hanem a fejét is rátenni.

Ezekben a replikákban is sok a nyilvánvaló álokoskodás,¹⁾ mégis az igazságnak sokkal nagyobb benyomását tesz az emberre, mint a püspök panaszlevele; a kamara mindkét fél ügyét fölülvizsgáltatta. A bizottság is úgy fogta föl a dolgot s nem indítványozott Nagy ellen további vizsgálatot.²⁾

A kamara a bizottság jelentése alapján ezt az ítéletet hirdette ki a püspöknek:

1. Az élelmezést illetőleg bizonyos, hogy az élelmiszerek nem minden időben egyforma jó minőségűek. Ha tehát a püspök

¹⁾ Ilyen pl. az az állítás, hogy a püspök járandóságait bécsi tartózkodása alatt is kiszolgáltatta, de kinek, azt nem mondja. Ilyen az is, hogy itt azt állítja, hogy kiszolgáltatta őket, feljebb pedig azt állítja, hogy a püspök már megkapta volna követelését, ha hozzá fordul stb.

²⁾ Mentionatam hanc cam. aul. attacta gravamina et praetensiones eiusdem dni eppi una cum replica praefati admin. Csakor. superinde porrecta *commissionaliter* revideri et discuti, meritumque rei superinde sibi referri curasse. — Ez a bizottsági jelentés nincs meg.

olykor kevésbé jót kapott, az nem az administrator rosszlelkűségéből történt, hanem azért, mert jobb nem volt, ha csak a püspök az ellenkezőt nem igazolja. Ennélfogva, ha a püspök a jövőben vonakodnék az élelmiszereknek megfelelő pénzváltást elfogadni, az administrator a hátralék rögtön való kifizetése után a jövőben köteles oly jó minőségűt adni, a minőt az idő szerint csak kaphat, viszont a püspök az uradalom részéről nyújtott élelmiszerekkel érje be.

2. Az administrator nem mondható vétkesnek, hogy a püspök lakását nem a túlszűfolt várban a mire egyébként nem is volt meg az egyenes utasítása, hanem azelőg kényelmes Volariában jelölte ki azt, a hol folyton laktak raktártisztek. Ennélfogva nem kötelezhető, hogy a püspöknek 2000 frtot fizessen, a mennyibe neki, állítása szerint, a pozsonyi diétára való fölutazása, — a hova hihetőleg a maga dolgai miatt is ment — és egész mostanig itten az udvar körül való tartózkodása került.

3. Nem helyeselhető, hogy az administrator a püspök szobáját nem hites emberek jelenlétében nyitatta föl. De mert a püspök azt az ő akarata ellenére önhatalmúlag foglalta le s neki az ott megforduló kincstári hivatalnokok elszállásolása czéljából arra szüksége volt, nem követelhető hogy megesküdjék, hogy onnét semmit el nem vitt, annál kevésbé, mert a püspök sem léltárt nem adott be, az elveszett tárgyakról sem egyetlen darabból meg nem nevezetta holmik közül. Ha azonban részletesen megjelöli, mije veszett el, és kimutatja, hogy az ott és akkor tűnt el, a kamara az administratorot elégtétel adásra fogja szorítani.

4. A pozsegai prépost ügyére vonatkozólag az administratora királyi resolutio értelmében cselekedett, a mikor nem engedte oda neki a birtokot. Utasítva volt, hogy mindazt, a mit fegyverrel foglaltak vissza, a felség részére foglalja le. Ennélfogva nem marasztalható el abban, hogy a vett parancsot teljesítette.

5. A pozsegai templomba összehordott gabona-készletet nem készakarva, hanem Tinghan tábornok parancsából, a felség ott levő katonaságának föltétlen szükségletére foglalta le s az tényleg a katonaság között osztatott szét, legalább a püspök nem bizonyította be az ellenkezőt.

6. A szekér és 7. A megkárosodott lovak ügyében az administrator teljesen tisztázta magát.

8. Ha a püspök behizonyítja, hogy az élelmiszerek fölbeesése hamisan és csalárdul történt, megfelelő elégtételt kap.

9. A jobbágyok sanyargatása fejében az administrator teljes elégtételt ajánlott föl. Ha tehát a püspök ez állítását a nemsokára oda utazó (bárá Tullio-féle) bizottság előtt tényekkel igazolja, e részben is elégtételhez jut.

Ezzel végződött a hosszás vizálykodás.

A püspök elérte bevallott célját, t. i. az élelem megjavítását, bár nem sokáig élvezte azt, mert a mindig diadalmasabb sereg egyre messzebb tolta ki a harez színhelyét s ő bátran mehetett Pozsegára, a hová a tized ügye hívta, s a jövőben már az ottani tisztekkel kellemetlenkedett. Nem érte el azonban a be nem vallott főcélját, Nagynak az eltávolítását. Így hát az ügy az ő vereségével végződött. Éppen ilyen eredménnyel végződött a küzdelem *e)* harmadik fázisa. 1688—1699 vivta a tized miatt. Ugyanazokkal a fegyverekkel küzdött, — s a mikor már nyertes volt, jött egy újabb ellenfél és elperelte tőle.

Lipót hadserege ez időben már kényszerítette volt a törököket hazánkból kivonulni s úgy látszott, hogy elég erős is lesz az egykori határokat megtartani. Megkezdődött az újonnan visszaszerzett terület jogi és gazdasági berendezése. A mindig hátralékban szenvedő kincstár természetesen magának követelte a nagyobb részt, de az odavaló püspökök és világiak is követelésekkel léptek föl. Mindegyik a saját álláspontja jogos tudatában lévén, az összezördülés elkerülhetetlen volt.

Miklós püspök nem csak a kincstártól, hanem szomszéd, különösen a zágrábi püspöktársától egy nagy területen követelte a tizedet. Ebből keletkezett kettős küzdelme a kincstár és a zágrábi püspök ellen. A kincstár ellenében ezúttal győzött, püspöktársával szemben vesztes lett.

Említők, hogy a Dráva-Száva közén levő városok leg-többjét már Lesslie visszahódította volt, 1687-ben aztán a Dunewald hadosztálya vissza szerezte az egész területet. Alig hogy a sereg dél felé húzódott s a harez színterét Szerbiába és Boszniába tette át, a bósnyák püspök, a ki a tábor mögött

járt, hogy a hadakat Boszniába bevezesse, 1688. elején — tehát mielőtt még a kincstáriak birtokukba vették volna — már folyamodást adott be a felségnek — egyszerre kettőt, — a melyekben nem csak a djakói várat mint székhelyet, a várossal és környékével, hanem több valkó- és pozsegamegyei helységet, mint püspökségének a birtokát — a valkói főispáni címmel együtt — magának követelte és azt a reményét fejezte ki, hogy javainak a visszatérítése körül a több figyelemben fog részesülni, mint a többi magyar püspök.¹⁾

A bécsi kamara méltán hivatkozott arra, hogy ezeket a jószágokat még nem is ismeri s hogy a nemsokára oda küldendő bizottságtól várja a fölvilágosítást. Javalta azonban a felségnek, hogy a kért jószágok átengedése ügyében a bósnyákkal is úgy járjanak el, mint a többi püspökkel szemben, és hogy a addig, míg a felség a szerzett részekre nézve egy-egy határozatot hoz, helyeztessék be annak a birtokába, a mit a törökök alatt is birt.²⁾ Lipót elfogadta a javaslatot, de hozzátette, hogy ki kell jelölni a székhelyét s gondoskodni az eltartásáról.³⁾

A kamara ehhez képest meghagyta Nagynak, hogy a követelés ügyében tartson vizsgálatot s terjesztszen részletes jelentést a kamara elé. Egyúttal utasította, hogy további intézkedésig jelölje ki ott valahol a püspök székhelyét és gondoskodjék az ellátásáról.⁴⁾

Időközben Lipót a kamara előterjesztésére ez irányban, oly ideiglenes intézkedést tett a mely a püspöknek adott kedvez-

¹⁾ Ezek a folyam. nincsenek meg. Lipót az 1688. márczius 23-iki resol. mellékelve Nagynak küldte le őket. Quae bona iuraque possessionaria ad ecclesiam Djacociensem in cottibus Valkoviensi et Pozsegiensi sibi restituenda Nicolaus episcopus Bosnensis efflagitet, ex annexis *litis* libellis supplicibus uberius intelligendum est.

²⁾ Ered. felterj. 1688. febr. 18. a kam. 1688. márcz. 23-iki leiratához mellékelve.

³⁾ Az ered. felterjesztésre írt sajátkezű resolutio ez: Ich thue mich zwar mit diesen Gutachten conformieren, doch wirdt ihme Bischoffen locus residentiae und ein billiche Unterhaltung pro nunc muessen verschaffet werden.

⁴⁾ Fogalm. 1688. márcz 23. Bécs, K. p. L.

ményt meghiúsította. Tudniillik a hadiköltségen segítő, kimondotta, hogy egyelőre, az egységes határozat meghozataláig az elfoglalt területek tizedét a kincstártisztek a katonaság szükségleteire foglalják le.¹⁾ A püspök, hogy megelőzze a kincstárt, nem várta be Nagynak a jelentéseit s a kamara intézkedését, annál kevésbé Lipót végleges határozatát, hanem néhány papot és világi embert izibe Pozsegára küldött, hogy a tizedet az ő számára szedjék be. Nagy nem tarthatta meg a kívánt vizsgálatot, hanem más ügyekkel kapcsolatban, erről azonnal jelentést küldött s arra hivatkozva, hogy a püspök az administratoratusnak nem is megyés püspöke s hogy a felség a tizedek hovafordítása iránt még nem is határozott, azt ajánlotta, hogy a kamara Zemlyák Márton pozsegai tiszttartónak és Cargnion András ellenőrnek adja ki utasításba, ne engedjék, hogy a püspök magának szedje a tizedet, hanem foglalják le ők a kincstár részére.²⁾ A kamara beleegyezett az ajánlatba, de Nagyt bizta meg azzal, hogy a megfelelő utasításokat kiadja. A püspök 1688 óta a pozsegai várban lakott 1691-ig.³⁾ csak azóta közvetve érintkezett Naggyal. Most a fennemlített két pozsegai tiszt ellen volt panasza, a kiket, hogy a tized ügyében ne akadályozzák, ép úgy el akart volna távolítani, mint annakelőtte Nagyt. Hogy ezt a czélját elérje, ugyanúgy járt el, mint előbb Naggyal szemben. Örökösen vádolta őket, a mi azonban most épp oly keveset használt neki, mint előbb. Zemlyák nem csak megmaradt állásában, de 1697-ben az időközben fölállított pozsegai vagy Dráva-Száva-közi administratoratus élére kerül s mint ilyen ő adta át Miklós püspöknek a djakói várat, a melyet az elvégre mégis csak megkapott.⁴⁾

¹⁾ A kamara 1688. július 23-iki jelentésében mondja: s. s. m. beingné resolnisset ejusmodi decimas in bonis noviter acquisitis ad rationem mattis proque publica militiæ necessitate desumendas et exigendas esse. Nagy utóbb a pozsegai templomban összegyűjtött gabona-készletet tényleg lefoglalta, de csak a tábornok parancsára merete a katonaság között kiosztani, I. a 48 l.

²⁾ Ered. kelet nélkül a kamara 1688. július 23-iki leiratához melkelve.

³⁾ Fogalm. 1688. júl. 23. Bécs, K. p. l.

⁴⁾ L. alább a 65 l.

Ez alatt Bécsben Dietrichstein elnökleto alatt összeült egy bizottság (Hauptkonferenz) és annak egy albizottsága Kollonics előlülése mellett. Az előbbi az újonnan meg szerzett biratokok, az utóbbi az egész ország megreformálását volt hivatva kidolgozni.

A tized ügyében érdekelt püspökök — az egrí, a pécsi és a boszniai — nem fordultak a bizottsághoz, hanem tovább is a kamarán keresték igazukat. Beadványaikban egyrészt fentartották és igazolni törekedtek régi jogukat, másrészt tiltakoztak a kamara határozatai és óvást emeltek tisztjei eljárása ellen. De nem csak ők, hanem természetesen világiak is praetensiókkal állottak elő.

A bosnyák püspök, a ki a legjobban győzte tollal, egymás után két remonstratiót is küldött. A kamara mind a két beadványát a kirendelt albizottsághoz tette át¹⁾ azzal a kérelemmel, hogy az ügyet lehető gyorsasággal intézze el.

Az albizottság az ismert »Einrichtungswerck des Königreichs Hungarn«-ban foglalta össze a megállapodásait. Ez a mű három részre oszlik; az elsőben az egyházi, a másodikban a politikai és a harmadikban a gazdasági ügyeket tárgyalja.²⁾ Ez utóbbiban hosszasan bizonyítgatja, hogy a világiak követeléseit nem lehet figyelembe venni, az egyháziakét ellenben nem csak lehet, de kell is teljesíteni, annál is inkább, mert a püspökök és a papság szegénységük miatt nem képesek a föladatukat végezni. Ennek az elvnek kimondása után a bizottságnak meg kellett volna mondania az utat és módot, a hogyan ezek a követelések kiegyenlíthetők és a napról napra sürgösebbé váló ügy rendezendő lett volna. Ebből a czélból

¹⁾ A kam. átirat. fog. Bécs, K. p. l.: der Kais. in rebus Hung. et noviter acquisitis subdelegirten oon in deutlicher Freundschaft anzufügen Wasmassen die H. Bischöffe zu Erlau, Fünfkirchen und in Bosnia neben andern so geist als Weltlichen die völlige restitution der in ernanten Bisthumben und sonst in und wider auss Handen des Erbfeinds eroberten Guetter starck insistiren und desentwegen insonderheit der Bischof zu Bosznia die beylegenden zwey remonstrations eingeraicht. — A bécsi kamara iratai között egyik sincs meg.

²⁾ Horváth Mihály: Magyarország tört. VI. 253. két példányát ismeri. Mi a bécsi kamara lev. példányát használtuk, a melyet Kollonics sajátkezűleg javított át.

át kellett volna nézni a püspökök követeléseit tartalmazó folyamodványokat, a melyeket a kamara a bizottságnak átküldött. Csakhogy ezeknek a tárgyalásába a bizottmány nem is bocsátkozott, hiszen ez a kérdés, minden sürgőssége mellett csak mellékes és nagyon is alárendelt jellegű vala a bizottság tulajdonképeni nagy feladatához, Magyarország újraszervezéséhez képest.

Ha ennek a megoldása sikerül, az előbbi mintegy magától megoldódott volna. Ezért elhalasztották, bár a főpapok egyre jobban türelmetlenkedtek, míg igényeiket a felség alaposan megvizsgálván, határozatot hozhat vala. A döntést tehát a felségre hátrítva, az albizottság is az ideiglenesség álláspontjára helyezkedett, mint a hogy a kamara tevő. Hanem a mit ajánlott — bár az csak ideig-óráig szólt — rosszabb volt, mint a mit a böleseségtől várni lehetett.

Azt proponálta ugyanis, hogy a püspökök megfelelő lakást, ellátásukra pedig 1200 frtot kapjanak. Ennek az összegnek a megszerezhetésére meghagyandó részükre az, a mit a török uralom alatt is élveztek, ha pedig ez a megszabott 1200 frtot nem ütné meg, a *hiány* az új szerzemények jövedelméből pótlendő vagy a tized fele természetben kiadandó nekik. Ezen kívül kimondotta a bizottság, hogy ha a borvámot megfizetik, mindenikök mérhet bort.

Ennek a javaslatnak a hibái szembeszökők, de a kamarára nézve ez teljesen közömbös vala; rá nézve az volt a fődolog, hogy a javaslat minél előbb életbe lépjen, hogy aztán az utasításokra váró kincstári tiszteknek megadhassa az útmutatást. Ezért a bizottságot tizenegy nappal megelőzve, már november 4-ikén előterjesztést tett a felségnek. Az új szerzeményekben — úgy mond — a főpapság és a kamarai tisztek között még egyre tart a viszály és czivakodás a tized és más jövedelmek fölött. Radonay a pécsi és különösen a bosnyák püspök mindent maguknak követelnek és követeléseiket erőszakkal akarják behajtatni, legesekélyebb figyelemre sem méltatva, mennyi vér- és pénzáldozatba került ezeknek a részeknek a visszafoglalása. Az albizottságnak az a véleménye, hogy ideiglenesen minden egyes püspök, a törökök alatt élvezett tizeden *fölül, még* vagy 1200 frt készpénzt, vagy a tized felét kapja. Kollonics

már értesítette erről a püspöki kart, kéri tehát a felséget, hogy ő is értesíthesse róla tiszteit, hogy ezzel a sok inconvenienciának vége szakadjon.¹⁾ Ez előterjesztést a király minden nehézség nélkül elfogadta s öt nap mulva, nov. 9-én már szét is küldték a megfelelő utasításokat Weelen budai inspectornak, Nagy csáktornyai és Fischer Mihály kassai administratoroknak.

Most aztán, a mikor a javaslat végrehajtására került volna a sor, a püspökök ellenzése nem hogy esendesült volna, hanem annyira fokozódott, hogy a primás maga erőszakkal fenyegette Weelent, ha a végrehajtást tovább folytatja.

Említettük, hogy a bizottság javaslata is elhibázott volt, most azután még az is növelte a zavart, hogy e javaslatot a kamara, a kamaráét pedig Mayer kamarai tanácsos, a ki az utasításokat fogalmazta, teljesen félreértették.

A Kollonics-féle javaslat szövege ekkép hangzik:

„A mi ezeknek a püspököknek ellátásának kiszabását avagy meghatározását illeti, a titkos delegáció azt véli, hogy minden ilyen püspöknek ideiglenes ellátására 1200 frtot kell kiutalni s e végből mindazt, a mit mindegyikök a török idejében élvezett, meg kell nálók hagyni, ha pedig e somma nem ütné meg az 1200 frtot, a pótlék az új szerzeményekből utalványozandó, vagy pedig az illető püspökség területén szedett tizednek a fele fordítandó e célra.“

Ennek az első és főhibája, hogy az összes püspökségeket egy kalap alá vonja s nem tesz különbséget először érsek és püspök, s másodsor maguk a püspökök között sem. Az első különbséget illetőleg 1689-ben maga Kollonics, a kit folyvást elhalmoztak kérdezősködésekkel, a javaslat magyarázatát és felvilágosítást kérvén tőle, döntötte meg, mikor magának, mint

¹⁾ Ered. a Nagynak küldött 1688. nov. 9-iki leirathoz mellékelve Böcs, K. p. 1. Ugyanazon napon, nov. 9-én a kamara egy átiratot intéz Kollonicshoz: Welle S. Einfaenz belieben aus dem Beyschluss des mehreren zu ersehen, mit was für einem impertinenten, der kaisrl. Hochheit und schuldigsten respect zu wieder — auch gegen den Hofcammer mit allerhandt scomatibus und fälschlichen Angabungen verfassten Anbringen ihre kaisrl. M. der Bischoff zu Bosznia Nicolaus Plumbensis abermahlen zu belangen sich mit geschihen hat.

időközben kinevezett kalocsai érseknek 2400 frtot alkudott ki a kamarától.¹⁾ A másodikat illetőleg tudnunk kell, hogy voltak püspökök, pl. az egri, a kik az alatt is megkapták a tizedet, míg megvadjuk a törökök kezében volt, viszont voltak olyanok, pl. éppen a bosnyák is, a kik ez alatt semmit sem kaptak. Már most a javaslat szerint ezek, a kiknek ezelőtt semmijök sem volt, megkapták az egész 1200 frtot, a kiknek meg volt valamijök, csak pótlékot kaptak 1200 frtig.

A kamara említett, nov. 4-i fölterjesztésében a bizottságnak ezt a javaslatát ekként értelmezi a felség előtt: »A Kollonics bíbornok elnökele alatt kirendelt albizottság véleménye az, hogy ideiglenesen, a míg ő cs. felsége a dolog érdemében további kegyes elhatározást tesz, a püspökök ellátására azon felül, a mit a török uralom alatt élveztek, vagy pénzben utaltassék ki 1200 frt, vagy pedig engedjessék át nekik a tized fele gabonában s borban, a szabad korcsmáltatással együtt, a kamarára bízván, mely módon választja.«

A javaslat és a fölterjesztés között sokkal szembeszökőbb a különbség, sem hogy azt magyaránunk kellene.

Az utasításokat nézve, a Nagynak szóló ekként hangzik:

»Kegyelmesen határozzuk, hogy míg a töröktől visszavett szerzemények tekintetében legközelebből rendelkezendünk, az ottani római kath. püspököknek 1200 frt (a görög püspököknek 600 frt) fizetessék készpénzben vagy a tized fele stb. . . ennek folytán meghagyjuk és rendeljük, hogy a bosnyák és pécsi püspököknek a fent jelzett visszafoglalt javak jövedelméből 1200 frt vagy, a mint az a kamara szempontjából ezé irányosabbnak látszik, a tized fele utalványozandó, és ha netalán a mondott püspökök a jelzett tized szedésébe valamikép beavatkoztak, s azokat a magok részére foglalták volna le, e rendeletünk

¹⁾ A kamara elnökéhez intézett kelet nélk. levele a kamara 1689. június 7-iki leiratához mellékelve Bécs, K. p. I. Belieben E. Exc. Gunst und Freundschaft mir 2400 vor alles Einkommen auszuwerfen, als einem Erzbischof, der 9 Bischöfe unter sich hat und nit mehr als einer darunter ist, der genug Brod das Jahr hindurch zu essen hat also billich, weillen Z. M. aus Gnaden einem jeden Bischof unterlassen 1200 fl. ausgeworfen, dass ihr Erzbischoff doppelte portion hat.

alapján az az általunk kegyelmesen kiszabott illetékbe betudandó és levonandó.«¹⁾

Az első, a mi e rendeletben föltűnik az, hogy a tizedről ismét eltérőleg rendelkezik, mert ezek a püspökök a török időben nem szedvén tizedet, feltizedük alatt csakis a török idő előtti tized értendő. Ezért a rendelet végrehajtói, az említett kinestári főtisztek, nem tudtak eligazodni rajta. Nagy alig egy hónap mulva, 1688. decz. 3-án már kérdést intézett a kamarához, hogy a pozsonyi tizedből adja-e ki a bosnyák püspöknek a tized felét, a hogy a püspök követeli, mert ő nem tudja, hol is van hát az a bosnyák püspökség, s vajjon ez esetben is kiszolgáltassa neki az élelmiszereket, a melyeket a felség régebben a csáktornyai javakból részére rendelt.²⁾ De nemcsak neki gyűlt meg a baja az ottani püspökökkel, hanem az oda küldött bizottság fejének báró Tullio Miglio kamarai tanácsosnak is. Alig végezték é. t. i. 1687 végén és 1688 elején a kiküldött Tomassich és Nagy ügyöket, 1689 elején Tullio elnökele alatt Melmeck titkár és egy írnokból álló új bizottság jött a vidékre. Tullio maga is fölírt a kamarának, kérdezve, hogy az évi deputatum (t. i. az 1200 frt) a török időben élvezett summába betudassék vagy sem?³⁾ Fischer administrator február 26-án kér: magyarázatot az egri püspök tizede ügyére vonatkozólag. A mikor ugyanis a püspök

¹⁾ Fogalm. 1688. nov. 9; a bécsi k. p. I. — U. o. egy másolata is. A Fischeré és a Weelené német nyelven ugyanakkor kelt u. o.

²⁾ Az ered. Chaetorniae 6. decz. 1688. kelt levél a kamara 1689. június 22-iki leiratához mellékelve u. o.

³⁾ Ered. kelet nélk. levél a kamara 1689. május 18-iki utasításához mellékelve u. o. — Tullio 1689. aug. 26-iki feliratában, mikor drága volt a jó tanács, észbe juttatja a kamarának und ist auch aus denen Beylagen sub A) und B) mit mehreren zu erschon, wessen sich ein Hochlöbl. Hofkammer über unseres und des Herrn Adm. Fischers ratione der bischöf. Zehendt und Deputaten gethanes Anfragen entschlossen. Lásd a tulold. Az A) alatt van a Fischernek adott válasz másolata, de ez nem egyéb mint a megismétlése az 1688. november 9-iki rendeletnek. Tullio talán elnézte. B) alatt a válasz, a melyet a kamara 1689. május 18-án intézett hozzá, a 3-ik pontban szól a püspökökről, hogy »Verbleibet es wegen der Bischöfen bey der disfalls ergangenen allergn. kaisl. Resolution etc.« Aichpühl és Mayer Tullionak e fölterjesztésre adott véleménye.

hazajött s ő közölte vele utasítását, a püspök azt felelte rá, hogy neki a törökök idejében is kijárt a tized, azért nem hiheti, hogy neki ebből most valamit levonjanak. Azt kérde már most, hogy a püspökkel szemben úgy járjon-e el, mint azokkal, a kiknek a címükön kívül nem volt egyébük.¹⁾ Ápril 22-én Weelen is írt, hogy mivel az esztergomi érsek és a váci püspök »a közelebről e részben kiboósított eszászári parancsot akként értelmezik, hogy a fél tized alatt a török időbeli értendő, s így nekik a rendes tizednél több jár«, a kamara minden zavar elkerülése végett a kellő intézkvényeket a püspöknek, különösen az esztergomi, a váci és a pécsinek, a kir. kancellária útján kézbesíttesse;²⁾ a kalocsaival maga lépett érintkezésbe.³⁾ De maguk a püspökök is folyamodtak a kancellária útján. A pécsi márcz. 24-én tiltakozott. Nagy felelt rá. A szerémit ő adta fel s a püspök replikázott. A kamara márcz. 28. és június 4-én mind a két memoriálét Tullionak küldte le, a pécsi püspökkel pedig közölte a királyi rendeletet azzal a megtoldással, hogy az oda küldött bizottság ott a helyszínen vizsgálja meg majd, többet vagy kevesebbet kap-e most, mint a múltban, s ha úgy találná, hogy kevesebbet, akkor az igazsághoz képest a hiányt pótolni fogják.⁴⁾

nyükben azt mondják, hogy: »Hat dieses Böbl. Mintrath H. Tullio occasione seiner bevorstehenden commissionsreis über folg. puncta verbeshiden werden dienstgehorst, belanget.« E vélemény is ugyanazon 18-iki leirathoz mellékelve s u. o. a Tullionak adott válasz fogalm.

¹⁾ Ered. a kamara 1689. jún. 7-iki leiratához mellékelve u. o.

²⁾ Eredeti u. o. Egyúttal kérte a tized-patent is.

³⁾ Erre vonatkozik Kollonics idézett levele.

⁴⁾ A május 18-iki leirat fog. Bécs, K. p. 1. hozzá mellékelve Tullio fölterjesztése, Aichpühl és Mayer véleménye és a felt. adott válasz. úgy-szintén a pécsi püspökhöz intézett leirat. A pécsi püspök márcz. 24-iki panaszja és Nagy replikája ügyében Kollonicsnál külön conferentia volt. — Aichpühlék véleményük harmadik pontjában foglalkoznak a püspökökkel és a conferentiára hivatkoznak: »was der H. Bischöfen interteniment anbelanget, das hat I. Em. der H. Card. Kollonics noch vorhin in der diesfalls mit ihm beschehener Unterredung bedeutet, dass kein anderer Intention wäre, als das dieses deputat alle sonst zu zeith der türkischen procession con diesen H. Bischöfen genossene Zehendt in Geldt oder natura wie auch alle andere Robath, Dienst undt Zehendt gänzlich aufgehbt seyn

A bosnyák püspök djakovári székhelyét és megyebeli tizedét illetőleg szintén panaszkodott az eszéki parancsnok és a kamarai hivatalnokok ellen. Nagy felelt, Zemlyák pedig ellenpanaszt adott be. A kamara ezeket is Tulliohoz küldte.

A főtisztek előterjesztéseit Aichpühl és Mayer tanácsosok kapták véleményadás végett s ők a nélkül, hogy Nagy, Fischer és Tullio kérdéseit megvitatták volna, Weelennek egyébként nem indokolt kérelmét vélték teljesítendőnek. Ehhez képest a kamara jún. 7-én átiratban felkérte a kancelláriát, közölje a felség nevében a püspökökkel, főleg a pécsi, a váci és a boszniaival, hogy míg a felség a jövőben máskép intézkedik, ériék be az évi 1200 frtal, vagy a szerint, a mint a kamarának tetszik, a tized felével, de jövőben semmi szín alatt ne elegyedjenek a jövedelem dolgába.¹⁾

A hivatalnokok erre az újabb rendeletre támaszkodva, tovább akarták folytatni a tized összeírását. Ekkor aztán föllépett a primás és aug. 21. és 23. leveleiben kijelentette Weelennek, hogy ha fel nem hagy a dologgal, bizonyára *vér fog folyni*.²⁾ A bécsi kamara jobb érzésű és világosabb fejű tanácsosai már előbb átlátták, hogy az ügy a helyett, hogy javulna, egyre jobban elmérgesedik s keresték a kibontakozást. Breuner Siegfried alelnök, a ki Kassára utazván személyesen látta a bonyodalmat, már júl. 30-án írta Weelennek,³⁾ hogy a mint ő emlékszik, a bizottság ülésén soha sem volt arról szó, hogy a püspököktől el kell venni a tized egyik felét⁴⁾ s ezzel más szavakkal elismerte, hogy a kamara rendeletei eltérnek a bizottság javaslatától. Hogy azonban a javaslattal magával is tisztába jöjjön, egyenesen Kollonicshoz fordult. Kollonics aug. 1-én válaszolt

undt sye H. Bischöfe die Undankbaren auf keine Weiss sub quosunque titulo belüstigen sollen: wie wir es auch nicht anderst als billich erkennen etc. — Ehhez a véleményhez képest volt azután a Weelen kérése teljesítve.

¹⁾ Fogalm. a kamara 1689. június 7-iki leiratával egy íven u. o. A leirat Weelennek szól.

²⁾ I. az V-ik mellékletet.

³⁾ Egykorú másolata a Weelehez intézett. fenti leirathoz D) alatt mellékelve.

⁴⁾ V. ö. Aichpühlék fenti véleményét.

neki¹⁾ és feleletében a saját fentidézett javaslatának ezt, a javaslat világos értelmével meg nem egyező magyarázatát adta: a püspökök vagy 1200 frtot vagy a tized felét kapják; a mit a török idejében élveztek, az megmarad; hogy aztán az 1200 forintot kapják-e vagy a tized felét, azt a kamara határozza meg; ha haszna van belőle, adja meg az 1200 frtot, ha nincs, adja oda a tized felét. Az érsek ezzel a számítással az eredeti javaslatot desavouálta: »Én nem tudom — írja — mint lehetne ezt világosabban kifejezni!« — És mintha nem bíznék, hogy Breuner ezt a világos magyarázatot a javaslattal meg tudja-e majd egyeztetni, a saját kalocsai érsekségének a példájával illusztrálja. Az érsekség területén a törökök szedték ugyan a tizedet, de ezért elődei 2000 frtot kaptak a néptől: »tehát a felség határozata következtében a hívek ama néhány forintot nekem megadni kötelesek, mint a hogy minden falu megadta a török idejében; érsekségem lévén, tized fejében a kamara 2400 forintommal tartozik.«

Weelen, a ki ápril 22-én még a püspökök renderentasítását sürgette, most augusztus végén vagy szeptember elején²⁾ kereken megmondta a kamarának, hogy az 1688. nov. 9-iki és az ez évi jún. 7-iki resolútiókban, úgyszintén a júl. 31-iki tizedpatensben a török idejében élvezett tized nincs megkülönböztetve a püspökök rendes tizedétől, hanem csak az foglaltatik benne, hogy: »a török tized helyett az utalványozott 1200 frt adandó«. Hivatkozott Tullióra is, a kit Budán való útutazásakor ezíránt megkérdezt s a kítől állítólag azt a választ nyerte volt, hogy ő jelen volt a kamarának azon az ülésén, a melyből ez az előterjesztés történt s emlékszik reá, hogy ott is ily értelemben határoztak, hogy t. i. semmi tized, hanem helyette 1200 frt adandó. Ezt Tullió így nem mondhatta, mert az az előterjesztés

¹⁾ Kivonata E) alatt Weelen leveléhez mellékelve.

²⁾ Az eredeti előterjesztés Bécs, Kpl. A)–G) mellékletekkel az Augs-burgba távozott kamara 1689. okt. 24-iki leiratához mellékelve. Az A) melléklet a kamara 1688. nov. 9-iki rendelete; a B) melléklet az 1689. június 7-iki utasítás Weelenhez; C) mell. a tizedpatens; D) mell. Breuner levele; E) melléklet Kollonics levelének kivonata; F) és G) mell. a primás két levele.

éppen azt mondja: »*neben dem*«, mit a török uralom idejében élveztek, azaz hogy a püspökök a tizeden fölül még 1200 frtot kapjanak. Azzal Wellen csak Tulliót eláztatni akarta, illetve a saját hibáját ráhárítani, de hiába. Tullio, már régen kérdést tett, beleértendő-e az 1200 forintba a török tized vagy sem, s most is ő vágta ketté a csomót. Augusztus 20-án³⁾ t. i. ő is fölirt a kamarához, feltérvén az egész ügyet. Elmondta, hogy a kamara az ő előbbi kérdésére és a Fischer előterjesztésére az 1688. nov. 9-iki rendelet fentartásával felelt, sőt jún. 9-én megújította azt. Ennek folytán ő Vanossy székesfehérvári harminczadost és a többi tiszteket a tized-összszézés folytatására utasította. Ez ellen a veszprémi és a pécsi püspökök óvást emeltek. Sikerült ugyan megnyugtattnia őket, de ekkor föllépett az esztergomi érsek és a váci püspök, és az albizottság előtt, a melyet időközben újból összehívtak Bécsben, hevesen tiltakoztak, elannyira, hogy Kollonics elvégre »a püspök uraknak adott igazságot«, s ezt Olivarez atyától tudtukra is adatta, ellenben Weelennek hozzá intézett kérdésére aug. 14-i válaszában az felelte, hogy véleménye mellett marad. Ők tehát semmit sem tehetnek, mert a kamara utasítása és Kollonics véleménye homlokegyenest *ellenkeznek*.⁴⁾ Ennél fogva kéri a kamarának Bécsben maradt tagjait, hogy az ügyben hozzanak határozatot. Végre tehát akadt mégis egy ember, a ki fején találta a szöveget és azt bátran ki is mondta!

A kamara időközben megoszlott; egy része Bécsben maradt, a másik rész az elnökkel Augsburgba kísérté Lipótot.⁵⁾

A Bécsben maradt tanácsosok megint csak a régi utasítások fentartását és a püspökök megbüntetését hozták javaslatba az augsburgi künnlevő kamarának,⁶⁾ de ez figyelembe véve Tullio és Weelen előterjesztéseit, hogy különbséget kell tenni a püspö-

³⁾ Ered. de dato Stuhlweissenburg az augsb. kamara okt. 24-iki leiratához mellékelve. Tullio egy postser. kívül három iratot mellékelte hozzá: A) alatt a Fischer által hozzá intézett 1688. nov. 9-iki rendeletet; B) alatt a kamarának hozzá intézett 1689. május 18-iki leír; C) alatt Kollonics aug. 14-én Weelenhez intézett lev. a kivon.

⁴⁾ Tullio mind a kettőt aláhúzva szószó szerint idézi.

⁵⁾ A megkoronázására utazott oda.

⁶⁾ Ered. fölt. 1689. aug. 25. n. 6.

kök között, »kik előbb és a mostani török háború előtt bizonyos elégséges jövedelmekkel rendelkeztek, a 2400 s 1200 frt egyszerűen nem veendő számba, hanem azon püspököknek, a kik egynemely csekélységen kívül a török időben püspökségökből semmit sem kaptak a kiszabott 1200 frt avagy a tized fele természetben, a szerint szolgáltatandó ki, a mint az az új szerzemények jelen állásához képest ezélarányosabbnak tünik majd fel, mindaddig, míg régi jogaikat kellőleg igazolják s Felséged e részben legkegyelmesebb elhatározást tesz, de így is azzal a határozott kikötéssel, hogy az új szerzeményekbe való beleavatkozástól avagy azok jövedelmeinek önhatalmú lefoglalásától tartózkodjanak, s a mit netán jelenleg a kamarai jövedelmökből magok erejéből lefoglaltak, az az 1200 frtból levonandó.«¹⁾ Lápót okt. 22-én elfogadta azt az előterjesztést s okt. 24-én a bécsi kamaratöredék ilyen értelmű válasziratot kapott.²⁾ Ezzel az ügy a püspökök javára ideiglenes elintézészt nyert. A bosnyák püspök tehát, a ki a török uralom idejében semmiféle jövedelmet sem húzott püspökségéből, kénytelen volt az 1200 frtot vagy a tized felét fogadni el s minden önhatalmú tizedkövetelésről lemondani.

Nagy még 1688. decz. 6-án tett kérdésére jún. 22-én azt a feleletet kapta volt a kamarától,³⁾ hogy a három püspök, köztük a bosnyák a szerint is, az új szerzeményből fizetendő pénzben vagy természetben, már a hogy meg tud velük állapodni. Carguion András, pozsegi ellenőr azonban júl. 6-án már azt jelenti Nagynak,⁴⁾ hogy a püspök nem engedi meg a tized szedését. Állításának igazolására mellékel egy, Haynthall őrlmezési tiszt és Vojnovics zágrábi harminczados jelenlétében felvett jegyzőkönyvet, a melyben hiteles tanúk azt vallották, hogy

¹⁾ Ered. fölt. kelet nélkül, de a király a hátrirat szerint okt. 22-én hagyta rá a határozatot.

²⁾ Fogalm. Bécs, K. p. l. Hung.

³⁾ Fogalm. Bécs, K. p. l. Hung. Hozzá van mellékelve Nagy 1688. decz. 6-iki levele és egy kivonat: »diejenigen Sachen, so auss Hung. und denen neu acquistica auf berichtet worden«, hat pontban, a mely közül az első kivételével a többi öt Nagynak jelentésével foglalkozik. A kamara tehát a múlt 1688. végétől mostanig feküdni hagyta őket.

⁴⁾ Ered. Nagy júl. 18-iki jel. mellék.

a Pozsegán lakó püspök az ottani klastrom köré gyűjtven a népet, arra szólítá fel azt, hogy a bellicsoreloviczai és nutschini provisort öljk meg.¹⁾

Nagy júl. 18-án a két eredeti iratot mellékelve jelentést tett a kamarának,²⁾ a mely júl. 28-án felhívta Tulliót, hogy az ügyről jelentést tegyen.³⁾ A következő 1690. áprilban tehát az októberi határozat után, ő panaszodik a pécsi és a bosnyák püspökök tálkapásai ellen s mindkettőjük felfüggesztését kéri.⁴⁾ A kamara ápril 7-én ezt az ügyet is Tullióra bízza.⁵⁾

A püspök viszont, hogy a tiszteket elzavarja, most is az előző években folytatott eljárást alkalmazta Zemlyák Márton, Deák pozsegi és Gábor eszéki hivatalnokok ellen. Rövid idő alatt egymásután négy panaszlevelet adott be ellenük.⁶⁾ Nyolcz pontba szedett sérelmei a következők:

hogy két papját összeverték;

hogy Zemlyák rágalmazta az orahoviczai papot;

hogy a népet izgatta, beleavatkozott az egyházi ügyekbe, nevezetesen egy embernek engedélyt adott, hogy neje életében második házasságra léphessen;

hogy elveszi a tizedét, egy hordó borát pl. a pinczejéből vitte el, ennélfogva olyan szükségét szenved, a minőt a törökök alatt sem élt át;

hogy Kutjevot egy zágrábi kanonoknak adta, már pedig ez az ő egyházmegyéjéhez tartozik, következőleg csak ő adományozhatja;

¹⁾ Ered. u. o.

²⁾ Ered. de dato Csakathorniae a fenti két melléklettel együtt a kamara 1689. júl. 28-iki leiratához csatolva.

³⁾ Fogalm. Bécs, K. p. l.

⁴⁾ Ered. kelet nélkül, a kamara Tullióhoz intézett 1690. ápril 7-iki leiratához mellékelve. — Radonait Tullio is múlt évi aug. 20-iki felterjesztésének utóiratában föladta volt.

⁵⁾ Brandis, Aichpühl és Albrecht véleményével együtt Bécs, k. p. l.

⁶⁾ Egyikök sínes meg. A kamara július 21-iki leiratához mellékelte Commissionsrelation említé őket. »Die puncta, in welchen der M. Zemlyák und Gabriel Diák, beede Cameral Bediente zu Pozsega von dem Bischoffen in Bosnien durch beyliegende memoriatia A), B), C), D) beklagt wird, sind« s közvetlenül a 8. pont.

hogy a zerniki bírót meztelenül karfához köttette, hogy éjjel a kutyák felfalják;

hogy minden gazembert pártol, így pl. kiszabadított egy embert, a kit a püspök, mert őt többször megverte, kalodába tétetett.

hogy Petrovics György ¹⁾ pozsegai alispánt, kamarai adósága fejében, voltaképpen pedig önkényesen már kilenc hónap óta börtönben tartja, s bár az teljes elégtételt ajánlott fel, házát mégis mindenestől zár alá vettette.

A kamara — mint láttuk — eddig is annyi ilyen ügyet, annyi vizsgálatot bízott Tullióra, hogyha ő ezeket komolyan vette volna, egyébre teljességgel nem marad vala ideje. A püspök tehát júl. 20-án őt is feladta, ²⁾ hogy a tiszteket, bár egy év óta sürgeti, nemcsak nem büntette meg, hanem ellenkezőleg pártjukat fogta. Ezért követeli, hogy panaszait más, pártatlan bíróra bizzák. Egyúttal tudatja, hogy kész ebben, és ha szükséges volna, a következő évben is a Pozsegától Kosztajniczáig és Noviig lenyúló területnek a gabona tizedét és az állati tized egyik felét átengedni a kamarának, a másik felét, a bort, búzát és zabot, úgy szintén a Kutjevótól Bolyanba és Toranjig fekvő faluk egész tizedét magának tartani meg. Ezek a faluk az ő megyéjéhez tartoznak, tehát egész tizedük őt illeti. A bort kénytelen megtartani, mert bora nincs. A felajánlott terület tizede a legdúsabb. Búza és zab ritka ugyan, azért azt magának tartja meg, de őszi búzában, kölesben és török búzában oly gazdag a tized, hogy a kamara több ezer forintot vehet be abból. Ha pedig ezt az ajánlatát nem fogadják el s őt egyházának, főleg a tizedet illető jogaiban akadályoznák, ő Isten előtt előre is ellene mond és tiltakozik.

A kamara a Tullio ellen intézett támadást nem vette figyelembe, de a panaszt tárgyalhatta s júl. 21-én ³⁾ utasította Tulliót, hogy egy-egy hiteltre méltó egyházi és világi egyént

maga mellé véve, vizsgálja meg, mennyiben alaposak a vádak s ha úgy találná, hogy a tisztek túlléptek hatáskörükön, a vétkeket példásan büntesse meg, hogy az erőszakoskodások végre valahára megszűnjenek. A püspök ajánlatát illetőleg ereszkedjék vele tárgyalásba s úgy az egyik, mint a másik irányban elért eredményről tegyen jelentést.

A püspök aug. 4-én ismét két folyamodást adott be; az egyikben felterjesztette a vizsgálathoz kiküldendő egyéneket, a másokban újlag panaszkodott Petrovics fogsága miatt. A vizsgálat ismeretlen okokból most is elmaradt, azért a következő (1691.) évben ismétli panaszait ¹⁾ s követeli

Zemlyák Márton és Deák Mihály pozsegai tisztek, valamint Gábor eszéki parancsnok megbüntetését;

tavaly tett ajánlatának az elfogadását, és végül ellátást és lakást a csáktornyai várban. A kamara Melmeck előadó jelentése alapján jún. 19-én azt feleli neki, ²⁾ hogy a vizsgálatot nem tarthatja meg, mert a tisztek hivatalos működésben szerte-széjjel vannak, s mert a szükséges bizonyítékok a török területen élő emberektől nehezen vagy alig volnának beszerezhetők;

hogy a terület, a melynek tizedét kéri, annyira a török szomszédságában van, hogy alig lehetséges kérését teljesíteni. A mi azonban ellátását és lakását illeti, a csáktornyai adminisztrátort egyidejűleg értesítették, ³⁾ hogy az előző években birtottani lakását jelölje ki és élelmet, míg a megyéjébe visszaterhet s ott megélhet, adjon neki.

A tisztek elmozdítását és megbüntetését tehát ez alkalommal sem érthette el, de a lakást és a tizedet illető hosszas fáradozásait öt évvel a török végleges kiűzetése után mégis siker koronázta.

A kamara 1689. okt. 21-én elfogadott felterjesztésében kimondotta, hogy a püspökök kellően igazolni tartoznak, mi

¹⁾ Egyik sínes meg. A kamara e napról két utasítást küldött Tullionak. Fogalm. u. o. A két foly. a két utasításhoz mellékelve ment le Tulliohoz.

²⁾ Említi a kamara 1691. jún. 19-iki ítéletében.

³⁾ Fog. Bécs, k. p. l. hozzá van mellékelve a VI. sz. függelékben közölt deputatum-jegyzék.

¹⁾ Ez az ember az, a kit Nagy a pozsegai prépostsághól eltávolított volt.

²⁾ Eredeti levele de d. Vienne 21. Julii 1690. a Tulliohoz intézett júl. 21-iki leírathoz mellékelve.

³⁾ Fogalm. Bécs, K. p. l.

illette meg őket régentétől fogva. Megtette-e ezt a bosnyák püspök, alig lehető, tudván, hogy nem volt mivel bizonyítsa ezt a jogát, Lipót mindamellett 1697-ben ad initium quadragesimae megígérte neki a tized és a szék helyéhez tartozó birtokok visszaadását, sőt ez ígérletét a nuntius által meg is erősítette. A püspök hásvétra kénytelen volt megyejébe visszamenni s a megfelelő okirat kiadását nem győzte bevárni. Hásvét után tehát azonnal eszébe juttatá Lipótnak az ígérletét s kérte a megfelelő intézkedést.¹⁾

Lipót király nevében júl. 18-án Dietrichstein főudvarmester írt a kamara elnökének,²⁾ hogy ez ügyben haladéktalanul tegyen előterjesztést. A kamara az éppen Bécsben időző Zemlyák, most már Dráva-Száraközi inspectortól jelentést kért arra nézve, mely tizedek és helységek tartoznak Djakovárhoz? Zemlyák júl. 19-én jelenti,³⁾

hogy a felség 1692. május 31-én a Dráva-Száraközén lakozó összes rácokat, oláhokat és horvátokat, a kik a háborúban résztvesznek, a jövő békekötésig felmentette a tized alól⁴⁾ ennél fogva *Szlavóniában* Eszék és Valpó közvetlen vidékét kivéve sehol sem szednek tizedet a kincstár részére;

hogy a zágrábi püspök is kétségtelen hitelességű és az *excelsa partium Hungaricarum Commissio* előtt bemutatott okiratok alapján magának követeli a szlavóniai tizedet;

hogy továbbá a zágrábi és a bosnyák püspökökön kívül a pécsi és a szerémi püspököknek is vannak jogaik szlavóniai tizedekre s még ma sincs tisztázva a köztük fenforgó kérdés s nincsenek megállapítva az őket illető területek határai;

hogy boldogult Nagy administrator idejében a püspököt 1200 frttal kínálták, de ő a tized reményében visszautasította azt.⁵⁾

¹⁾ Fog. ugyanazon íven mint a jún. 19. ítélet.

²⁾ Ered. folyamodvány kelet nélkül, Dietrichstein 1697. július 18-iki leveléhez mellékelve.

³⁾ Ered. u. o.

⁴⁾ Másolata Zemlyák jelentéséhez van csatolva.

⁵⁾ A bécsi kamara iratai között van egy Miklós püspökhöz intézett leirat 1693. jún. 5-ről, a melyben a felség átengedi neki a tized felét, de csak azoktól, a kik nem voltak katonák.

A püspök, mielőtt a kamara határozott volna, újból felsorolta Zemlyáktól szenvedett sérelmeit, követelte megbüntetését és ezzel kapcsolatban kérte, hogy mivel sem Eszék, sem Djakovár, sem Pozsega, sem egyéb, a Gorjeniczának nevezett Beb hegység túlsó oldalán fekvő helységek, a történetfrók tanúsága szerint, nem a tulajdonképeni Szlavóniában fekszenek, a kamara az expeditióban e helységet ne Szlavóniában, hanem túlsó Pannoniában, vagy Bonfin szerint a Dráva mellékén vagy csak egyszerűen a Dráva-Száva közén fekvőknek mondja.¹⁾ A kamara ebbe is beleegyezett és ez értelemben tette július 20-án a fölterjesztést,²⁾ a melyet Lipót, daczára stante controversia inter episcopos, elfogadott. Július 31-én úgy az inspectoratus, mint a püspök értesítették,³⁾ hogy »a djakovai javak, a tized mely javak közvetlenül és kétségtelenül az ő székhelye, Djakovo várához tartoznak,« a püspök tulajdonába adandók, A tényleges átadás azonban nehézségekkel járt s a püspök még két év múlva, 1699-ben is panaszkodik a mult évben tőle elragadott tized miatt.⁴⁾ A kamara tehát 1699. október 9-én keményen meghagyja a szlavóniai inspectoratusnak: »hogy a püspök úrnak azokon a helyeken, a honnan eddig is húzta a tizedet, további rendelkezésig szedessen tizedet.«⁵⁾

B) Olovoi (Plumbensis) Ogramić Miklós püspök póré a zágrábi püspökkel.

Miklós püspöknek a kincstártól kicsikart tizedért egy más, sokkal erősebb ellenféllel is összetűzött. A kincstár úgyis csak ideiglenesen tartotta azt vissza, míg t. i. a felség végleg intézkedik az új szerzeményt illetőleg, a püspök jogát azonban — nyíltan legalább — sohasem tagadta. A zágrábi püspök ellenben a jogát támadta meg. Már 1684-ben, a mikor Miklós püspök Djakovárt székhelyül kérte a királytól, Boskovics Márton

¹⁾ Ered. kelet nélkül, a kamara júl. 31-iki leiratához csatolva.

²⁾ Eredeti ugyanazon leirathoz csatolva.

³⁾ Mindkettő fogalm. egy íven Bécs, K. p. I. Hung.

⁴⁾ Ered. kelet nélkül, az okt. 9-iki leirathoz csatolva.

⁵⁾ Fog. Bécs, K. p. I.

zágrábi püspök tiltakozott s Lipót király ennek következtében elhalasztotta a kérelem teljesítését.¹⁾ Mikor aztán Miklós 1688-ban Valpót, Orehoviczát, Eszéket, Djákovárt, Bródot, Pozsegát és más helyiségeket, szóval csaknem az egész keleti Szlavoniát mint az ő megyéjéhez tartozókat el is okkupálta, *Mikulics Ignác* zágrábi püspök ismét Lipóthoz fordult, a ki május 14-én védelmébe is fogadta.²⁾ A bosnyák püspök erre Rómába vitte az ügyet és azon mesterkedett, hogy Róma a zágrábi püspököt megyéje határainak a bizonyítására kötelezze.

Lipót király 1695. július 18-án Goes János gurki bíbor-nok-püspököt, mint a német nemzet protektorát, felkérte, hogy a püspököt tiltsa el ettől és azonnal küldje haza.³⁾ A püspök engedelmeskedett. Hazajött s pörbe fogta a zágrábi püspököt. Az első fokú bíróság, Széchény Pál kalocsai érsek mint metropolita, a feleket 1697. augusztus 7-re Győrbe idézte. A felek megjelentek és több napon át vitatkoztak. Az érsek, nem tudni, mi okból, ítéletet nem hozott. Szelicskovics István zágrábi püspök 1698. augusztus havában fel is panaszolja Lipót előtt, hogy a bosnyák püspök nem várva be a pör eldöntését, a zágrábi egyházmegye lelkészeit az ő egyházmegyéjéhez tartozóknak állítván, joghatósága alá veszi. Lipót erre augusztus 27-ki parancsával⁴⁾ eltiltá a bosnyák püspököt ettől a hatalmaskodástól s meghagyta neki, hogy várja be a pör eredményét. De mert Szécsény egyre késett az ítélet meghozatalával, Szelicskovics 1699-ben megint Lipóthoz fordult, hogy az ítélet kimondását Szécsénynek megparancsolja Lipót ezt meg is tette, 1699. márczius 12-én meghagyván Szécsénynek,⁵⁾ hogy az ítéletet mondja ki végre s addig is utasítsa a bosnyák püspököt, hogy a plébániák efféle erőszakos elfoglalásától tartózkodjék. Ha az ítélettel valamelyik fél elégedetlen volna, a pört összeirataival és mellékleteivel hozzá, a királyhoz küldje fel. Szécsény ki is mondta az ítéletet, a mely a bosnyák püspököt elmarasztalta. A püspök felebbezésére Lipót 1700. július 3-án

¹⁾ Fogalm. Bpest, O. L. kam. oszt. 269. 70. ex 1684.

²⁾ Fog. u. o. 211. ex 1688.

³⁾ Fogalm. Bpest, O. L. kam. oszt. No. 1. ex febr. 1695.

⁴⁾ Fog. Bpest, O. L. kam. oszt. No. 52. ex aug. 1698.

⁵⁾ Fogalm. Bpest, O. L. kam. oszt. No. 30. ex márcz. 1699.

a zágrábi és a bosnyák, a szerémi és a pécsi püspököket értesíti,¹⁾ hogy a köztük fenforgó ellenségeskedés megszüntetésére Kollonics primás tanquam ex plenitudine potestatis nostrae regiae ad id specialiter delegati iudicis elnöklete alatt Szécsény kalocsai érsek, Mattyasovszky László nyitrai püspök, magyar kancellár és más jogtudósokból álló bizottságot küldött ki, a mely augusztus 30-án és a következő napokban Bécsben fog ülésezni. Meghagyja tehát nekik, hogy a bizottság előtt személyesen vagy megbízottaik által okvetlenül jelenjenek meg. A tárgyalás során szükségessé vált az első fokú bíróság előtt felmutatott iratok átnézése. A mint ezen első fokú bíróság előtt lefolyt tárgyalásból és a tárgyalás folyamán felmutatott okiratokból kitünik, a felperes bosnyák és az alperes zágrábi püspök között a Dráva, Száva és az Unna folyók között fekvő néhány egyházközség birtokaiért folytatott per ekképpen állott.²⁾

A felperes bosnyák püspök előterjeszté panaszleveleit, a melyekben rendes bírjától, a kalocsai érsektől, a kihez állítása szerint a római szék utasította volt, a zágrábi püspök és közvetlen elődje, valamint Babics zágrábi kanonok és gótói apát által elfoglalt Duna melléki összes, név szerint meg nem nevezett, továbbá három Dráva-Szavaközi egyházközséget, ú. m. Pozsegát, Verőczét és Kutjevót magának visszaadani, ellenfeleit pedig követeléseikkel boldogult Széchény primásnak 1691-iki külön rendeletéhez képest a rendes pör útjára utasíttatni kérte.

Jogát a zágrábi püspök ellen igazolja az Unna melléki falvakra nézve: hogy azokat úgy ő, mint elődei mindenha

¹⁾ Fogalm. Bpest, O. L. kam. oszt. No. 22. ex július 1700.

²⁾ A tárgyalás — egy ujjnyi vastag füzet — Budapest, O. L. kam. oszt. No. 63. ex nov. 1701. — Az első felében van az expositio actoris in petitorio, azaz a bosnyák püspök birtokfoglalással vádolja a zágrábit; a második fele, expositio actoris in possessorio azaz az előbbi vádtól felmentett zágrábi püspök a per tárgyát képező birtokokba behelyeztetni kéri magát. A füzethez egy másik volt csatolva, a melyben benne voltak a felek idézett oklevelei. Ez nincs meg. Úgy látszik, róla vett másolat a zágrábi tud. akad. 10. sz. kézírata, a melyből Fermondžin az oklevelek jó részét közölte. — A tárgyalásról szóló jegyzőkönyv lapszálein az illető oklevél mellé oda van téve a másik jegyzék lapszáma. Ezeket összcállítva az VII. mellékletben közöljük.

békésen bírták, s mint a többi bosnyák egyházakat, ferenczes barátokkal kezeltették; nevezetesen Jeszenovcse, Dubicza, Kosztajnicza, Vodicevo és Novi a körül fekvő kolostorokban lakó szerzetesek látták el. E falukat ő, mint e szerzetesek lelkészségét, gyakran meglátogatta, ott bérnált s más főpásztori ténykedéseket végzett. Mindezt nagyon jól tudja az ottani nép, a mely ma is siránkozik egykori lelkészei után, a kiket a zágrábi püspök elmozdított;

Verőczét illetőleg állítja, hogy az nemcsak az egész török uralom alatt, de elfoglalásakor is a bosnyák püspökséghez tartozott; hogy a győzelmes keresztény sereg a zágrábi püspök és a horvát urak ellenmondása ellenére is átadta volt azt neki, a kit a nép igazi főpásztorul elismert, s ő ott rögtön hála imát mondott és az egész sereget megáldotta, utóbb pedig úgy az oltárt, mint a harangokat megszentelte, tehát joghatóságot gyakorolt mindaddig, míg a szlavóniai francziskánusok elűzvé a bosnyákokat, csalárdul a zágrábi püspök részére le nem foglalták;

Pozsegára nézve, még pedig a *régibb* időt illetőleg azt mondja, hogy a bosnyák püspökök, még mikor Djakovárt székelték s azután is, az egész török uralom idejében, tehát legalább 160 éven át folyton békésen bírták. Ezt a régibb birtoklást *két* bizonylattal igazolja. Az egyik ¹⁾ 1869-ben, a Dráva-Száva közti s főleg a Pozsega vidéki összes lelkészek és hívők nevében a bosnyák provincia öt szenióra aláírásával kelt s 1694-ben Rómában négy szerzetestől hitelesített levél, a melyben mindnyájan elismerik és vallják, hogy rövid időt kivéve, a mikor bosnyák püspök nem léteben a belgrádi némely egyházakat lefoglalt, a Dráva-Száva közén soha a bosnyákon kívül más püspök nem létezett; hogy a velikei convent azt a levelet, a melyet mintegy harmincz év előtt a zágrábi püspök javára kiállított, egyenesen a bosnyák püspöknek a megkárosítása czéljából írta, de a zágrábiak nem nyertek vele semmit, mert a hívők a Zágrábból küldött Nikolics vikáriust el nem fogadták; hogy Pozsega Djakovárhoz, az ő székhelyéhez igen közel, Zágrábtól pedig négy napi járóra van,

¹⁾ Kiadta Fermendžin i. m. 517—19. l.

s hogy Pozsega, Djakovár és Jajcza Bosznia fővárosa között fekszik.

A másik tizenegy bosnyák szerzetesnek 1697.²⁾ január 25-én írott levele, a melyben esküvel erősítik, hogy az Unna melléki összes egyházakban mindig a bosnyák püspök végezte a főpapi teendőket és soha senki sem vonta kétségbe az ő fenhatóságát; a zágrábi püspök csodálatos igénye tehát, a melyről egyetlen előde sem tudott, méltán kelt feltűnést.

Jogigényét igazolja továbbá:

hogy Pozsega Djakovártól csak 6, Zágrábtól ellenben több mint 20 mérföldnyi távolságra van, a mit az első bizonylat is igazol;

hogy Pozsega, Djakovár és Jajcza között fekszik, már pedig Jajcza Boszniának a fővárosa, Djakovár pedig, mint Bonfin állítja s királyi oklevelekből, valamint a hármaskönyv végére csatolt püspöki névjegyzékből látható, az ő székhelye;

hogy VIII. Orbán pápa 1620-iki constitutiójában a Dráva-Száva közét, a melynek Pozsega a főhelye, a bosnyák püspök joghatósága alá helyezte;

hogy hét bosnyák püspök Pozsegán, kettő pedig Velikén van eltemetve;

hogy a propaganda több határozatában a Dráva-Száva közén fekvő s azelőtt s scardonai püspöktől administrált plébániákat s különösen Pozsegát más három hellyel együtt a belgrádi püspökkel folytatott hosszas perlekedés után, elvégre az egy Dragotinó kivételével, a bosnyák püspök joghatósága alá rendelte.

Az *újabb* időt illetőleg pedig hivatkozik arra:

hogy Pozsegán körülbelül 30 év óta ő maga gyakorolta a főpásztori teendőket, sőt 1688-ban ott is székelt, mindaddig, míg Imbrissinovic Lukács atya, a ki, bár a fent hivatott 1689-iki bizonylatot aláírta, fellázadt előljárói ellen s ezért be is börtönöztetett, család útján ki nem eszközölt egy királyi rendeletet, a melynek értelmében Pozsega és az egész Dráva-Száva köze a pör végleges eldöntéséig a zágrábi püspök alá rendeltettek, s a mely rendeletre támaszkodva, az előbb elhalt

²⁾ Kiadta u. ő i. m. 529. l.

Nikolics zágrábi vikárius Lukács atya és a kincstári tisztek segédelmével az ő lelkészeit Pozsegából és a többi plébániákból kiűzte, a bródit pedig, mert nem engedett, megkötöztette;

hogy azon vizsgálati jegyzőkönyvből, a melyet 1692. november 7-én az ő rendeletére Pozsegay Imre nevű papja az említett bródi lelkészen elkövetett erőszakoskodás ügyében tartott, kitűnik, hogy Nagy, a csáktornyai adminisztrátor, őt csalárdul és erőszakkal, az ottani parancsnok ellenére vezettette el a plébániáról. Ez az erőszakoskodás az 1690-iki protectionális¹⁾ és 1691-iki primási decretum ellenére történt, azokban ugyanis a zágrábi püspök és Bakicskanonok eltiltattak a bosnyák püspök 22 év óta békésen birt lelkészeteinek az elfoglalásától.

Bakicsot azzal vádolja, hogy Kutjevót a gotói apátság révén hatalmasul elragadta a bosnyák püspökségtől, de igazságtalanul, mert Gotó Pozsega megye szélén, Kutjevó a közepén fekszik, a kettő tehát nem egy; de még ha egy volna is, Bakics jogtalanul vette el tőle, mert a felség a bosnyák püspökség javadalmainak az adományozását neki adta át, tehát csak ő adhatta volna oda, vagyis a joghatóság csak tőle szerzhető meg és senki mástól, főleg, míg a pör függőben van; a megszerzése hibás és semmis úton történt; az adománylevél ugyanis sem Kutjevót nem említi, sem azt, mi módon üresedett meg az apátság; Bakics világi hatóság segédkezése mellett és az ő ellenmondása ellenére foglalta el.

A zágrábi püspök a védekezést az elősorolt indokolás megdöntésével kezdte. Hogy a kérdéses területet a török uralom előtt bírta volna, a bosnyák püspök nem is említette, annál kevésbé bizonyította, de ha bírta volna is, az semmit sem bizonyíthat, mert a török kiűzésével vissza kell szállania arra, a ki azelőtt is bírta. Ez a bitorlás sem volt egyébként békés és folytonos, mert bizonyos, hogy e században több bosnyák püspök nem is Djakovárt székelt, hanem különböző helyeken tartózkodtak, pl. Deáky László az esztergomi, Tomkó és Petretics(?) a zágrábi káptalan székhelyén. Nem is gyakorolhattak tehát ott joghatóságot és nem is von-

¹⁾ Kiadta Ferm. i. m. 519. l.

ták kétségbe a zágrábi püspök fenhatóságát, a míg Maravics Máriának a zágrábi püspök e részeket mint helynökséget át nem engedte. Ezt bizonyítja 1651. augusztus 26-án Olován kelt levele¹⁾ a zágrábi püspökhöz, a melyben menti magát, hogy ezen, a zágrábi püspök joghatósága alá tartozó szlavóniai helységeket, a melyeknek felügyeletével ő csak meg van bízva, a török mozgalmak miatt meg nem látogathatta. Később aztán mesterkedni kezdett, hogy e részek az ő valószínű joghatósága alá helyeztessenek, és csak hosszas kérésére és hamis információjára eszközölte ki a propagandától az említett 1650-iki határozatot. De a pozsegai hívők és szerzetesek 1658 kelt két levelükben,²⁾ a melyek egyikét huszonhárom ottani lakos, másikat tíz szerzetes írta alá, azután is a zágrábi püspöknél kerestek védelmet a bosnyák püspök ellen. Ezek alapján megdőlt az ellenfél egész argumentációja. A bosnyák püspök felhozta két levéllel bizonyított folytonosság a fentiek alapján sem áll. A két levél a melyekre hivatkozik, egyébként sem bizonyít semmit, mert a tanúkként aláírt szerzetesek a bosnyák püspök tényleges papjai, következésképp az ő befolyása alatt állottak, azonkívül sem kihallgatva, sem megeskerve nem voltak. Nem is tudták megkülönböztetni a birtoklás jogzímét, a melyet különben Maravics is elismert, a mikor említett 1651-iki levelében csak helynöki joghatóságot vitatott. De elismerte a vádló is Borkovics zágrábi püspökhöz 1668-iki két rendbeli levelében, a melyekben felhívta Borkovicsot, hogy a belgrádi püspöknek ne engedjen, mert az csak bitorolja a joghatóságát ama részek fölött. A közelség és a fekvés mítsem bizonyítanak, mert nem Djakovár volt a székhely, hanem inkább Olovo, a honnét Maravics említett levelét is keltezte. Ép így nem döntő a bosnyák püspökök temetkezése sem, mert ezek útközben is elhalhattak. A propaganda határozatait ellenkeznek a hazai törvényekkel, a melyek tiltják, hogy a hazai hatóságok mellőzésével idegenbe forduljon a panaszos. Egyébként is inkább a vádló ellen bizonyítanak, a mikor csak négy plébániát ítélnék oda neki; az ötödiket a belgrádinak. Különben a zágrábi püspök

¹⁾ Kiadta Ferm. i. m. 471. l.

²⁾ Mindkettő megjelent Ferm. i. m. 482—83. l.

tiltakozására a propaganda vissza is vonta ezt a rendeletét és 1654-ben a Widman bibornok kötését mondta ki érvényesnek.

Megdőlven ekként a régibb joghatóságot bizonyító érvek, megdől az újabbnak a jogos volta is, következésképp a bosnyák püspök, ha újabban gyakorolta is a joghatóságot, azt »per abusus« tetté.

Épp ennél fogva a pozsegai vizsgálatot is mint bitorló rendelte el, a királyi protectionális, valamint a primási dekretum pedig feltételesen szólottak, ha t. i. a tény a valóságnak megfelel, a mi azonban nem állott.

Ezekből látható tehát, hogy a joghatóság a zágrábi püspököket illette, a kik azt a török uralom miatt helyetteseik útján gyakorolták. Ezt a fenti okiratokon kívül igazolja:

hogy Betrekics zágrábi püspök 1659-ben Nikolicsot nevezte ki helynöké, a ki írásban tett jelentést, ottan végzett látogatásáról, a melyet a bosnyák provinciális is láttamozott,¹⁾

hogy az ottani lelkészek a szentelt olajakat Zágrábból kapták, a mit tizenhárom levéllel bizonyít;

hogy az ottani egyházak a Rómából kapott indulgenziális levelekben a zágrábi püspökség területén levőknek mondatnak;

hogy a pozsegai prépostságot és a gotói apátságot mindig a zágrábi püspök adományozta, a mit a zágrábi káptalan bizonyítványával és azzal a körülménnyel igazol, hogy a Pázmány-féle zsinati végzés e két javadalmat mint zágrábit említi;

hogy az ottani francziskánusok gyűléseikből üdvözölték a zágrábi püspököt mint fópásztorukat és segélyét kérték a szomszéd püspökök ellen, a mit rövidség okáért csak tizenöt konventuális és szinodális levelükkel igazol.

Mindezek úgy Pozsegára és Kutjevóra, mint Verőczére értendők. Az Unna melléki falvakra nézve a török uralom alatt szünetelt a tényleges joghatóság, de megvolt jogilag, a melyet némely atyák behörtönözése meg nem ingathat.

Régibb törvényesebb jogát bizonyítja továbbá:

¹⁾ Kiadta Fern. i. m. 492. s. köv. l.

Zsigmond 1406, Mátyás 1460 és két 1474-iki; továbbá Lajos 1519-iki megerősítő és Ország nádor 1474-iki ítélő levelével, a melyekben az egész szlavóniai tized a zágrábi püspöknek íteltetett oda. Hogy pedig a pör alatt álló falvak Szlavóniában feküdtek és fekszenek, bizonyítja Ulászló 1496-iki levele, a melyben a Dráva-Száva közt fekvő szlavóniai rendeknek új pecsétet engedélyez.

A mi különösen Pozsegát illeti, hivatkozik Ulászló egy másik, 1498-iki oklevelére, a melyben a bosnyák káptalan eltiltotta, hogy Szlavóniában működjek, mert ott már ügyis három, t. i. a zágrábi, császmái és pozsegai káptalan működik.

Verőczére nézve idézi az 1538-iki szlavóniai decretum 13 és 14 t.-ez-t, a melyek Verőczét Velikével együtt Szlavóniában fekvőnek mondják. Továbbá a császmái káptalanak István zágrábi püspöktől 1232-ben kiállított alapító levelét, a melyben a gecekei főesperességnek a káptalannal való egysége van kimondva; ez a főesperesség pedig a pozsegai részekre is kiterjedt. — Kiderül ez a zágrábi káptalanak 1334-ben frott és a belső szentélyben őriztetni szokott statutumából,²⁾ a mely az összes főesperességeket felsorolja s valamennyi a pör alatt álló falukat mint a gecekei főesperességben lévőket említi; kiderül továbbá a zágrábi káptalanak egy 1501-ből való regesztumából is, a melyben az említett főesperesség összes egyháza, köztük a pör alatt állók is felsorolhatnak s azonfelül a többi, ú. m. kamicaci, császmái és vaskai főesperességek is előszámlálhatnak, a főespereseknek pedig mind a mai napig székük, stallumuk van a zágrábi káptalanban. Ezt a statutumot előbb a zágrábi káptalan átiratában mutatták fel, a melyet több bírósági kiküldött az eredetivel összevetett és megegyezőnek talált. E kiküldöttek előtt egyházi és világi személyek eskü alatt vallották azt is, hogy a pör alatt álló részek több helynökét, néhány pozsegai és vaskói prépostot és a statutumban említett főesperességek főesperesét személyesen ismerték, akik mindnyájan a zágrábi püspöktől kapták ezen javadalmaikat és tőle függtek.

Zdenez városa, a mely Djakovár, a vádló állítólagos szék-

²⁾ Kiadta Tkalčić, Mon. eppatus Zágráb.

helye közelében, Pozsegán túl fekszik, Egerváry László bán 1478-iki levele értelmében a zágrábi püspöknek fizette a tizedet.

Verőczére nézve felhossa IV. László és a két Erzsébet királyné 1283—84-iki leveleit, a melyekben a zágrábi püspöktől elvett tized a király intésére visszaadatott neki, valamint Fermiói Fülöp pápai követ 1280-iki levelét, a melyben a verőczeieket, mert a zágrábi püspöktől megtagadták a tizedet, kiközösítéssel fenyegeti.

Felmutat több magán személy, t. i. ottani régi birtokosoktól származó leveleket, jelesen: *Ujlaky Miklós bosnyák királyt* 1474-ből, *Gara Jóbét* szintén 1474-ből, *Vuk rácz despótát* 1478-ból, a melyekben ezek ottani birtokaiknak, nevezetesen Vuk Fejérkö várának, a melyet most Belasztenának neveznek, a tizedét az említett királyi leveleknek megfelelőleg a zágrábi püspöknek engedik át.

Bemutatta a *pécsi, zágrábi és szerémi* püspökségeknek *András királytól* megállapított határait leíró kiváltságos oklevelet 1333-ból, a melynek értelmében ezen egyházmegyék határai pontos megjelölés szerint az egész területet, a Dráva, Száva és a Duna között felölelik, a nélkül, hogy a bosnyák püspökről csak említés is volna benne. Ezekkel a pozsegai és verőczei egyházakra való jogigényét bizonyítja. — Az unnai részekre való jogának az igazolásul felhossa több ottani birtokos leveleit, a kik hasonlókép, mint a szlavóniabeliek, birtokaik tizedét a zágrábi püspöknek szolgáltatták be, így *Zrinyi Péterét* 1477-ből, *Zrinyi Pálét* 1482-ből, ottani családi javaik tizedére nézve, *Gereben László* 1477-iki levelét Mogor várát és Lotkovinát, *Blagay levelét* 1440-ből Unna melléki birtokait, *Beveny-nyát (?) János* 1480-iki levelét Kosztajniczát, *Zhoni Frangepán György* 1550-iki levelét Csettinyét, Acsinát és a két Klodusát illetőleg és *Mikecz szlavóniában* 1333-iki levelét, a melyben a görái, dubiczai és szanai kerületek lakosainak megparancsolja, hogy a tizedet a zágrábi püspöknek fizessék. Végül a zágrábi káptalan említett statutumát, a melyben a vitás területet felölelő görái, dubiczai és a szanai főesperességek egyházai fel soroltatnak.

Az ekként beigazolt régi birtoklásra kívül kétségtelen

az újabb is, a mint azt a bosnyák provinciális hozzá írt levelében elismeri és igazolja.

Mindezeknél fogva kéri a püspök, hogy mentse fel az elfoglalás vádjától s marasztalják el a vádlót, ha csak jogát ennyi bizonyíték ellenére nem igazolja.

A vádló bosnyák püspök, elvén a válaszolás jogával, a zágrábi püspök érveire a következőket felelte:

A zágrábi püspök kezdettől fogva nem bírta Pozsegát, mert az alapító oklevelet ősrégi és minden viszontagságtól megóvott levéltáraiban sem tudta megtalálni; s mert az ősi birtoklásra alapul a mai, ennél fogva a későbbi időkben sem bírhatta; s mint az előbb felhozott levelekből kitetszik, a néptényleg sohasem fogadta el őket. A Zágrárból küldött helynökök működése nem igazolja a püspökök jogát, mert ilyenek a régi időkben nem voltak s csak most, újabban mindössze kettőt küldtek oda. A Nikolics vizitációja nem lévén törvényes, nem bizonyít semmit, a bosnyák provinciális aláírása pedig erejét veszti a későbbi provinciálisok visszavonása következtében. Imbrissinovic, a másik vikárius, a rend gyűlésén a zágrábi püspök joghatóságának ügyében nyilatkozatra szólíttatván fel, bár szabadon szólhatott, azt felelte, hogy semmit sem tud a joghatóság igazolására felhozni s ezért akkor bocsánatot kért a vádlótól.

Az a körülmény, hogy a szentelt olajokat Zágrárból küldték, semmit sem igazol, mert ez, ha megtörtént is, csak a bosnyák püspök távollétében történhetett.

A római indulgenciális levelek sem érnek e részben, mert viszont a vádló egész kötetre való ilyen leveleket mutat hat fel, a melyek az ő állítását igazolják.

A vádlott nem bizonyítja, hogy Petretics zágrábi püspök előtt valamelyikük adományozta volna a pozsegai prépostságot, pedig Petretics kezdte először árnadni a bosnyák püspökök jogát. Ennél fogva a későbbi kinevezések nem voltak érvényesek, pör alatt álló ügyben történvén, tehát nem is bírnak bizonyító erővel.

A Pázmány-féle zsinat inkább a petitoriumot, mint a possessoriumot igazolja.

Az említett lelkészek levelei sem igazolnak semmit, mert

nem voltak megesketve, s ezeket akkor írták, a mikor Imbrissinovic után indulva, felmondták a bosnyák püspöknek az engedelmisséget. Ha élének, bizonyára követnék Imbrissinovic példáját, a megtérésben, a minthogy követték a lázadásban, annál inkább, mert többen jelen voltak a bosnyák püspök első főpásztori látogatása alkalmával, és az erről szóló jegyzőkönyvet alá is írták. Egyébként a felhozott fontosabb tanúkkal szemben kevés súlylyal bírnak.

Megdöntvén a vádlottnak az állításait, tisztázza magát a zágrábi püspöknek azon viszonzádja ellen, mely szerint ő, a bosnyák püspök, követett el foglalást a zágrábinak rovására és a maga igazabb jogának védelmére felhossa még a következőket:

Annak a bizonyítása, hogy a bosnyák püspökök a török uralmat megelőzőleg is bírták a kérdéses területeket, nem követelhető tőle, »kinek levéltárát tűz és az ellenség dúlta fel«, sőt éppen a zágrábinak volna kötelessége kétségtelenné tenni, hogy elődei »az alapítás címén és jogán« gyakorolták ott a joghatóságot, mert az ő levéltára ősrégi és sértetlen. Bosnyák részéről elegendő, ha bebizonyítja, hogy abban az időben, a mikor a zágrábiak megtámadták a jogát, ő bírta. Ezt pedig teljesen igazolja az 1658-iki két levél, a melyekből kitünik, hogy Petretics zágrábi püspök volt az első, a ki Velikét elfoglalta a bosnyák püspöktől, ez utóbbinak tehát régebbi joga volt. Nem áll meg vádlottnak a török uralom alatti időre vonatkozó az az állítása sem, hogy a bosnyák püspökök akik a török időben folyton gyakorolták azon a területen a joghatóságot, ezzel még nem szereztek jogot s a zágrábi püspök joga a gyakorlat következtében nem érvült el. Az elévülés ugyanis csak akkor nem áll be, ha az ellenség uralma miatt nincs bíró, a ki a sértett félnek igazságot szolgáltatson; ámde jelen esetben, mint a hivatolt 1658-iki két levél is igazolja, volt bíró, ennél fogva igenis beállott az elévülés a zágrábirra nézve, a bosnyák püspök birtoklása pedig jogos volt, a melyet Petretics támadott meg elsőnek, ő előtte pedig soha senki. A vádlottnak az a kifogása, hogy a bosnyák püspökök 300 éven át távol voltak a megyéjüktől, nem alapos, mert a mikor távol voltak, helynökeik útján kormányozták megyéjüket. Mara-

viestot nem lehet bitorlónak mondani, mert a király nevezte ki megyés püspökké. Az ő levele Petreticshez és a vádló két levele Borkovichhoz jogvételre, nem pedig joggyakorlatra vonatkozik. A felhozott 1658-iki leveleket jobbagyok és gyanús egyének írták alá. Nikolics kinevezését megdönti az ottani lelkészek 1697-iki levele, a melyben eskü alatt vallják, hogy ő soha sem gyakorolt fölöttük joghatóságot.

A propaganda 1654-iki határozata csak átírata annak, a melyet ő hozott fel s nem Zágrábot, de Belgrádot illetőleg ítélte hallgatásra a bosnyák püspököt. A zágrábinak arra a kifogására, hogy a tanúk sem megbízva, sem megesketve nem voltak, azt hozza fel, hogy ott nem voltak sem közjegyzők, sem egyéb hiteles és hivatalos egyének. Nem is volt más írástudó a papoknál, a kik éppen azért az írásbeli ügyeket, végrendeleteket stb. közmegegyezésből kiállítani szokták, a nélkül, hogy valaki ez ellen tiltakozott volna. Ő egyébként megeskette őket, és más, bármiféle eskü alatt sem mondtak s nem is vallhattak volna egyebet az igazságnál. S a mit állítanak, annál inkább méltó a hitelre, mert királyi, pápai kongregationális és hiteles levelek is megerősítik. Hiába tagadja vádlott a bosnyák püspökök temetkezésének a fontosságát, mert Pozsegának török kézre jutása után Matrovics püspök 40 évig székelte ott¹⁾ s egyházat is épített, a mit a törökök másnak, mint a törvényes főpásztornak aligha engedtek volna meg.

A verőczei és az unnamelléki egyházak jogának a bizonyítására felhozott érveire a vádlott nem felelt, sem a maga jogát nem bizonyította be. Ő a saját jogának támogatására felhossa még:

hogy titkára az ő megbízatása folytán ott apostoli látogatást tett, a mint azt az 1695-ben kelt jegyzőkönyv igazolja,²⁾ a melyet Imbrissinovicson és az eszéki jezsuitákon kívül valamennyi, szám szerint 28 oda való lelkész aláírt;

hogy a pozsegaiak egy 1698-ban kelt levelükben őt ismerték el főpásztornak.³⁾

¹⁾ Hiba lesz Matkovics helyett.

²⁾ Kiadta Ferm. i. m. 522. l.

³⁾ Megjelent u. o. 532. l.

A vádlottnak amaz érveire és adataira, melyeket a török uralom előtti joggyakorlat bizonyítására felhozott, ezeket feleli:

A felhozott királyi oklevelek nem szólnak az alapításról, már pedig a régi birtoklás jogossága csak az alapításból mutatható ki; ez okiratok csak a tizedszedési jogot bizonyítják, ez pedig csak járuléka a főkérdésnek, s nem áll meg, míhelyt a főkérdés megdől, mint itt, a hol a vádlott az alapítást régi levéltára daczára sem tudja igazolni.

A tizedszedési jogból csak a jus locationis vonható le, nem pedig a birtoklás joga, a mint hogy a pannonhalmi apát egész Veszprémmegye tizedét bírja, a nélkül, hogy az ottani egyházakat bírná.

Az oklevelek különben valószínűleg nem a vitás területekről szólnak, mert nem Szlavóniában fekszenek, a hogy az oklevelek mondják, hanem a Szláva mellékén (in Savia)¹⁾ vagy Alsó-Pannóniában, ezt pedig a Zágráb- és Varasd-megyéket magában foglaló tulajdonképeni vagy Dalmát-Szlavóniától Bonfin és Istvánfi szerint a Gorjenicza-hegy választja el. Vádló megengedi, hogy ebből a *szűkebb* értelemben vett Szlavóniából szedték a tizedet a zágrábi püspökök, de nem a *tágabb* értelemben vevendőből.²⁾ Hogy pedig itt a *szűkebb* Szlavónia értendő, világos abból, hogy a kérdéses terület lakói *más nyelvet* beszélnek,³⁾ mint a *szlavóniabeliek*, és nem állanak, mint ezek, a bán hatósága alatt, mert amaz oklevelek keltekor már a bosnyák püspök birtokában voltak, a ki Boszniából való kiűzetése után Djakovárott székelte, a mit Zsigmond királynak 1436-ban Marchiai Jakabhoz intézett levele kétségtelenné tesz; ott több vára volt, mi Ulászló III. decretumából kitünik; hadat vezetett a mohácsi csatába, ezt pedig nem gyűjtötte Boszniában, mert az akkor már a törökök kezében volt.

¹⁾ Száva-mellék, localis név mint a Nyírség.

²⁾ Ebből a geographiai vitázásból is kitünik, hogy mily általánoságban tágitották a *szlavan* elnevezést a szerint, a mint az érdeke kívánta s érvekkül a szószátyár Bonfinit s a később élt Istvánfiy idézék földrajzi kérdéseknél. A zágrábi püspöknek természetesen az érdeke kívánta, hogy a helyes locatiót elhallgassa.

³⁾ Pontos a kijelentés a délszláv nyelvjárások elkülönített határaitra nézve.

Tehát az említett levelek nem szólhatnak erről az Alsó-Pannóniáról, hanem csak a *báni* Szlavóniáról.

Hiába hivatkozik vádlott a császmái káptalan alapítására, mert az nem tartozik a dologra. A statutumban és a rogestumban nincs szó birtoklásról, amaz ismeretlen és soha nem hallott geeskei főesperességet pedig nem lehet a vitás területtel azonosítani. Sőt éppúgy, a mint bebizonyította a császmái káptalan alapítását, köteles a pozsegaiét is igazolni, a mit azonban eddig nem tett, legalább az a különfelezés keveset bizonyít.

A Djakovár közelében fekvő Zdenczi tizednek szedése nem függ össze az ügygel, mert ilyen nevű város a vitás területen sehol sincs; van egy Zdenczi terület Zágrábmegyében, a tulajdonképeni Szlavóniában de, erről senki sem tagadta, hogy tizede a zágrábi püspököt illeti. A Verőcze birtokára nézve felhozott okiratok szintén tizedről szólnak s ezért a mondottak ezekről is állanak. — Különben, úgy látszik, más Verőczét értenek, mert Lippát említik a közelében, a kérdéses Verőcze körül pedig ilyen nevű falu nincsen, és mert nem is Verőczének írják, hanem Verycze, majd Verovicze, Veroviticza, sőt Reviczének is.¹⁾

Bosznia régi királyai között nem fordul elő Miklós,²⁾ ez tehát későbbi Bosznia elvesztésénél, a melynek utolsó királya István; midőn ugyanis II. Mohamed 1464-ban Jajczát bevette, megszünt Bosznia.

Az Unna vidék jogát illető okiratok a tulajdonra vonatkoznak és kétségtelenül hamisítványok, mert Istvánfiból bizonyos, hogy Kosztajniczát és Dubiczát még 1480-ban is, tehát a Bevenyát István, Mikecz bán és a Zrinyiek levelei előtt a ródusi lovagok bírták, ők pedig a más tulajdonával nem rendelkezhettek, ha csak az író össze nem cserélte a neveket, a mi hasonlatosságuk folytán könnyen megeshetett, pl. a Zágráb mellett fekvő Sztubicsa helyett írt Dubiczát.

Sőt mennél több régi levelet hoz fel a vádlott, annál inkább köteles az alapítás tényét bebizonyítani, s mert a

¹⁾ Bizonyára Revistye, Varasd m.

²⁾ Erről persze Miklós püspök nem akar tudni.

fődolgot nem bizonyítja, a mellékes is gyanút kelt. Például szolgálhat erre nézve a pápai ispotályosok esete, a kik elvesztették a pörüket a veszprémi püspökkel szemben, mert nem tudták igazolni, hogy a Sz.-István kórházhoz tartozó jobbágyok az alapítás óta nekik fizették a tizedet. Ez oklevelek kiállítóinak, bár királyok lettek legyen is, noha a kiállítók többnyire bánok voltak, semmi közük sem volt az egyházi tizedhez, tehát nem is ajándékozhatták azt el.

Az ellenfél tehát nem bizonyította be, hogy a pör tárgyát képező területen valaha joghatóságot gyakorolt, annál kevésbbé azt, hogy birtokolta volna, főleg a régibb időben, ennél fogva a panaszos kéri, hogy a Száva Drávaközi megtámadott és az Unna melléki, jogtalanul elfoglalt egyházak a Verőczeivel együtt, melyeket ő és elődei a fenti adatok alapján emberemlékezet óta birtak, neki visszaadassanak, és ha nem is egyéb, de az oly hosszú birtoklás folytán beállott elévülés alapján neki ítéltesse, ellenkező esetben előre is tiltakozik.

A zágrábi is élvén a viszonzó válasz jogával, a fentiek ellenében felhozta, hogy a Zágrábból kiküldött helynökök mind, a kik illetékes püspököktől kapták ebbeli jogukat, mindenesetre törvényesek voltak; ezt a provinciális decretum nem dönti meg, mert a kiállítói túllépték hatáskörüket és előjárójuk akarata ellen állították ki, a mi abból is világos, hogy a rendfőnök megengedte a szerzeteseknek, hogy a helynökséget elfogadhasák a zágrábi püspöktől. Az Imbrissinovic ellen felhozott állítás, hogy t. i. a gyűlésen a bosnyák püspök joga ellen semmit sem tudott felhozni, erejét veszti, mert tagadás nem bizonyítás. Halálakor tett nyilatkozata egyetlen tanú előtt történt és ez az egy sem volt megeskerve.

A szentelt olajak küldésének a tényét nem lehet tagadni, akár távol volt a vádló, akár nem.

Az indulgenciális levelek nagyon sokat bizonyítanak, mert a nép általok a zágrábi püspök tudta nélkül önmagától vallotta be, hogy a zágrábi egyházmegyében lakik.

A zágrábi káptalan oklevelében bizonyítva van, hogy a zágrábi püspökök Petretics után is adományozták a pozsegai prépostságot.

A lelkészek és a pozsegai nép levelei, a melyekre ő

hivatkozott, mindaddig bizonyító erővel bírnak, míg az ellenfél be nem igazolja, hogy tényleg megtagadták neki az engedelmességet. Az ellenfél pozitív bizonyítékainak alaptalanságát már előbb kimutatta. A török uralom előtti birtoklást, mint felperes, ő tartozik bizonyítani. Elévülésről annál kevésbbé lehet szó, mennél bizonyosabb az, hogy oda a törökök idejében világi pap be nem juthatott.

A panaszos birtoklása már azért sem bír alappal, mert egyszer azt állítja hogy 22, másszor hogy 1658, és harmadszor hogy emberemlékezet óta birtokolta, a mi magában véve is mutatja, hogy e birtoklás nem volt zavartalan. Ennek folytán az elévülés sem lehet igaz, annál kevésbbé, mert a távollévő bosnyák püspökök részéről egyetlen helynököt sem említ fel. A pozsegaiak újabb levele nem érdemel hitelt, mert a nép nincs feljogosítva püspököt választani.

A nyelvkülönbség nem felel meg a valónak, mert hogy a két terület lakossága tolmács nélkül érintkezik, közismertű tény.¹⁾

Az ellenfélnek a tizedre vonatkozó okoskodása hamis, mert a tized az alapítással összeesik, annak részét teszi a tizedszedés joga ebből folyik s azt feltételezi, következőleg a birtoklás tagadhatatlan bizonyítékánál szolgál az egyháziaknál, a világiaknál csak szerződést tételez fel, mert ők a letelepedéskor kötött szerződésben kénytelenek gondoskodni tizedükről, a mely különben csak a püspököket illeti meg. A pannonhalmi apát esete nem bizonyíték, mert ő e tizedet királyi adomány útján bírja, a király pedig egyebütt elégitette ki a veszprémi püspököt.

A királyi oklevelek semmit sem tudnak Szlavónia megkülönböztetéséről s a történetfrók állításai nem döntő erőjűek; a kettős Szlavóniát bizonyító érvek különben sem felelnek meg a valóságnak, mert a nyelv, mint az imént láttuk, éppen ellenkezőleg egy és ugyanaz, a bán joghatósága pedig, a mely a törökök idejében három megyére szorult össze, rájuk is

¹⁾ A bosnyák püspök nyelvkülönbséget említő érve alatt szójárásbeli különbséget kell értenünk, s ez igaz is.

kiterjedt és ma is kiterjed.¹⁾ Hogy a panaszos elődeinek a Dráva-Száva közén Djakovár körül váraik voltak, szintén nem bizonyíték, »mert a világi javadalmak birtoklásának nem oka az egyházi joghatóság«, pusztá birtoklásból még nem következik lelki joghatóság, a minthogy sok püspöknek vannak más egyházmegyében fekvő birtokai. Dubicza sem cserélhető fel Stubiczával, mert amannak főesperese ma is tagja a káptalannak, stubiczai főesperes pedig nincs s nem is volt soha. Hogy Ujlaki Miklós, Lőrincz atya, bosnyák király volt, noha Bosznia török kézben volt, annyira ismeretes, hogy bővebb bizonyításra nem szorul. Az ellenfél tehát sem a birtoklást nem igazolta kellőleg, sem pedig nem mutatta ki arra való jogcímét, ő azonban sokkal fontosabb és nagyobb bizonyító erejű okirataiból mind a kettőt kellőleg igazolván, kéri magát az elfoglalás vádjától felmentetni, hogy a saját jogának a követelésére áttérhessen.

A bíróság az elsőfokú ítéletet a két fél érveinek hosszú mérlegelése és indokolása után helyben hagyta és a következő, 1761. év október 6-án kelt ítéletlevelében a zágrábi püspököt az elfoglalás vádjától teljesen felmentette.

A zágrábi püspök miután tisztázta magát a vád alól, viszont vádat emelt a bosnyák püspök ellen, hogy éppen ő és elődei foglaltak tőle, azért kéri e birtokoknak a zágrábi püspökségbe való újlagos bekebelezését.²⁾ A bíróság ebben is megerősítette az első ítéletet és szintén 1761. október 6-án kelt ítéletlevelében kimondotta »*proprietas diocesanam in controversiis locis domino episcopo Zagrabieni competere.*« Lápót király erre a pört egész terjedelmében átírta s így a zágrábi püspök joga királyi szentesítést nyert.³⁾

Miklós püspök már nem érte meg az ítéletet. Schwarz János András, az eszéki inspectoratus ellenőre, 1761. augusztus

¹⁾ Ez nem áll, a püspök nem vallja be a régi Szlavóniát s nem is állít igazat, mert a mai Szlavónia csak 1751-ben került — s akkor is a már horvátnak nevezett régi Szlavóniától különböző jogállásban — a bán alá.

²⁾ Az allegaták és érvelés csaknem ugyanaz mint előbb, mindössze is néhol megbővíti, másutt megvilágítja az előbb mondottakat.

³⁾ Fogalm. Bpest, O. L. kam. oszt. 63. éx nov. 1761.

17-én¹⁾ jelenti a kamarának, hogy 14-én éjjel, 11 óra tájban, valami száz rabló megtámadta az ágyában és öt hajdú szolgáljával együtt darabokra vagdalták. A rablók, mint a püspök provisorá, Szadeczki Imre mondja, 30 ezer forintot vittek el. A kamara augusztus 25-én átír az inspectornak,²⁾ hogy a székházat peesételje le, a püspök ingóságairól leltárat vegyen föl és a tetteseket nyomozza ki. Együttal átír a hadi tanácsnak, hogy az ottan garázdálkodó rablónépség kiirtására tegye meg a kellő intézkedéseket. Az augusztus 19-én felvett leltár³⁾ szerint a püspök hagyatékában csak 427 forintot sok gazdasági cikket, ellenben néhány egyházi szeren kívül semmiféle könyvet nem találtak. Úgy látszik tehát, Miklós püspök inkább a gazdaságot meg a péczt kedvelte, mint a tudományokat.⁴⁾ Ha való Szadeczki állítása, akkor a püspök igen jelentékeny összeget kuporgatott össze s bizonyára ez a körülmény költötte fel a rablók szomját, a kiknek ottani garázdálkodásáról Schwarz ezeket írja: »A parancsnakot, a ki egyedül ezt a hajdu-huszárbandát részeltette pártfogásában, nagy izgatottságba hozta ez az eset, a mely annál nagyobb aggodalomra ad okot, mert röviddel előbb két falut perzselték fel, pár nap előtt pedig két Belgrádból lóháton utazó törököt kenezoltak fel az úton.«

Visszatérve a püspöki határpörre, el kell ismernünk, hogy mindkét püspök körömszakadtáig védte a jogát, annyira, hogy okoskodásuk gyakran szörzálhasogató és kiesinyes.

¹⁾ Ez a kamara 1761. aug. 25-iki feleletéhez csatolva.

²⁾ Fogalm. Bécs, K. p. I.

³⁾ Eredeti u. a. felelethez csatolva.

⁴⁾ Mint jellemző dolgot érdemesnek tartom a megemlítésre azt, hogy 1672-ben a kamara az olvói francziskánusok segély iránti kérelmére vonatkozólag ezeket írta róla: »Cum nobis praeter communem famam de hoc negotio nihil certi constet et jam aliquot menses certo cuidam episcopo Plumbensi similes miserias tum temporis in aula exponenti 200 fl. ni fallimur assignatos esse recordemur, lique patres vero eundem eppum praescitam pecuniam indebite nulla desperatione coone habita sollicitasse et forsau in proprias usus insumpsisse asserant. — Fogalm. do. 1672. jan. 14. Bécs, K. p. I.

A bosnyák püspök méltán vetette ellenfelének a szemére régi és sértetlen levéltárát, mert ezzel a zágrábi püspök tényleg előnyben volt. Ma, a mikor immár ismerjük IV. Béla 1244-iki dotacionális levelét, megbírálhajjuk a vitát, s megmondhatjuk, melyiknek miben volt igaza. Az Unna melléki faluk: Dubicza, Kosztajnicza, Novi, Vodicsevo kezdettől fogva Zágráb vármegyéhez tartozván, a török uralom előtt nem voltak és nem is lehettek a bosnyák püspök birtokában. Ezeket a török hódítás ideje után, a kik oda világi papot be nem engedtek, a ferenczések vették gondozásuk alá, a nélkül, hogy az illetékes zágrábi püspököt csak meg is kérdezték volna. Az ő kebelükből kikérült püspökök tehát tényleg bitorolták a vitás terület fölötti joghatóságot.

Djakovár viszont az ő birtokuk volt, nem egyházi adományképen, hanem mint világi birtok.

IV. Béla adománylevelében kimondta ugyan, hogy az adományozott területen *et in spiritualibus* a püspök az úr. S a pápa — noha csak 100 évvel utóbb — megerősítette a levelet, következőképen hallgatólag legalább elismerte a spirituális joghatóságot.

Helyesen mondta ugyan a zágrábi püspök, hogy világi birtok nem ad lelki joghatóságot, de itt olyan példákkal állunk szemben, a melynek mását hazánk történetében nem találjuk.

FÜGGELÉK.

I.

A bosnyák püspökök névsora.¹⁾

1. Névtelen, ?—1203.

1195. máj. 3. electus bosnensis ecclesiae ad consecrandum venerat Ragusium. Kukuljević, Cod. dipl., II. 175.
 1203. János pápai követ jelenti Rómába, hogy Bosznia egyetlen püspöke meghalt s javasolja, hogy olaszt nevezzenek ki, még pedig 2-t, 3-t, mert a tartomány tíz, sőt több napi járó földre terjed. Theiner, Mon. Slav. mer., I. 19.

2. Névtelen, ?—1233.

1232. jún. írja a pápa, hogy a bosnyák püspök a tudományokban teljesen járatlan, az eretnekeket nyilvánosan pártfogolja stb. Wenzel, Cod. Arp., VI. 298—299. L. alább 98 l.

¹⁾ Négy ily névsor létezéséről van tudomásunk: 1. Farlatié, az Illyr. Sacrum IV. k., melyet Coletí megnövelt; 2. Lendvaynak az orsz. levéltárban őrzött Liber Dignitariorumbeli összeállítása; 3. Pray, Spec. hier. II. k.; 4. Gams. Series episcoporum, 368—369. Mi csak Prayt és Lendvayt használtuk. Prayból néhány, provizióra vonatkozó adatot vettünk át, Lendvay a két utolsó századra volt kútfontk. A dält betűkkel szedett évszámok nem a kinevezés és elhalálozás pontos, tényleges évszámát jelölik, hanem azt az első és utolsó évet, a melyben az illető püspök már előfordul vagy még említették. Az egyes püspököknél egyóbként csakis azoknak az okleveleknek adjuk rövid kivonatát, a melyek e két eseményre vonatkoznak.

1233. máj. 30. ugyanő írja Jakab követének, hogy az eretnokségbe esett bosnyák püspököt mozdítsa el.
 1234. októb. 17. ugyanő írja, hogy a bosnyák püspök »culpissuis exigentibus« eltávolítottatott. Mindakét oklevél Theiner, Mon. Hung. I. 113. és 130.

3. Freiburgi János, 1234—1238.

1234. febr. 19. aláírta IV. Béla eskülevelét. Theiner, M. Hung. I. 124.
 1235. szept. 20. a pápa kéri, hogy a püspökségéről ne köszönjön le. U. o. 137. l.
 1244. jan. 17. episcopo quondam Bosnensi, magistro ord. praedicatorum. U. o. 189. 2)

Irodalmilag is működött. Két műve ismeretes: Az egyik, a »Summa confessorum«, a bécsi udv. könyvt. XIV. száz. 2135. számú kódexében. Nyomtatásban megjelent először 1476., másodszer 1498-ban. V. ö. Hain, Rep. I. II. 419. Ugyancsak a bécsi udv. k. 4142. sz. XV. száz. kódexében megvan a német fordítása is, a Bertholdo Teutonico. Ez a német fordítás a XV. században II kiadást ért. Hain, u. o. 419—422. Azonfelül megvan francia fordításban is, a mely 1486-ban jelent meg nyomtatásban.

A másik egy krónika, u. a. könyvtár 289. sz. kod. 1. l. Cronica minor (1268-ig) Author Johannes Teutonicus ex Friburgo oriundus eppus Bosoniensis, generalis sui ordinis quartus. Nihil dubito hujus opusculi auctorem fuisse, írta rá valaki XVI. száz. írással. Colophonja, Completus est iste liber per manus Johannis. 1—71. lev.

4. Pousa, 1238. ápril. 26—1268.

1238. ápril. 26. írja a pápa a kánok püspökének, hogy Pousa dömés atyát bosnyák püspökké szentelje fel. U. o. 162.

2) Az 1244-ben néhainak említett püspök csak János lehet, a ki leköszönése után tényleg domokos-rendfőnök — sor szerint a 4-ik — volt. Utódjára, Pousára, ez nem vonatkozhatik, mert az 1238—1268 közt élt.

- 1268-ban még előfordul. Knauz, Mon. eccl. Strig. 560.

5. Roland, 1272—1291.?

1272. mart. 21. már előfordul. Knauz, i. m. 595.
 1300. quondam episcopus. Wenzel, Cod. Arp. X. 392.

6. Szentmagócsi Elekfia Tamás, 1291—1301.?

1291. Thomas dei gratia ep. Bozn., frater Michaelis palatini de generatione Scentemaguch. Cod. patr., VI. 374.
 1293. szept. 29. Thomas et frater eius carnalis Demetrius filii Elek de genere Scentemaguch. Wenzel, C. Arp. V. 84
 1310. Thomas ep. Bozn. bonae memoriae. Anjoukori O., I. 212

7. Miklós, 1301.

1301. szept. 25. venerabilis pater Nicolaus episc. Bozn. Székely O., I. 31.

8. Gergely, 1308—1314. jan. 23.

1308. jún. 24. részt vett a budai zsinaton. Kerchelich, Hist. eccl. Zagr., 70.
 1314. jan. 23. a pápa »fratri Gregorio ord. Herem. S. Aug. olim episcopo Bosnensi seu de Diaco« megengedi, hogy püspökségéről lemondhasson. Theiner, Mon. Hung., I. 445.

9. Guiscard, 1314. jan. 23.

1314. jan. 23. a pápa Guiscard troyesi püspököt bosnyák püspökké nevezi ki. Reg. Clem., V. 10., 192.
 1317. jan. 22. meghalt. Rigault A., Le procès Guichard évêque de Troyes, 1308—1313. Páris, 1896.

10. Benedek, váezi püspök.

1317. júl. 3. L. alább.

11. Péter, 1317. júl. 3—1334.

1317. júl. 3. a pápa Pétert a bosnyák máris a djakovári egyház püspökévé teszi, a mely »Guczardo« leköszönése után

egyideig Beudek väczi püspök gondjaira volt bízva. Theiner, Mon. Hung., I. 458.

1317. szept. 23. teszi az obligatiót. Vat. lev., Obl., vol. 6. f. 8^b.
 1332. nov. 11. még előfordul. Zalam. O., I. 270.
 1334. jún. 2. vacat. Anjoukori O., III. 79. Pray, Spec. Hier. II. 430. azt mondja, hogy Lőrincz bosnyák kanonokkal Avignonba utazott s ott el is halt.
 1336. jún. 8. bonae memoriae. Theiner, Mon. Hung., I. 608.

12. Névtelen,¹⁾ 1335-ben.

1336. jan. 8. a pápa felpanaszolja Róbert Károlynak, hogy »post mortem Petrin possessionem episcopatus Bosnensis quendam laicum pro suo lubitu« helyezett be. Theiner, i. h. I. 296.
 1336. okt. 10. vacat. Anjoukori O., III. 268.

13. Lórándfia Lőrincz, 1336—1347.

1336. jan. 8. idézett levelében kéri a pápa Róbert Károlyt, hogy »Laurentio Lorandi canonico Bosnensi in episcopum canonicè electo impedimenta apposita removeat.«
 1336. decz. 9. a pápa Lórándfia Lőrincz bosnyák püspököt megerősíti. Theiner, u. o. I. 609.
 1336. decz. 11. in hospitio dni card. S. Praxedis obligatiót tesz. Vatik. lev. Obl., vol. 6. fol. 151^b.
 1336. decz. 19. a pápa betölti a kanonokságot is, a melyet Lőrincz birt. Theiner, u. o. I. 611.
 1341. jan. 29. Leukus Bosnensis episcopus. Cod. patr., I. 183.
 1344. jún. 13. személyesen járt Avignonban. Theiner, i. h. I. 670.
 1347. die IX. Sept. »Laurentius episc. Bosn. per procuratorem suum in Romana curia Johannem Angeli visitavit limina.« Vat. lev., Obl. vol., 17. fol. 116^b.

14. Boniohannes, 1348. jún.—1349. elejéig.

1348. jún. 24. »Bona Johannis electus Bosnensis« obligatiót tett. Vat. lev., Obl. vol. 22. fol. 43.

¹⁾ E helyütt meg kell jegyeznünk, hogy háromféle bosnyák püspököt kell megkülönböztetnünk: 1. *electus et confirmatus*; 2. csak *electus* vagy *denominatus*, ezek dült betűkkel vannak szedve; 3. csak *confirmatus*, illetőleg *creatus*, ezek frakturral vannak szedve.

1349. jan. 28. a pápa a fermioi székre áthelyezett Boniohannes helyett Peregrint nevezi ki. L. alább.

15. Szászországi Peregrin, 1349. jan. 28—1356.

1349. jan. 28. a pápa a fermioi székre áthelyezett Boniohannes helyébe fr. Peregrin de Saxonia nevezi ki bosnyák püspökké. Theiner, Mon. Hung. I. 768.
 1349. die 4. April. »fr. Peregrinus electus Bosnensis in provincia Colocensi recognovit pro suo com. serv. et per Johannem ejus praedecessorem promisso et non soluto fl. 200.« Vat. lev., Obl. vol. 22. fol. 82^a.

16. Péter, 1356. febr. 28—1376. elejéig.

1356. febr. 29. a pápa az elhalt Peregrin helyébe Péter bosnyák olvasó kanonokot nevezi ki püspökké. Theiner, Mon. Slav. mer., I. 233.
 1375. okt. 31. a pápa Péter bosnyák püspök kérelmére megerősíti IV. Béla adományát. Theiner, i. h. I. 296.

17. Domokos, 1376. jan. 23—1382.

1376. jan. 23. a pápa Domokos zárai érseket a bosnyák püspöki székre helyezi át. Theiner, i. h. I. 304.
 1376. febr. 13. ugyanő meghagyja az esztergomi érseknek és a csanádi püspöknek, hogy Domokos lúség esküjét átvegyék. Theiner, Mon. Hung., II. 158.
 1383. jan. 1. a pápa meghagyja Gentilis Cosmato prépostnak, hogy azt a 12 ezer forintot, a melyet Domokos a királynak kölcsön adott, végrendeletében pedig a pápai kamarának hagyományozott, köretelje be. Theiner, Mon. Slav. mer., I. 337.

18. György, 1383. elejétől—1388.

1383. mart. 27. előfordul, Károlyi Okl., I. 401.
 1387. aug. 1. szintén, Cod. patr., V. 179. Említik 1397. M. Vat., IV. 37.

19. Liszkói Pálfia János, 1388—1407. végén.

1388. nov. már előfordul. Cod. patr., V. 182.

1390. Bebek Imre országbíró Bachyai István örökösait: János bosnyák püspököt és fivereit, Istvánt, Andrást, Mihályt és Miklóst, lizkói Pálnak, a nevezett Bachyai István nagybátyjának a fiait megidézeti. Zichy Ok., IV. 420.
1407. máj. 12. előfordul. Cod. patr., IV. 253.
1409. ápr. 22. széküresedés. Zalam. O., II. 365.
1410. mart. 21. szintén. Bpest, O. L., D. O. 9366.
20. De Benedictis, Szántói Benedek, 1410—1427. júl. 23.
1410. júl. 7. kelt pápai bullában választott bosnyák püspököknek czímeztek. A Dat. reg. után Fraknoi, M. k. k. jog., 509.
1410. aug. 13. »provisio ecclesiae Bosn. de persona dni Benedicti de Benedictis.« Római konziszt. jegyzék. Praynál i. m. II. 432.
1410. okt. 13. kelt bullában a pápa bosnyák püspökké nevezi ki, megemlítvén, hogy a bosnyák káptalan tagjai »per eorum patentes litteras supplicarunt« érte. A Dat. reg. után Fraknoi, i. h.
1425. említetik. Cod. patr., V. 222.
1426. aug. 8. üresedés. Fejér, X. VI. 814.
21. Kusali Jaks Dénes, 1427. ápril. 11, ápril. 23.
1427. ápril. 11. kelt bullában a pápa Dionisium de Pálócz de Radsal váradí kanonokot bosnyák püspökké nevezi. Dat. reg. után Fraknoi, i. m. 510. Pray, i. m. II. 433.
1427. ápril. 30. Miklós fia Antal váradí kanonok Dénes electi Bosnensis prokurátora obligátiót tesz. Állami lev. Rómban. Obl., vol. 3. fol. 181^b.
1427. júl. 23. áthelyezik a váradí székre. Fraknoi, i. m. 510.
1427. szept. 3. a váradí prépost Dénes electi Varadiensis nevében tesz obl. Római állam lev. Obl., vol. 3. fol. 198. V. ő. Pray, i. m. II. 180.
1427. júl. 23—1428. márcz. 15. széküresedés.

22. De Bezza (!) József, 1428. márcz. 15—?

1428. mart. 15. »provisum est ecclesiae Boznensis vacanti per translationem de persona dni Josephi de Bezza Strigon.

- diec.« Pray, i. m. II. 433. Épígy Fraknoi, i. h., a ki lévai plébánosnak mondja. Talán ezt olvasta Pray Bozzá-nak.
1428. mart. 29. Sebestyén zágrábi o. m. newnai plébános »nomine Joseph electi Bosnensis« obl. tesz. Római államlev., Obl., vol. 3. fol. 217^a.
1428. (?) mart. 12. ugyanő »termino nondum elapso« tényleg befizetett a com. servitiumból 30 aranyat és egy minuta ser. fejében 7 aranyat. U. o. vol. 4. fol. 267^b.

23. Szekcsői Hercegy Ráfáel, 1450.

- Lendvay szerint 1444. ápril 18. electus est. Pray (i. h.) szerint 1444-ben postulatus.
1450. aug. 31. kelt pápai bulla említi, hogy káptalani választás útján jutott a püspöki székbe. De pápai megerősítésért nem folyamodott. Vatik. reg. után Fraknoi, i. m. 510.
1450. aug. 31. kelt pápai bullában kalocsai érsekké nevezetik ki. A Dat. reg. után Fraknoi, u. o.
1450. decz. 16. Zelancz Mátyás bácsi kanonok mint kalocsai érsekért tesz obl. Római államlev., Obl., vol. 5. fol. 110^a.
1452. nov. 27. bullában, Gathali Fülöp kinevezésekor azt mondja a pápa, hogy a szék József (22) halálával üresedett meg. L. alább.

24. Mihály, 1451.

1451. márcz. 17. a pápa ezt a 22 éves ifjút nevezte ki bosnyák püspökké, de utóbb elejtette. Fraknoi, u. o.

25. Gathali Fülöp, 1452. nov. 27—1457.

1452. nov. 27. a pápa Gathali Fülöp egri prépostot nevezi ki bosnyák püspökké. Fraknoi, u. o.
1452. decz. 18. Márton bosnyák kanonok nomine Philippi de Gathal electi Bosnensis tesz obl. Római államlev., Obl., vol. 5. fol. II. 157^b.

26. (Tarkói) Pál, 1457—1464.

1457. jún. 21. Wielandt Gáspár nomine Pauli electi Bosnensis tesz oblig. U. o. vol. 6. fol. 61.

1464. júl. 3. székiüresedés. Cod. Patr., I. 365.

27. Lővei Benedek, 1466. nov. 5—1484.

1466. nov. 17. Imre bácsi kanonok okt. 14. kelt prokor. levél alapján a nov. 5. bullában megerősített Benedek nevében obl. tesz. Római államlev., Obl., vol. 7. fol. 65^a.

1468. okt. 5. Benedicto electo et confirmato episc. Bosn. Cod. patr., IV. 424.

1484. máj. 16. még előfordul. Turul, 1888. évf. 158. l.

28. Várdai Mátyás.

Lendvay szerint 1486. jan. 5—1488.

Farletí-Coletí és Pray is említik 1486-ban.

29. Nagy-Lucsei István.

Lendvay szerint 1489. júl. 24—1490.

1489. már előfordul. Cod. patr., V. 371.

Pray szerint 1490-ben a szerémi püspöki székre helyezték át.

30. (Kothros-i) Lukács, 1491 elejétől—1494. nov. 5.

Lendvay szerint 1490. júl. 5. óta volt bosnyák püspök.

1491. febr. 23. Amerinoi Jakab nomine Lucae electi Bosn. in Vugaria tesz. obl. Római áll. lev., Obl., vol. 8. fol. 77^b.

1494. május 15. Bacskai Miklós mislyei prépost a Romae apud S. Petrum nonis Nov. a. 2. kelt bullával a bosnyákról a esanádi székre áthelyezett Lukács püspök nevében tesz. obl. U. o. vol. 9. fol. 75.

31. Segesvári Polnár Gábor, 1494—1502.

1494. júl. 4. a VII. id. Apr. a. 2. kelt bullával megerősített Polnár Gábor püspök maga tesz. obl. U. o. vol. 9. fol. 82^a. V. ö. Fabritius, Urkundenbuch., 113.

1497-ben megáldja a csehorsz. kuttenbergi olasz udvar erkély kápolnáját. Arch. Ért., 1871. 151. l.

Pray szerint kolosmonostori apátból lett püspökké s

1502-ben a szerémi püspökségre helyezték át.¹⁾ L. alább is.

32. Gibárti Keserű Mihály, 1502—1524.

1502. máj. 30. »provisum de persona Michaelis Chesulli (!) ecclesiae Bosn. vacanti per translationem Gabrielis ad Sirmiensem.« A Vat. lvtárból Pray, i. m. 437.

1505. okt. 3. Michaelis Kessereo electo et confirmato ep. Bosnensi. Suppl. An. Scep., II. 317.

1512. Michael ep. Bosn. secretarius regiae mattis. Cod. patr. V. 498.

1518. júl. 11. Lajos király kéri a pápát, hogy a királyi udvarban titkárként működő Mihály bosnyák püspök mellé nevezze ki Benedek bácsi olvasókanonokot suffragán (!) püspöknek. Theiner, M. Slav. mer., I. 568.

Pray szerint, i. m. 436. 1524-ből még sajátkezű iratok maradtak utána.

33. Palisnai György, 1525—1526.

Lendvay és Farl-Col. jegyzékében is előfordul 1525. alatt. Pray idézi a királyi könyvet 1527-ről, a hol azonban Gregorius van említve. Állítólag a mohácsi csatában esett el.

Királyi adminisztrátor:

1529. jun. 3. Krusic Péter, klisszai várnagyot Ferdinand administrator proventuum eppatus Bosnensis írja. Bécs. Staatsarchiv, Hung. fasc. 1529. Jun.

Gentilis Bernát, 1533.

1533. márcz. 10. a pápa Bernardo Gentili electo Bosnensi megengedi, hogy bármely kath. püspök felszentelhesse. Theiner, Mon. Slav. mer., I. 620.

János.

1544. aug. 8. a pápa »providit ecclesiae Bosn. in partibus infidelium« János erdélyi főesperes személyében. Fraknói, i. m. 329. l.

¹⁾ V. ö. Archiv für Sieh. Landeskunde. N. F. XXIV. I. Duldner: Gabriel Polnar, Bischof von Bosnien, 347—372.

Tompa György.

Lendvay szerint 1547—1556.

Matković Antal, 1573—1588.

1573. aug. 26. tartott titkos konzisztóriumban a pápa kinevezte. *Fermendžin*, *Acta Bosn.*, 311.

1581. jún. 11. egy a pápához intézett levelet így ír alá: *Antonius de Mathecis episcopus Bosnae Argentinae*. *Ferm.* u. o. 316. 319.,

Baličević Ferencz, 1588—1615.

Lendvay szerint 1588. nov. 14. óta. V. ö. IV. sz. mell.

1615. május 2. jegyzékében említi az államtitkár, hogy meghalt. *Fraknói*, i. m. 330.

Ujlaki Ferencz, 1597—1605.

Igy Lendvay. *Fraknói* szerint Rudolf 1600. nevezte volna ki. 1600. márcz. 17. Ujlaki Lajos bosnyák püspök és királyi tanácsos a zalavári és kapornoki apátságokat kapja. *Ered. fogalm.* Bécs, közös pénzügymin. lvtár., Hung.

Ergely Ferencz, 1604. nov. 21.—1604. nov. 21.

Rudolf Ujlaki Lajosnak a veszprémi székre történt áthelyezésével megüresült bosnyák püspökségre Ergely Ferencz zágrábi nagyprépostot nevezi ki.¹⁾ A kinevezési okirat *ered. fog.* Bécs, K. p. l. Hung.

1607. jan. 22. pápai megerősítésért folyamodott. *Fraknói*, u. o. 330.

1607. júl. 30. tartott konzisztóriumban meg is kapta a megerősítést. U. o.

1608-án Lendvay szerint áttették a pécsi székre.

¹⁾ Az öreg Ergely már 1603-ban Mátyáshoz fordult és kérte, hogy akár a tinini, akár a bosnyák püspökségre nevezze ki őt. *Ered. lev.* u. o. dátum nélkül. 1604. ápril 10-én ajánlja a kalocsai érsek. *Ered. u. o.*

Telegdi János, 1608—1612., 1631.

Lendvay szerint 1608. decz. 6. óta.

1609. nov. 28. mint *electo Bosn.* a pápa kiváltságot ad neki. *Fermendžin*, i. m. 341—2.

1610. jan. 28. megerősíti. *Fraknói*, u. o.

1612. váradi püspökké nevezte.

Balásfi Tamás, 1612—1621. okt. 11.

1612-ben nevezte ki Mátyás. *Fraknói*, u. o.

1613. aug.-tól mondja Lendvay.

1621. okt. 11-ben Lendvay szerint a pécsi püspökségre helyezték át.

Senyei István, 1621—1623. május 5.

Lendvay szerint 1621. okt. 11-én nevezték ki és 1623. május 5. a váci székre helyezték át.

Deáki László, 1623. május 7—1623. augusztusig.

Lendvay szerint 1623. május 7-én nevezte ki a király, de már augusztusban meghalt.

Posgai János.

Lendvay szerint 1623. szept. 15-től 1631. márcziusig.

Fraknói szerint, i. m. 331. csak 1628-ban nevezték volna ki.

Pápai adminisztrátorok:

Bojegai Antal, 1615—1625. scardonai püspök. *Fraknói*, i. m. *Juković Tamás*, 1625. okt. 25.—1633. jún. 17. scardonai püspök *Fermendžin*, i. m. 375. és 412.

Lučić Jeromos, 1633—1643. drivastei püspök. U. o. 413. és 441.

Az év elején ő maga folyamodik Rudolffhoz. *Ered. foly. dátum nélkül* u. o. Mátyás május 10-én Lépeessel együtt terjeszti fel Rudolffnak, őt a bosnyák, Lépest a tinini püspöki székre.

Marnavić János Tomkó, 1631. nov. 10—1637 elejéig.

1631. márcz. 5. Pázmány ajánlja a királynak, hogy nevezze ki bosnyák püspökké. Fraknoi, i. m.
 1631. júl. 15. a király kinevezi. U. o.
 1631. nov. 10. a pápa megerősíti »providit ecclesiae Bosuensi juris Ungarici, a cuius vacatione dies plures fuerunt ad eandem per reges Ungariae nominati, non tamen a Sede Ap. confirmati, in persona R. D. Joannis Tomki Marnavitii presbyteris Sebenicensis, a rege Ungariae nominati.« A Propaganda fidei lev. után Fosco A. Gius. Vita di G. T. Marnavić. Sebenico, 1890. 33. és 38.
 1637. febr. vagy márcz. meghalt. U. o. 48.

Marnavić Tamás, 1637—1645.

1637. jún. 26. írja: noi fra Tomaso M. vescovo eletto di Samandria et amministratore di Bosna. Fermendžin, i. m. 425.
 1639. okt. 3. a pápa megerősíti: »providit ecclesiae Bosnensi vacanti per obitum Joannis Tomci de persona fr. Thomae Marnavitii, a ser. caesare, uti *rege Ungariae* nominati.« A Propaganda lev. után Fosco, i. m. 39. s egyuttal a sebenicói püspöki levéltárban levő másolatról közli a megerősítő bulla bevezető sorait.
 1645. márcz. 4. Boncarpi Jakab jelenti Rómába a halálát. Fermendžin, i. m. 457.

Maravić Marián, 1646—1661.

1646. szept. 4. Ferdinánd kéri a tőle kinevezett Maravić M. megerősítését. Fermendžin, i. m. 462.
 1646. szept. 4. III. Ferdinánd Maravić Mariánt, bosna-argentinai provinciális, a Mernyavesich Tamás halálával megüresedett bosnyák püspöki székre kinevezi. Smičklas, Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije, 5. l.
 1647. júl. 24. a pápa megerősíti. Fer. i. m. II. 463.
 1660. szept. 16. és 28. Dobrojević püspöki helynök és a szerzetesek jelentik Rómába, hogy Marián püspök szept. 14. elhunyt. U. o. 498.

Benlić Máté, 1661—1669.

1661. jan. 29. Lipót király Benlić M. kinevezett bosnyák püspök megerősítését kéri. U. o. 499.
 1661. júl. 8. Benlić maga is Rómába fordul a megerősítéséért. U. o. 503.

Plumbensis (olovoi) Miklós,¹⁾

1669. okt. 4. Lipót Pl. Miklós püspöknek kiadatni rendeli elődjének Maravić Mariánnak a hátralékos követelését. Ered. fog. Bécs, Kpül. Hung.
 1701. aug. 17. jelenti Schwarz eszéki ellenőr, hogy Pl. Miklós püspököt djakovári székházában aug. 14. éjjel 11 óraker a rablók összevagdalták. Eredeti, Bécs, Kpül. Hung.

- Csernkovich Péter, 1702. szept. 25—1703. febr. 20. kinevezése, Lib. reg. vol. 26. pag. 222.
 Zajezdai Patacsics György, 1703. márcz. 29—1716. jan. 21. kinevezése, u. o. vol. 26. pag. 279.
 Laki Bakics Péter, 1716. ápril. 24—1749. júl.
 Tanszy Ferencz, 1740. aug. 5—1751. júl. 30.
 Chiolka-i Chiolnich József, 1751. júl. 30—1773. febr. 17.
 Kerticza Ferencz, 1773. márcz. 22—1805. máj. 31. 1805. máj. 31—1806. jún. 16. üresedésben volt.
 Mandics Antal, 1806. jún. 17—1815. jan. 11.
 Raffay Károly, 1816. jan. 12—1830. jan. 10.
 Szutsics Pál, 1830. jún. 14—1834. ápr. 13.
 Kukovics József, 1834. júl. 17—1849. ápr. 18.
 Stroszmayer József, 1849. nov. 19-től.

¹⁾ Jelenez Philadelphus »Jura specialia quoad beneficia parochialia provinciae Bosnensium et custodiae Herzegov. Franciscanorum deducta et vindicata.« Djakovár, 1883. megjelent művének 38. l. Ogramić-nak nevezi. A Miklóssal egyidejűleg őt Ogramić Ferencz provinciális »a Po-segae-nak írja magát. Ferm., i. m. 498. etc.

II.

1232. jún. 5. Spoleto.

IX. Gergely pápa az erétnökséggel vádolt bosnyák püspök ügyében vizsgálatot rendel.

Gregorius eppus servus servorum dei venerabilibus fratribus . . . archieppo Colocensi et . . . eppo Zagrabienſi et dilecto filio . . . praeposito S. Laurentii Colocensis diocesis salutem et apostolicam benedictionem. Graves et enormes venerabilis fratris nostri . . . eppi de Bozna excessus et maculas, quae nuper sunt nostro apostolatui reserata, non potuimus obaudire, ne ipsius culpas nostras efficere videamur fiatque anima nostra pro ejus anima tamquam ipsum in suis iniquitatibus foveamus. Idem enim, sicut accepimus, imperfectum suum minime recognoscens, utpote litteralis expertus scientiae ac haereticorum publicus defensor, per quemdam manifestum haereticum simoniae vitio mediante se in episcopum procuravit assumi. Et quia quae malo sunt inchoata principio vix bono exitu potiuntur, ipse, qui vineae domini Sabaoth deberet cultor utilis inveniri et subditis suis proficere verbo pariter et exemplo, nullum in ecclesia sua celebrat divinum officium, nec ministrat ecclesiasticum sacramentum adeoque factus esse dicitur ab ecclesiasticis officiis alienus, quod baptismi formae penitus est ignarus, nec mirum, quod-sicut asseritur — cum haereticis in quadam villa moretur et fratrem eius carnalem manifestum haeresiarcham, quem deberet ab initio ad viam rectitudinis revocare, idem, ut ei possit illud propheticum adaptari: sicut populus sic sacerdos, — in suo errore foveat dampnabiliter et defendat. Quia igitur haec non debent relinqui aliquatenus indiscussa, utpote deo et hominibus odiosa volentes descendere et videre, utrum praemissa dictus eppus impleverit actione, discretioni Vrae per apostolica scripta mandamus, quatenus inquirentes super his et aliis diligenter, veritatem, quae inveneritis, fideliter redigatis in scriptum et sub vestris sigillis ad nostram praesentiam destinatis, ut ex vestra relatione sufficienter instructi procedamus exinde, prout secundum deum viderimus procedendum, praefixo ei termino competenti,

quo nostro se conspectui representet pro meritis recepturus. Quodsi non omnes his exequendis potueritis interesse, duo vestrum nihilominus exequantur.

Datum Spoleti nonis Junii pont. n. a. VI°.

(A pannonhalmi főapátsági levélben levő eredetiről közölte Wenzel, Cod. Arp., VI. 298—299.)

III.

1244. júl. 20.

VI. Béla a bosnyák püspökség régi és adomány-birtokait megerősíti.

Bela dei gracia Ungarie, Dalmacie, Crovacie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie Cumanieque rex omnibus Christi fidelibus salutem in vero salutari. Officii nostri debitum exequimur et dignitatis fastigia sublimamussi, fidei orthodoxe propogacioni et ampliacioni opem damus et operam efficaciter prestamus, ubi ecclesias regali munificentia dotamus et libertatibus decoramus. Proinde ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod nos attendentes in Bozna hereticorum perfidiam admodum invaluisse seu populasse (*sic*!), ita quod pauci invenirentur in partibus illis vere fidei zelatores vel cultores, quasdam possessiones in comitatu de Valko Dyacon scilicet et Bleznam,!) in subsidium ecclesie Boznensis cum omnibus pertinentiis suis, silvis, pascuis, piscinis, aquis, ac aliis utilitatibus sub metis et terminis infrascriptis damus, conferimus, et ex certa sciencia donamus perpetuo et irrevocabiliter possidendas venerabili patri episcopo Boznensi et ecclesie Boznensi, pio remedio anime nostre et regis Columani ducis tocius Slavonie, karissimi fratris nostri, ratificamus nichilominus et approbamus donacionem factam de consensu nostro per predictum regem Columanum karissimum fratrem nostrum de possessionibus prelibatis, cuius tempore et quamdiu idem debitum carnis exolvit, et nostris temporibus semper ipsa ecclesia et episcopus tenuit et possedit pacifice et quiete, possessiones supradictas. Adiciamus, eciam quod nullus banus

!) Felőtte contractio jele.

vel comes de Vulko, aut quicumque alius aliquam iurisdictionem possit exercere in terris supradictis, sed solus dumtaxat episcopus vel officialis suus omnes causas tam criminales quam civiles indicabit, et sine debito terminabit, volentes ut in spiritualibus et temporalibus in dictis possessionibus solus episcopus plenum et merum dominium habeat et obtineat, decimas de omnibus marturinas et collectas, que Ban Elyssi vocantur, et omnes alias collectas quocumque nomine censeantur, que per regnum nostrum fieri contingeret, non nisi episcopo dabunt et persolvent, et episcopus in sua convertet utilitate (*sic!*), prout sibi videbitur expedire. Quarum terrarum mete hoc ordine distinguntur, prima incipit a fluvio Zaua, ubi oritur fluvius Boyg, et progreditur versus aquilonem in silvis per loca Zuibnic, Guiloatech, Elenoagreda vocata per metas terreas et arboreas usque ad fossata, qui dicitur Boaraida, et a parte orientali est terra ecclesie, a parte vero occidentali est commentanea terra Tolys cum fratribus et cognatis generationis Borich Bani Tunnicha vocata, et a villa Braida ascendit ad verticem montis, et ibi deserit terram Tolys antedictam et vertitur ad orientem, et a parte meridionali est eadem terra ecclesie, a parte vero septentrionali est commentanea terra comitis Martini et Jacobi cum filiis suis nomine Nheuna, et procedit dividendo montem per metas terreas usque ad quandam arborem fagum cruce et meta signatam, et ibi descendit de monte versus aquilonem per quasdam ruinas terre, et venit ad puteum, et transit rivulum et ascendit montem, et procedit in monte usque ad locum ubi dividitur mons, et ibi assumit aliam partem montis eiusdem et tendit ad orientem, in vertice dividendo montem per metas terreas et arboreas antiquas et novas iuxta illas erectas, et venit ad aquam Bresnicha, et ibi reliquit terram Neunam et transit aquam, et intrat Stelcham dividendo eam, a parte dextera est terra ecclesie, a sinistra vero est eorundem Martini et Jacobi antedictorum per silvas et nemora metis terreis et arboreis distincta usque ad aquam Cazimla, et ibi dimittit terram Martini et Jacobi supradictorum, et ibi separatur a Blezna, et transit aquam, et a parte dextera est predium eiusdem ecclesie nomine Dyacou, a parte sinistra

assumit sibi commentaneam terram Adrani cum filiis suis et procedit in valle per metas ad quandam pirum cruce et meta vallatam, et intrat aliam vallem a capite fontis, et descendit per fontem, et tangit terram de Gora et venit ad fluvium Ilseam, ubi est terra Thome fratris Phylippi prepositi cum fratribus suis, et per illam descendit ad aliam Ilseam, per quam ascenditur usque ad locum ubi reliquit terram predicti Thome, et vertitur ad orientem in planicie iuxta terram Mohor per metas terreas ad quasdam arboreas tylic cruce et metis signatas, et ibi separatur a terra Mohor, et procedit iuxta terram Sebe per metas terreas et arboreas ad quandam arborem kercum, ubi est crux et meta terrea, et ibi dimittit terram Sebe et procedit iuxta terram Lubus, et venit ad quandam rivulum, ubi est arbor kercus cruce et meta terrea signata et transit rivulum et venit ad magnam viam, et cito dimittit viam et transit nemus ad sinistram manum et tendit in planicie ad quosdam pinus versus orientem per metas antiquas terreas et arboreas bane bani, et iuxta illas ecclesie novas metas erectas usque ad duas pinus cruce signatas et metis vallatas in introitu vallis, et intrat fluvium et ascendit per fluvium usque ad locum, ubi oritur fluvius, et est ibi arbor populus cruce signata et meta terrea, et vertitur ad aquilonem usque ad locum ubi est antiqua et nova iuxta eam terrea meta erecta, et ibi relinquit terram Lubus et progreditur iuxta terram cruciferum Nogfolu vocatam versus orientem ad locum ubi est meta terrea, et ibi vertitur ad meridiem in planicie per metas terreas et arboreas usque ad terram Kaymoz, ubi est quidam fluvius et meta terrea, et transit iuxta terram Kaymoz, et adiungitur iterum ad terram dictorum cruciferorum et procedit in valle, ac exit de valle versus orientem per metas terreas ascendendo et descendendo, intrando et exeundo vicissim versus aquilonem et meridiem per terreas metas usque ad vallem sitam iuxta predium nomine Urvati eorundem cruciferorum, abhinc exit de valle ad orientem ad quasdam populus, et sunt ibi mete terre, et parvo spacio terre peracto vertitur ad meridiem et intra silvam magnam per metas arboreas usque ad aquam Byz, ubi intrat fluvius Cladamch quam cum transit a parte orientali est commentanea terra

Johanche filii Balhar, et progreditur iuxta predictum fluvium Cladamch parvo spacio terre, quo relicto divertit ad orientem et intrat viam, que vulgo dicitur Uburbot, est ibi communitanea terra castrensis nomine Černa, et procedit in silva ad quandam pinum cruce signatam, exhinc tendit ad duas kercus crucesignatas, et est ibi meta terrea, abhinc dirigitur per planiciem per metas terreas, et extenditur usque ad Zauam et est ibi quedam salix cruce signata, que vulgo dicitur Urbicha, et meta terrea, et ibi intrat Zauam et per Zauam ascendit usque ad metam priorem, ubi oritur Byg et totus fluvius Zaua, quamdiu currit per terram suam, est episcopi et ecclesie antedictae, et ibi terminatur. Item confirmamus ex certa sciencia et approbamus, et ex novo conferimus ecclesie Boznensi et episcopo possessiones in Vozora, quas Nyurzlaus banus de Bozna propter diversas iniurias et dampna data eidem ecclesie dedit, tradidit et perpetuo assignavit de nostra voluntate, connivencia et consensu, volentes expresse, quod episcopus et capitulum decimas in Vozora, in Sou, in Olfeld et in aliis supis more aliarum ecclesiarum de Hungaria sine distinctione personarum de omnibus suis habeant et percipiant, populos eciam episcopatus et capituli sui super omnibus causis non nisi episcopus, vel officialis suus, aut capitulum iudicabit, a iurisdictione keneziorum vel boanorum et iudicio omnino et per omnia eximentes. Marturinas insuper, vel aliam collectam quocumque nomine appelletur, que in partibus illis fieri contingeret, episcopus et capitulum de populis suis integraliter percipiant, et in totum in omnibus provinciis vel banatibus supradictis, cuius terre mete taliter distinguntur prima meta incipit ubi fluvius Tolycha intrat Zauam, et ascendit per Tolycham usque ad locum ubi intrat Zuham Tolycham et per Zuam Tolycham, tendit in planicie et intrat iterum in fluentem Tolycham, et per illam ascendit usque ad pedem montis ubi oritur, deinde vadit ad alium fontem Modricha vocatum, et in illo descendit usque ad locum ubi Modricha cadit in Boznam, et per Boznam descendit usque ad Zauam, per Zauam usque ad metam primam, et ibi terminatur. Ceterum idem Naurzlaus banus cum fratribus suis et baronibus confessi sunt, et recognoverunt possessiones infrascriptas

ad ius et proprietatem ecclesie Boznensis pertinere; quarum nomina sunt hec: in supra Urhbozna Burdo cum omnibus suis pertinenciis, ubi ipsa ecclesia Cathedralis sancti Petri est fundata, item Bulino, item Knešepole, item Vrudehy ubi est ecclesia sancti Stephani prothomartiris, item in supra Neretua Bulino, item in supra Lepenicha Rocil, ubi est ecclesia sancti Michaelis, item in supra Vidgossa Lubinchi apud ecclesiam beate Virginis, item in Mel apud ecclesiam Cosme et Damiani, item in supra Losoua apud tres ecclesias, item in supra Wzeopla apud ecclesiam beati Johannis, item in supra Bored Belmapola, item in comitatu Berez Pracha Byscupina vocata. Ad hec precepimus omnibus heredibus nostris sub interminacione divini iudicii et paterne benedictionis predictas donaciones ad tam pium opus factas perpetuo et irrevocabiliter observari. In cuius rei memoriam, et perpetuam firmitatem presentes concessimus litteras duplici sigilli nostri munimine reboratas.

Datum anno domini Millesimo ducentesimo quadragesimoquarto, XIII. Kal. Augusti, regni autem nostri anno nono. (Theiner, Monum. Slav. merid., I. 298.) — Ujból egyeztette Fraknoi Vilmos.

IV.

*In partibus infidelium
Bossina et provinciis ad.*

Baličević Ferencz püspök memoriáléja.

Relatione di Fra Francesco di Stefano, Bosnense, osservante di San Francisco, vescovo di Bosna Argentina intorno la visita del suo vescovato nel regno della Bosna et provinciis adiacenti sotto il Dominio del Turco.

Bmo Padre.¹⁾

L'anno 1588. nel pontificato di Sixto Papa V. di fe. me. sopra ogni mio merito fui premosso al Vescovato di Bosna, proposto à quello dall' Illmo et Rmo Sigre Card. di Sta Severina Protettore dell' Oriente; mentre io mi trovavo Ministro in quel Regno del mio ordine di frati osservanti di S. Fran-

¹⁾ F. 271 r°.

cesco. Et doppo esser stato consecrato in Ragguggi da Mons. Archivescovo Alvaro, mi partii per la mia residenza, la quale clessi appresso la chiesa di S. Spirito in Huognizza, conforme al decreto delle bolle della mia proviggione, per il quale mi si ordinava, che io dovessi eleggere un loco certo per residervi. Non havendo i miei predecessori potuto farlo, per il continuo travaglio datogli da Turchi.

Doppo essendomi fermato, nella mia Diocese, per ispatio di circa tre anni attesi con quello zelo et vigilanza, che potei alla mia cura pastorale. Et nel pontificato della fe. me. di Papa Inocentio IX. venni à visitar i Smi limini, et abacciare i piedi di Sua Sta et diede relatione della mia chiesa, et indi con buona licentia et non la Sta benedictione di Sua Beatitudine ritornai alla mia residenza per proseguire et continuare la cura dell'animo del mio gregge.

Hora essendo venuto à Bnoi piedi di V. Sta per prestarle la debbita obediencia per conseguir il thesoro di questo Smo Giubileo, et anco per visitar di nuovo i limini di Sti Apostoli, con ogni humiltà et debita riverenza vengo a darle raggaglio della mia chiesa, et di quanto ho esseguito come visitator Apostolico deputato di V. Sta nel detto Regno di Bosna, et Provincie addiacenti sotto il dominio Turchesco, per un suo Breve dato nel primo anno del suo felicissimo Pontificato, et ricevuto da me, mentre che mi trovavo nella Provinzia Possegga.

Il Regno di Bosna, detto¹⁾ Mysia, è grande et confina da levante con Macedonia, da Ponente con Carintia et Stiria, da mezzo di con il Mar Adriatico, da Tramontana con il Mar Pontico. Il suo clima è temperatissimo et saluberrimo, il terreno fertile di coppiose minere di ferro, piombo, stagno, Rame, argento et oro. La gente è alta, bella, ingeniosa, robusta et bellicosa. Il paese è abbondante di tutte quelle cose spettanti al vitto, et diporto humano: è bagnata da molti navigabili fiumi, e ornata di molti piscosi laghi, distinta di una vaga et amena varietà di fonti, colli, valli, pianni, et boschi rasembranti più dell'artificioso, che del salvaggio. Produce frutti

¹⁾ F. 271 v°.

et animale d'ogni sorte in abondanza, l'huomini sonno humani et inclinati molto alla hospitalità, facendo à garra per albergare i viandanti, provvedendo ad essi et a loro cavalli di vitto, et d'ogni possibile comodo, senza minimo pagamento, et è gran meraviglia, che mai si interpunga l'uso dell'hospitalità, con tutto che quelle¹⁾ Provincie sieno essuaste et rovinate dalla Tiranide Turchesca, et esserciti loro, che di continuo su erano et passando per esse le desertano.

Tra Sava e Drava fiumi principali di Bosna, vi è una Provincia di Posega, nella quale diedi principio alla visita, et primieramente visitai Posega borgo, nel qual vi è la Chiesa di Sto Spirito, et il suo curato è F. Michele di osservanti, Questo Borgo, otto mesi sono, è stato saccheggiato et abbrugiato da Imperiali. Sotto questa cura sono 5m. anime del rito chatolico, tra il borgo et ville vicine, trovai la Chiesa mediocrementemente provvista di calici, paramenti sacerdotali pertinenti al culto divino. Vi cantai più volte la messa, predicai con molto concorso et molta consolatione spirituale di quel popolo. Ordinai 4. preti. Uno d'essi mandai per mio Vicario in Temisvar, l'altro per curato di Novipazar. Crismai da 600 anime, nel Borgo detto erano 2m. case Turchesce et una torre alla ripa del fiume custodita da 50. Turchi et pochi pezzi d'Artellaria.

Visitai poi il Borgo di Vellica 8 miglia lontano da Posega, nel quale et nelle ville²⁾ vicine sono 300 case del rito latino et anime 1000. Il resto è habitato da Turchi, la sua chiesa è di S. Augustino, con il monasterio della mia religione, habitato da 5. Frati sacerdoti, et un chierico, et un converso. Trovai la chiesa, et la sacristia per il culto Divino, ben proviste. Crismai 400. anime, levai la superstitione per la quale non pigliavano le ceneri il primo di quadragesima reputando, che tal cerimonia causasse il divortio tra maritati.

Visitai anco il Borgo Nasice lontano da Vellica 20. Miglia et una giornata dal dominio Austriaco. Nel Borgo, et ville vicine sono 400. case di latini, et 1000 anime, trovai il mono-

¹⁾ Kiszakadt.

²⁾ F. 272 r°.

sterio et la chiesa di S. Antonio intiere di mura, ma senza tetti, l'anno del 93 li feci in parte coprire et habitare da 4. Frati sacerdoti et un converso per cura di quell'anime. Comprai travì et legnami per coprirli del tutto, havendone provveduto al bisogno della sacrestia. Chiamai tutti i Preti et Frati curati dalle ville vicine, che furon 12 et l'essortai, et diedi ordini per la cura dell'anime. Crismai più di 300 anime, lasciai tutti consolati. Il Turco 3 anni sono, che scacciati i Frati, introdusse in quello i suoi soldati, sotto pretesto, che li Frati albergassero le spie imperiali, et tenessero per essi contro Turchi. I Christiani di quel Borgo vanno alla messa, et à ricevere i ssmi sacramenti alla villa più vicina Motiena, qual visitai con l'altre di Cutina, Radin potoch, Bucac, Jelsevo, Cusminice et Muhacevo et inesse crismai più di 300 anime, et per mancamento di sacerdoti, ad ogni villa non ho potuto provederli del curato, che comodamente dall'oblazioni, et elemosine di quelle, si sostentariano. Tre anni sono, tre preti de li fugirno in Transilvania, per le persecutioni Turchesche. Il curato di Radin potoch, prete Matheo, favorito da Turchi, non mi rende obbedienza, et io per non incorrer nella loro persecutione, non ho saputo trovar modo¹⁾ per redderlo alla obediencia. Nella villa Cumenice trovai, che Prete Gioanne curato haveva dato delle bastonate ad un suo servitore, per che l'haveva scoperto alli Turchi, dalli quali s'era nascosto; et perchè poi per caggion delle bastonate, collui se ne morì, dechirai il curato irregolari et suspeso. Ma perchè priega per l'assolutione, e stante il gran bisogno di curati, si supplica per la sua assolutione. Il curato di Muhacevo homicida et concubinario tenuto in protezione da Turchi, non mi rende obediencia, et non trovo via di remediare.

Visitai in oltra il monasterio et la chiesa di S. Augustino nel Borgo Voehino, lontano da Nasice 5. giornati, sopra la ripa del Danubio, dove trovai 6 Frati et un converso, nel quale Borgo et nelle ville vicine sono 300 case di chatolici et anime 1200. Crismai più di 200, et fatte le solite funzioni vescovali, lasciai ben servita la chiesa da quelli frati.

¹⁾ F. 272. v^o.

Quattro anni adietro fù scoperto da Turchi un frate, che nascondeva in Monasterio li christiani schiavi dandogli modo difuggir à lor paesi, et decapitato fù per traverso impalato i frati disciacciati, s'impatronirno i Turchi del Monasterio chiesa et robba.

Passato il fiume Sava arrivai in sei giornate nel Borgo Modruzza sopra il fiume Bosna, dove trovai 4 frati in una casa per non haver ne monasterio ne chiesa nel borgo, et per esser la chiesa di S. Elia fori del borgo lontano più dun miglio e scoperta. I ministri Tarcheschi non mi permisero poterla coprire, Nel borgo et nelle ville vicine sono di chatolici 500 case, anime 2m. Crismai in 4 volte, che furon più di 1000. In questo borgo finisce la provincia di Posega, et incomincia un altra Provincia, anco essa detta col nome del Regno Bosna.

Da Modruzza in duo giornati arrivai alle Salline superiori et al monasterio ez chiesa dell'Assumptione della gloriosissima V. Ma, da 15 frati e ben servita, 10 sacerdoti, 3 chierici, 2 conversi. Nelle ville vicine sono di 400 case, anime 1600. Crismai più di 400. Di tutti l'ordini ho tenuto ordinatione.

I ladri all' hora¹⁾ spogliorno il monasterio, et la chiesa, ma presto fù resarcita del tutto per il gran concorso che ad essa si fa per i miraculi, che di continuo si fanò essendo guariti infermi, stropiati, spiritati, non solo christiani, ma etiamdio schismatici et Turchi. Nella festa dell'Assumptione vi è un grandissimo concorso.

Le Salline inferiori dua miglia lontano dalli superiori visitai col monasterio et chiesa sua di S. Pietro, officiata da 8 frati, 4 sacerdoti, duo chierica et duo conversi. Nel Borgo e ville vicine sono case di chatolici 200, anime 1000. Crismai più di 300.

Dal monasterio di S. Pietro in dua giornate arrivai alla terra Argentina di 100 case catoliche et anime 400 col monasterio et chiesa di B. V. M. ben servita da sei frati, 4 sacerdoti, un chierico, et un converso. Crismai più di 150.

¹⁾ E. 273. r^o.

Le ville vicine sono per il più habitate da scismatici et da Turchi.

Lontano d'Argentina 20 miglia sopra il fiume Drava in colle è la città Zuonich, cinta di bono et bel muro, seddia del sangiacò, habitata da 300 case turchenze. Nelle ville vicine non vi è alcuna casa chatolica, ma ben più di scismatici che de Turchi.

Da Argentina in dua giornate passando per alcune ville habitate da scismatici et Turchi, è per cio in esse non m'ariscando di firmare, affrettai il passo, et arrivai al Borgo Piombo et al Monasterio et chiesa dell'Assumptione di B. V. M. servita assai bene da 15 frati, 3 sacerdoti, 5 chierici et duo conversi, la sacristia è comoda, l'immagine della B. V. Ma è depinta (come si dice) da S. Luca, et ha fatto et fa tutta via gran miracoli non solo con christiani, ma etiamdio con istessi Turchi, sanando muti, sordi, zoppi, cilchi et ogni sorte d'infermita, onde per occasione di tanti miracoli, molti di Turchi abbracciano secretamente la santa fede. Questa chiesa è molto frequentata tutto l'anno, especialmente la festa dell'Assumptione si fa li la maggior fiera del Regno. Nel Borgo ¹⁾ e ville vicine sono 100 case di catholici et anime 2400. Crismai in più volte 2m.

Da Piombo in una giornata arrivai al borgo Curiabani che vol dir inostrano sedia Reale, dove hoggi di si vedono i vestigii della Città Regale, nella cui resideva il Re di Bosna. Nel Borgo et ville vicine sono più di 1000 case di catholici e 4m, anime. Vi è il monasterio et chiesa di San Gioan Battista ben servita da 15 frati, 10 sacerdoti, 3 chierici, et duo conversi. La sacristia ben fornita et il monasterio ben tenuto. Crismai più di 300. Consecrai l'altar maggiore d'essa chiesa.

Da Curiabani à Visochi mia patria 12 miglia lontano arrivai, hoggi di borgo, anticamente città assai bella, per quanto le sue reliquie dimostrano. In esso et ville vicine sono 800 case di catholici, e più di 3m. anime, il monasterio con la chiesa di S. Nicolo è detta la cappella del Rè, è bella,

¹⁾ F. 273. v^o.

benche non molto grande, ma ben servita da 10 frati, 6 sacerdoti, 2 chierici et 2 conversi, la sacristia è ben fornita di molti calici et paramenti, il monasterio per antiquita ancorche minazzi ruina, non mi permessero resarcirlo. Crismai in più volte più di 300.

Lontano da questo Borgo dua giornate sopra la ripa Sava, è il castello Gradischi bello e forte, munito di mura e poca artellarrìa, et di 300 case tutte turchesche: perche, per esser nelle frontiere di Zagabria, non permettono habitarvi alcun christiano.

Da Visochi per strada di 12. miglia, andai al Borgo Cresevo, et visitai il monasterio et la chiesa di S. Catarina servita da 13 frati 10. sacerdoti, 2 chierici, et un converso, la sacristia et il monasterio è comodo. In Borgo et ville vicine trovai 500 case di chatolici, et anime 2m. Crismai più di 300 Consecrai 93 Altari portatili, fatti à spese mie, et distributi per la diocese.

Da Cresevo dua giornate verso il fiume Nerenta et il Mar Adriatico vi è una gran Provincia di Heregovina, ò Ducato di S. Sabba di molte ville habitate più da Giagnizzari et scismatici che catholici, delli quali alcuni più vicine al monasterio sono ¹⁾ di 400 case di catholici et di anime 1600. Il lor curato è un frate mandatoli dal monasterio di S. Catarina. Non mi son arrisicato per caggione di gran pericoli avisstarla tutta, non dimeno molti di quelle ho cresimato in Cresevo.

Et de li andai in una giornata à Saraglio, borgo di 20m et più case Turchesce et 200 catholici, anime 1000. Et altro tanto di scismatici. Il curato di catholici è un frate solo, che habita in una stanza, et tiene solo una cappella con la sacristia fornita di cose necessarie. Cresmai nella cappella più di 200 persone.

Da Saraglio in una giornata arrivai in Huognizza, borgo della mia residenza, il cui monasterio et chiesa di S. Spirito è ben servita da 15 frati, 10 sacerdoti, 3 chierici et 2 conversi. La sacristia è ben fornita, nel borgo et terre et ville

¹⁾ F. 274. r^o.

vicine della cura dell'istesso Monasterio sono di catholici più di 3m. case, anime 12m.

Appresso questo monasterio vi è la terra Bagnaluca, con il suo castello, residentia del Bassa di Bosna, vicino à Petuina d' Austriaci, in Crovatia à dua giornate.

In sudetto monasterio ho tenuto ordinatione generale, più volte di maggiori et minori ordini, et in più volte visitando le ville circumvicine. Cresmai più di 3m.

Da Huognizza andai in una giornata à Rama Villa et al Monasterio et chiesa di S. Pietro, ufficita da 10 frati, sei sacerdoti, tre chierici et un converso. Il monasterio è fabricato di ligname, la chiesa et sacristia di pietra, vi sono pochi paramenti. In detta villa et vicine vi sono di catholici 300 case, anime 1200. Cresmai in più volte 600. Vicino al monasterio, vi è il castello Hliuno, lontano da Clissa una sol giornata.

Da Rama verso il mar Adriatico à tre giornate, vi sono tre monasterii, et chiese con molte ville, appresso il Mare, habitate più da christiani che da Turchi, cioè il monasterio, et chiesa di S. Maria di Zastrue, doi miglia lontano dalle ville¹⁾ di Zastrue, dove stano 12 frati, 8 sacerdoti, dua chierici et dua conversi. Il monasterio et chiesa di S. Maria di Macarscha, vicina alle ville d'Imota, dove stanno 7 sacerdoti, 3 chierici et dua conversi, et il monasterio, et chiesa di S. Maria di Visovac, vicina alle ville di Petropoglie, lontane da Sibenico 7 miglia, dove stanno 7 sacerdoti, un chierico, et un converso. Nel monasterio et chiesa di Zastrug son stato solamente una volta, et consecrai la detta chiesa col cimiterio, et per la persecutione fattami da Turchi l'anno 83, havendo inteso che io volevo andar à Roma, mi pigliorno i cavalli, et tutta la robba, et à pena scampai dalle mani loro. Similmente l'anno passato volendo andare in detti monasterii, mi fù protestato delli habitanti. La persecutione che io potevo patire, perciò non ho potuto personalmente visitare l'altre dua chiese et cure, alle quali poi mandai pervisitare Fra Stefano predicatore, con le mie lettere.

¹⁾ F. 274. vº.

Nelli Monasterii chiese, et lochi, che ho potuto visitare, una, dua et più volte ho detta et cantata la Sta messa, et dove ho havuto la comodita, l'ho cantata solennemente da Vescovo et data la benedictione al populo nelle festi principali, con la solita indulgenza, ho sermoneggiato et predicato in lingua slava tutte le feste, et li giorni feriali della quaresma due volte la settimana, et nelli tempi debito, dove ho trovato persone sufficienti et idonee, non ho mancato, dopo il debito esame ordinarli, et tra Preti et frati, per mancamento di soggetti, in tutto il mio tempo ho ordinato sacerdoti 45 et altri tanti diaconi, subdiaconi et chierici. In tutto il Regno di Bosna, erano ultimamente 15 monasterii di frati osservanti di S.¹⁾ Francesco, et al presente restano solamente 13. Perche i dua sono stati tolti da Turchi per la persecutione et calunnia fattali in questa ultima guerra d'Ungeria. Vivono al presente in questi 13 monasterii sacerdoti 107, chierici 25 et conversi 17, che in tutto fanno frati 149 osservanti di S. Francesco glorioso. Ne in tutto il regno di Bosna, si trova altra religione, che di S. Francesco, ne prete, ne chierico secolare, eccetto in Possega, dove sono insino 12 preti. In questi 13 monasterii si tiene dall'istezzi frati la schola, et s'insegna leggere et scrivere, et un poco di grammatica et la doctrina christiana in latino et in lingua slava, et li Parochiani, là insegnano in tutte le parochie, la mattina, dopoi la messa tutte le feste, et l'altri giorni quando possono.

Nelle nostre chiese et monasterii non si può tener il Santissimo sacramento dell'Eucaristia nel tabernaculo, perche alli Turchi et massime à quelli, che vengono d'oltri paesi non si può tenere ne chiesa ne convento, ne cella, ne stanza alcuna serrata, et rompono le porte, quando non se l'apreno, et alle volte ci tolgono li calici delle mani, mentre che diciamo la santa messa, et ci è bisogno tenere sempre la guardia et pagarla molto bene.

All' infermi si porta la comunione, detta la messa.

Gl'ogli santti non li ho possuto consecrare, per non

²⁾ F. 275. rº.

havere havuto il numero di sacerdoti, et diaconi in un monasterio, et per non lassare abandonata la cura dell'anime, la settimana santta nelle parochie lontane; ma li ho havuto sempre ogn'anno dalli Vescovi vicini et fattili conservare in ogni chiesa dal Parochiano in sacristia.

Ne meno si possono¹⁾ tenere li fonti del batesimo in chiesa, perche sarebbono rotti dalli Turchi, et alle volte ci hanno orinato dentro per dispreggio. Ma si conserva l'acqua benedetta in un vaso nella sacristia, et con quella si battezza in chiesa sopra un bacile, et poi si butta in sacrario.

Delle reliquie di sancti, vi sono alcuni fragmenti, nell' istessi monasterii ben ornate, et custodite nella sacristia, quali si mostrano nelle feste solemni dell'anno.

Per quel poco, che ho possuto notare, essendomi stato necessario comparire sempre da semplice frate et camminare di luogo in luogo più di notte che di giorno, havendo ricevuto da Turchi delle bastonate et delle ferite, et anco per la paura che mi conveniva havere, accioli ministri del Turco non facessero per mia causa alli christiani abitanti alcuna persecutione come sogliono, stante la guerra di Ungaria nelli confini e massime doppo la presa di Clissa et di Possega, che per tal cagione tengono al presente maggior guardia in tutte le frontiere. è stanno in grandissima gelosia e perciò non ho possuto penetrare nell'altri luoghi del mio Vescovato, sono di christiani latini quelli sudetti luoghi visitati da me, più di diecimilia case, e più di 40m. anime et altre tante, e forse più di Rasciani del rito Greco, e tutti insieme habitano confusamente con li Turchi, li quali nelle ville sono meno di numero delli christiani, ma nelle città et castelli sono assai più. Vivono li poveri christiani della Bosna da 120 anni in quà, sotto la tirannide grandissima del Turcho, et non solo pagano ogn'anno il tributo, chiamato Tebos, che è di cinque zecchini per ciaschun mascho da cinque anni in sù, et il tributo¹⁾ Chessim di due zecchini per il stesso mascho, con il tributo Glautrina che è di mezzo ducato, ma anchora pagano il tributo Travarina che è d'un giulio per testa di tutti gl'animali piccoli; et il

¹⁾ F. 275. vº.

tributo detto Giovasia, che è quando more un christiano, espo di famiglia, mascho, o femina, per l'inventario, che fanno delle robbe d'esso morto, ne pigliano la metà di tutta la robba tanto stabile, quanto mobile, oltre quella che robbano nel far l'inventario. E per poter distruggere più li beni di christiani, danno alli pupilli, che non hanno parenti stretti, per tutori, li proprii Turchi. Pagano anco il tributo, ò vero pena detta Martuina, che è quando si cometto homicidio, tutti i christiani vicini al luogo dove si trova il cadavere, pagano quattro cento tollari, quali cadono al Cadi-Vajvoda, et alli parenti del ammazzato. Similmente ogni cosa povera et mendica che sia pagar il tributo Bonach una et due volte l'anno, qual tributo è stato imposto di nuovo, per la guerra presente de l'Ungheria, cioè un rubbio di grano, et uno d'orso, et uno di avena, un castrato, sei libre di mele, sei di butiro, et un ducato per ogn'anno la settima et ottava parte, è per non andare alla guerra per guastatori ò soldati contra christiani bisogna redimer se stessi, dando tanto per testa à discretion di essi Turchi, e pagano chi 15, chi 20, et chi più zecchini.

E quello che è molto peggiore et intollerabile, ogni tre ò quattro anni, quando da un luogo et quando da un altro et quando da tutto il Regno di Bosna, tassano li borghi, ville et terre à tanti per luogo à modo loro, et ogni volta ne pigliano li 300, li 500, e li mille giovanetti di dieci e dodici anni insino alli 25 se non sono maritati, che perciò molti si maritano avanti il tempo per liberassi da questa maledictione; nel tempo della quale, quando li ministri del Turcho vengono à fare questa essigenza, li poveri christiani della Bosna stanno in tanta tribulatione, che non si puo vedere, ne credere maggiore, per che oltre le lagrime et gridi di parenti, e fanno fuggire li loro figlioli altrove, et li Vecchi christiani della villa sono astretti a componerso per denari per quello che possono: ne mai si partano li ministri del Turcho, se non pigliano il numero da loro tassato in tutto, ò nella maggior

¹⁾ F. 276. rº.

parte, et il resto in denaro à modo loro. La quale tiranide tanto eccede quella empia, et in humana di Faraone, quanto è più aspra et accerba, poiche in quella li figlioli di Israel a pena nati finivano la vita, ne erano alli affitti e sconsolati parenti altra pena che un dolore momentaneo. Ma in questa si aggiungono tante miserie et calamità insieme, che nessuno è bastante sentire l'accerbo e spietato dolore di qui miseri Padri et Matri li quali doppo haver fatte tante fatiche in allevare li proprii figli, havendoli nutriti con tanti sudori e tenti, quando pensano che li debbano suvenire et essere sostegno delle loro miserie et vecchiezze, à viva forza li vedono spiciare dalle viscere loro à perturbarè la quiete christiana, et incrudelirsi poi, e siano contra il sangue paterno, à soffocare la navicella di S. Pietro, et à far di maniera che la redentione del Salvatore del mondo, sia per loro et per altri vana e persa.

Sanno non dimeno tutti li Bosnesi che l'ultimo loro Re Tomaso morse in guerra contra il Turco, tradito da suo nipote, et che la Regina Catarina sua moglie, lasso in deposito tutt' il bene che ha possuto estrarere in Ragusa alli signori Ragusei, per la speranza che haveva ricuperare il suo regno, et che venne in Roma et ricorso all'aiuto della sede Apostolica, alla quale fece poi donatione del Regno e finalmente morse in Roma, et fu sepolita in Ara Celi, havendo dotato l'Hospitale della *) sua natione Slavona, di molti beni stabili, comprati da lei prima che morasse, e che perciò siano di ragione vassalli della sede Apostolica è di V. Stà e per questo sono vissuti, e vivono sempre con ferma speranza di vedere la loro libertà, e pregano continuamente sua D. Mtà che per mano di V. Beatitudine in questo suo felicissimo Pontificato siano liberati da tanta tirannide e da sì lunga servitù ed io con itutti loro bascio li santissimi Piedi di V. Santità et humilissimamente supplico buona e presta speditione delle cose contenute nel mio memoriale, e priego per la felice e lunga vita di V. Beatitudine. Quam Deus conservet. Amen.

(Arch. Vat. Borgh. III. 124d. 270—279. 1.)

*) *Más kézzel és tintával*: Seque a 8. 279. F. 279. r^o.

V.

Szécheni György primás két levele Weelen budai inspektorhoz.

1.

Illustrissime Dne.

Hac hora accipio litteras et Vienna et Neoburgo, ubi imperator est. Cum stupore audiunt Vm. Dm. Im. colligere velle decimas archieppi Strigoniensis, quae nunquam a Turcis occupatae sunt. Desistat igitur. Quod si non, extrema tentabo et contra Vm. Dm. et contra homines ipsius quocunque inveni-
nero. In reliquo eandem diu benevalere desidero.

Posonii, 21. Aug. a. 1689.

Illmae Dnis Vrae

servus addimus

Georgius Szécheni m. p.
arch. Strig.

Saját kezével: Relinquat me V. D. I. non erit bonus finis.

Hátlapján: Illmo dno Joanni Stephano a Verlain S. c. reg. mattis. exc. cam. aul. consiliario et bon. Budensium inspectori etc. Dno amicobsermo Budae.

(Eredeti egy ív papíron. Bécs, kpül. Weelen 1689. szept. elején kelt levele-
léhez F. alatt mellékelve.)

2.

Illustrissime Dne.

Hac hora scribit d. comes Brondaisz exc. cam. aul. substitutus praeses, quod demandatum sit Vrae Dni Illae supersedeat a nostris decimis. Imo scribit et hoc mihi, si non fecerit cito cito notificem illi.

Scribit expresse, quod decretum suae mattis sonat tantum de illis locis, quae a Turcis recuperatae sunt, prout Ujvarinum, Strigonium, ubi certe bonae decimae sunt; scribit denique de illis locis, in quibus tempore Turcarum decimae a clero non fuerunt collectae.

At verò archieppi Strigoniensis decimae semper fuerunt collectae. Itaque relinquit Dne, *alias certe non fiet res sine*

sanguinis effusione et habebit quod agat Vra Do contra quam quidquid potero non intermittam agere tam coram Sua matte, quam aliis ordinibus. Quam in reliqua bene valere desidero.

Datum Posonii, 23. mensis Aug. a. 1689.

Dnis Vrae Illae

benevolus

Georgius Szécheni m. p.
achieppus Strigon.

A félv külső összehajtott részén: Tota calamitas nostra de te mi Domine Fili inde venit, quod asseveris preda agere, unde et ditatus es. Sed quae praeparasti, eujus erunt? Ego certe et plures mecum non intermittemus agere contra te et adverte, quod Viennae quoque habituri simus socios.

Quid vis? quia etiamsi Suae mattis fuerint in posterum quoque quae colligimus, adhuc melius est, ut mei decinatores colligant, quia tui — manebunt ibi etiam post pascha — qui ridicule prout praedatores decimant, ubi deberent decem accipere, quinque accipiunt, imo nihil, sed pecuniam extorquent a miseris subditis. Haec omnia venient in lucem et plura alia.

Háttapján: Illo Dno Joanni Stephano a Verlain s. e. r. mattis exc. cam. aul. consiliario ac bon. Budens. inspectori Dno Amico nobis obsermo Budae Cito (4-szer) Citissime.

Hozzá mellékelve egy darabka papíron az érsek saját kezével:

Christianum hominem nunquam vidí, qui praedas magis captaret, quam tu. Et quidem si in te constiterit, clerum certo certius ruinabis. Corrues mi domine fili, non subsistes, corrues. Si scires, quae faba eudatur contra te ex omnibus partibus tam Viennae quam in Hungaria, non tam placide dormire. Ah! Caesar mandat! Non est verum. Et nos scimus tenorem mandati caesaris. Nunquam fuit tempus, quando in usu illarum decimarum non fuissenus, quas tu in praedam pro te exigis. Comaromiensis, Strigoniensis, Nitriensis, Barsiensis, Hontensis, Neogradiensis, comitatus nunquam adhuc fuerunt a Turcis subjugati, nunquam decimae ablati.

(Eredeti egy félíven. U. o.)

VI.

Ogramié Miklós püspök élelmezésének a kimutatása 1691. jún. 19—1692. febr. 29.

	irt.	den.
Régi követelése volt	104	47 ³ / ₄
Neki és 5 szolgájának naponként 2 ¹ / ₂ pozs. pint bor = 19 vödör és 4 pinttel, a mit egészen megkapott.		
Kenyér helyett havonként 1 ¹ / ₂ köb. búzát = 12 ³ / ₄ köből.		
5 szolgája naponként 5 adag gabona-kenyere = 1275 adaggal.		
Kaptak belőle	10-et,	
marad	1265	adag.

Hetenként 20 font sertés-, 10 font borjúhúst = 1092³/₄ fonttal vagy pénzben, 2 fontot 5 denárjával számítva

Hetenként 2 libát = 75, darabját 16 den. számítva

Hetenként 3 kacsát = 109, darabját 10 den. számítva

Hetenként 4 tyúkot = 144, darabját 8 den. számítva

Hetenként 3 font vaját = 109 font, fontját 12 den. számítva

Havonként 1 pint eczetet = 36¹/₂ pintet, a mit teljesen megkapott.

Hetenként pénteken és szombaton 3 sajtot = 109, darabját 10 den. számítva

Hetenként 1¹/₂ font sót = 54 fontot, fontját 6 den. számítva

Lovainak havonként 8 pozsonyi mérő zabot vagy tönkölyt = 68 mérőt; ebből kapott 16-ot, maradt 52 mérő, mérőjét 28 den. számítva

	frt.	den.
Havonként 3, = 25 paraszt szekér szénát, szekerét 36 den. számítva	10	
az egész deput. tesz	143	62 ² / ₃
a fenti régi tartozással	248	30 ³ / ₄
Ebből levonandó:		
28 vödör bor hordóstól Légrádra szállítva	90	50
Eczet, sajt és egyebek		90
Készpénzben kapott	100	
maradt 1692. febr. 29. fizetendő	47	54 ²³ / ₃₄
búza	12 ³ / ₄	köböl,
kenyér	1265	adag.

(Eredetije a bécsi kam. 1691. jún. 19-ki leiratához mellékelve. Bécs,
kpül. Hung.)

VII.

*A bosnyák és a zágrábi püspök határperében felsorolt okleve-
lek leveles könyvének a tartalma.*

Lap	
1.	A pozsegaiak 1689. levele.
3.	II. bosnyák guardián levele 1697. jan. 25.
4.	Pozsgay 1692. nov. 7. vizsgálatának jegyzőkönyve.
6.	A király 1690. protekcionálisa.
7.	A primás 1691. dekretuma.
8.	Oláh, Bonfini stb. való kivonatok.
9.	A propaganda 1692. határozata.
11.	A lelkészek levele, hogy Nikolics soha se látta Pozsegát.
12.	Az eszéki jezsuiták levele,
14.	Zsigmond 1435. levele.
15.	A lelkészek elismervénye Imbrissinovic levele ügyében.
16.	A pozsegai hívek 1698. levele.
17.	Imbrissinovic bocsánatkérő levele.
20.	Zsigmond 1425. levele.
21.	III. Ferd. 1650. adománylevele.
23.	Ulászló 1496. levele a külön peesétről.
25.	Ulászló 1498. levele a bosnyák káptalan ügyéről.
30.	Zzigmond 1406. levele.
31.	Mátyás 1466. levele.

Lap	
33.	Mátyás 1474. két levele.
34.	Ország nádor 1474. levele.
s köv.	II. Lajos 1519. megerősítő levele.
42.	Nikolics kanonika vizitációja.
50.	István zágrábi püspök levele 1252.
56.	A zágrábi kápt. 1333. statutuma.
66.	A statutum átirata.
72.	A zágr. kápt. 1501. regestuma.
80.	A prop. 1654. határozata.
80.	Egerváry László bán 1478. levele.
84.	A pozsegai 13 lakos 1658. levele.
87.	A 10 pozsegai szerzetes 1658. levele.
89.	Káru László levele 1283.
s köv.	Id. és ifj. Erzsébet kir. levele 1284.
94.	Fermiói Fülöp levele 1280.
100.	Ujlaki Miklós levele 1474.
s köv.	Gara Jób levele 1478.
102.	Zrinyi Péter és Pál levele 1477.
s köv.	Gereben László levele 1482.
105.	Blagay oklevele 1440.
107.	Bevenyát János levele 1480.
109.	Maravics 1651. aug. 26. levele a zágrábi püsp.
112.	Plumb. Miklós levele Bobrovicshez 1668.
113.	Plumb. Miklós másik levele Borbonicshez 1668.
115.	Zluni Frangepán György levele 1550-ből.
115.	Mikecz bán levele 1333.
116.	A bosnyák provinceiális levele 1695-ből.
118.	Tentovics István regisztrátor levele 1671.
119.	Petretics kinevezési levele Nikolics részére.
120.	A Pázmány-féle szinodus.
121.	A bosnyák papok levelei a szentelt olajokról.
124.	A francziskánus szerzetesek üdvözlő levelei a zágrábi s köv. püspökökhöz.